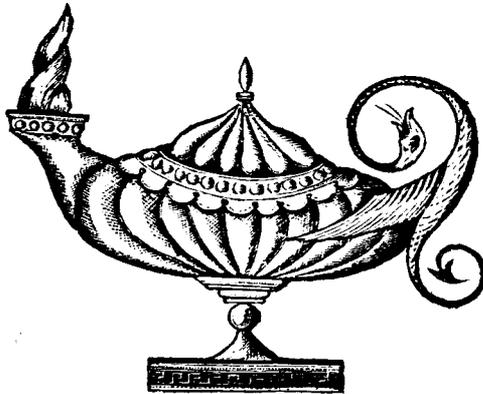

ΦΩΤΙΟΣ

Ο

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

« Μυρίας ἀρεταῖς ἐξήνθει καὶ πάση
γνώσει διέλαμπεν. »
(Ἐπισ. Νικολάου Πάπα πρὸς τοὺς Μη-
τροπολίτας τῆς Ἀνατολῆς.)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΤΥΠΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΔΟΣ.

Ὅδος Γεουξέκ - καλδερὶμ. Ἀριθ. 44.

1864.

123658

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὅσοι παρευρέθησαν εἰς τὴν φιλολογικὴν πανήγυριν τῆς 5 Μαΐου τοῦ 1863, καθ' ἣν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοὶ Σύλλογοι ἐώρτασαν τὴν ἐπέτειον τῆς ἐγκαθιδρύσεώς των, ἐνθουμουῦνται βεβαίως, ὅτι ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Συνεδρίασις ἀφιέρωθη εἰς τὴν ἀνάμνησιν μιᾶς μεγάλης ἐθνικῆς δόξης, τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, ἐγκωμιαστῆς δὲ τοῦ Ἱεροῦ ἀνδρὸς ἦν ὁ κύριος Πέτρος Α. Ζάνος, πρὸς ὃν ἐδόθη ὁμοψήφως ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἡ ἐντολὴ ν' ἀπαγγείλῃ τὸν Πανηγυρικὸν λόγον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἔτος ὅλον παρῆλθεν ἔκτοτε, μόλις δὲ πρὸ ὀλίγου ἐδόθη, μετὰ πολλῶν δισταγμῶν, τὸ χειρόγραφον τῆς περὶ Φωτίου πραγματείας, ἣτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Πέμπτῳ τεύχει τοῦ περιοδικοῦ Συγγράμματος τοῦ Συλλόγου.

Τὴν πραγματείαν ταύτην δημοσιεύοντες, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Συγγραφέως, ἐν χωριστῷ φυλλαδίῳ, ἓνα καὶ μόνον προτιθέμεθα σκοπόν, νὰ καταστήσωμεν δηλαδὴ κοινὸν τοῖς ὁμογενέσι τὸν Βίον τοῦ ἐνδόξου ἀνδρὸς, ὃν ἠδίκησαν καὶ σύγχρονοι καὶ νεώτεροι, νὰ διαδώσωμεν δὲ ὅσον οἷόν τε τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι εἰς τὸν Πατριάρχην Φώτιον ὀφείλει ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὴν ἐδραΐωσιν τῆς Αὐτονομίας της, ἣτις, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλει διατηρηθῆ καὶ εἰς τὸ μέλλον, πρὸς δόξαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 10 Αὐγούστου 1864.

Ὁ Ἐκδότης

* * *

Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ.

Λόγος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου Π. Α. Ζάνου
κατὰ τὴν 5 Μαΐου τοῦ 1863 ἐν τῇ ἐκτάκτῳ
Συνεδριάσει τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει
« Ἑλληνικῶν Συλλόγων. »

ΕΡΡΙΦΘΗΣΑΝ κατὰ τὸν ἑννατον αἰῶνα, ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι τοῦ Βυζαντίου, ἀφορισμοὶ βραβεῖς κατὰ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου· φοβεραὶ κατὰ μετ' ἀγενῶν ὕβρεων ἀκούονται ἀκόμη καὶ σήμερον συνοδεύουσαι τὸ ὄνομά του· ἱστορικοὶ δὲ προκατελιημμένοι, τὰς πλέον φρικώδεις ἐξυφάνοντες συκοφαντίας, ἐπὶ δέκα ὅλους αἰῶνας διασύρουσι τὴν ἱερὰν μνήμην του.

Ἄλλ' ἠδυνήθησαν ἄρᾳ γε ν' ἀμαυρώσωσι τοῦ Φωτίου τὴν δόξαν οἱ ἀφορισμοί, αἱ ὕβρεις καὶ αἱ συκοφαντίαι; Ἰσχυσαν ἄρᾳ γε ὁ φθόνος καὶ ὁ φανατισμὸς, ἀφανίζοντες πᾶν μνημεῖον ἱστορικόν, νὰ ἐξαλείψωσιν ὅ,τι ἐξάρισον καὶ ὠραῖον περιέχει ὁ βίος τοῦ κορυφίου τῶν σοφῶν τοῦ Μέσου Αἰῶνος;

Ἐπρεπε ν' ἀπολεσθῇ τῷ ὄντι, μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς αὐτοκρατορίας, ἅπανσα ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία, ἵνα συναπολεσθῇ καὶ τοῦ Φωτίου ἡ δόξα· ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, καὶ μετ' αὐτῆς πᾶν ἔγχος Ἑλληνισμοῦ, ἵνα βυθισθῇ διὰ παντὸς εἰς τῶν αἰῶνων τὰ σκότῃ τὸ περικλεῖς αὐτὸ ὄνομα. Ἀλλά, θεῖα συνάρσει, πάντα ταῦτα ἐσώθησαν εὐτυχῶς· ἡμεῖς δέ, παραλαβόντες ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὴν διασωθεῖσαν ἱστορίαν τῶν πατέρων ἡμῶν, διακρίνομεν ἐν αὐτῇ τὸν θεσπέσιον ἄνδρα, ὅστις ἐλάμπρυνε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος διὰ τῆς σοφίας του, καὶ ἤγειρε τὴν γενεάν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ληθάργου, εἰς ὃν κατεδίκασεν αὐτὴν σειρὰ αἰῶνων ἀμαθείας καὶ ἀγρίας πρὸς τὰ γράμματα περιφρονήσεως.

Καὶ ὅμως, εἴμεθα τάχα ἡμεῖς θυμωσταὶ μόνον τῶν σπανίων προτε-
ρημάτων τοῦ Φωτίου καὶ τῆς εὐρείας πολυμαθείας του, καὶ ἐναβρυνόμεθα
ἀπλῶς, ὅτι τοιοῦτον ἔκτακτον ἄνδρα ἐγέννησε τὸ ἡμέτερον ἔθνος; ὄχι. Δι'
ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, οἰανδῆποτε τῆς γῆς καὶ ἂν κατοικῶμεν χώραν, ὑπὸ
οἰονδῆποτε πολιτεύμα καὶ ἂν ζῶμεν, δι' ἡμᾶς ὁ Φώτιος εἶναι ὄνομα προ-
σφιλές καὶ περίδοξον· εἶναι σύμβολον τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς αὐτο-
νομίας· εἶναι ὁ ἡγεμὼν τῆς παλιγγενεσίας τῶν γραμμῶν καὶ τῶν ἐπι-
στημῶν κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα· εἶναι τέλος πάντων ὁ ἀτρόμητος καὶ μονα-
δικὸς ἀθλητής, ὁ παλαίσις γενναίως καὶ μετὰ λόγου, οὐχὶ ἀπλῶς περὶ
τῆς ἱερότητος τῶν δογμάτων (διότι ὁ ἀγὼν κυρίως δὲν ἦτο τότε περὶ
δογμάτων), ἀλλὰ πρὸς διατήρησιν καὶ ὑποστήριξιν δικαιώματος πολυτί-
μου, ἄνευ τοῦ ὁποῖου ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἤθελεν ἀπολέσει τὴν ἀτο-
μικότητά αὐτῆς, καὶ δὲν ἤθελε διατηρήσει μέχρις ἡμῶν τὸν ἰδιάζοντα αὐ-
τῆς τύπον, ὅστις, κατὰ βούλησιν ὑπερτάτην, ἐχρησίμεισε καὶ τότε καὶ
μετὰ ταῦτα ὡς ἴδιον γνώρισμα, καὶ ὡς σημεῖον ἐνότητος τοῦ ἡμετέρου
ἔθνους.

Τοιοῦτος παρίσταται ὁ Φώτιος ἐνώπιον τῆς ἱστορίας ἡμῶν, καὶ ὑπὸ
τοιαύτην ἐθνικὴν ἐποψὴν θέλομεν ἐξιστορήσει· τὰ περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν
σύντομον ταύτην βιογραφικὴν πραγματείαν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Πρὶν ἢ προσβῶμεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τοῦ βίου τοῦ περικλεοῦς
Πατριάρχου καὶ ἐξετάσωμεν ὁποίας τινὰς προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐ-
θνικὴν ἡμῶν φιλολογίαν, εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἴδωμεν
ἐν παρόδῳ ὁποῖός τις ἦτον ἐν συνόλῳ ὁ ἀνὴρ οὗτος. « Ὁ Φώτιος (λέγει
» συγγραφεὺς τις σύγχρονος ἡμῶν) συνεκέντρωνεν ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ ἐξαι-
» ρια προτερήματα, ὅσα ποτὲ ἢ φύσις ἐδωρήσατο εἰς θνητόν· ἢ ὑψίνοια,
» ἢ τοῦ πνεύματος ζωηρότης, ἢ δραστηριότης ἢ ἀκατάβλητος, ἢ εὐκαμ-
» πτος συνάμα καὶ ἄκαμπτος θέλησις ἦσαν πλεονεκτήματα, δι' ἃ ἐξό-
» χως διεκρίνετο· εἶχε κλίσιν ζωηρὰν πρὸς τὰ γράμματα, εἰς ἃ ἐνησχο-
» λεῖτο δι' ὅλης νυκτὸς· ἦτον ἐπιτηδειότατος ῥήτωρ, συγγραφεὺς ἔξοχος,
» εἰς τε τὸν πεζὸν καὶ ἐπικὸν λόγον· κατεῖχεν ἀπάσας τοῦ καιροῦ του καὶ
» τῶν πρὸ αὐτοῦ αἰώνων τὰς ἐπιστήμας· ὑπερεῖχεν εἰς ὅλα, οὐδενὸς δυνα-

λεκτον τῆς κοινῆς τῶν ἐκπαιδευτηρίων καταστροφῆς ; ἡ ἐμόρφωσε τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐκ μόνης τῆς ἀόκνου μελέτης τῶν ἀριστουργημάτων τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραφῶν τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ;

Ὅλα ταῦτα εἰσι πιθανά, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον καὶ βέβαιον. Εἷς μόνον διεσώθη μῦθος, μῦθος γελοῖος καὶ ἄχαρις τῆς νεότητος τοῦ Φωτίου, ὃν διέδωκε μέχρις ἡμῶν ὁ ἀξιοσημείωτος διὰ τὰς παραδοξολογίας καὶ τὸ τερατολόγον τῶν διηγημάτων αὐτοῦ, Συμεῶν ὁ Μάγιστρος (1). Ἀποστρέφοντες δὲ τὸ πρόσωπον ἀπὸ διηγημάτων τοιούτων, ἀναξίαν τῆς ἱστορίας, καὶ ἀφίνοντες ἄλλοις τὴν περὶ τῶν ἀγνώστων καὶ ἀμφιβόλων ἔρευναν, ἐρωτῶμεν διὰ μίαν στιγμὴν: — » ἡ ἐμφάνισις τοῦ Φωτίου κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα εἶναι τάχα φαινόμενον τόσον μοναδικὸν καὶ ἀσύνηθες ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ; »

Δὲν ἀνατρέχω εἰς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἑλλάδος χρόνους, ἀλλ' ὁ Μέσος αὐτὸς Αἰὼν καὶ ὅλος ὁ μετὰ ταῦτα ἔθνικὸς ἡμῶν βίος παρουσιάζουσι τοιαῦτα εὐάριθμα μὲν ἀλλ' ἐκπληκτικὰ παραδείγματα. Εἶχον ἐκλείψει καὶ ἐπιστῆμαι καὶ γράμματα κατὰ τὸν ἕγδοον αἰῶνα, ὅτε ἀνεφάνη αἴφνης ἕξοχος τις ἀνὴρ (2), ἐκ τῆς Δαμασκοῦ μὲν καταγόμενος, ἀλλὰ βαπτισθεὶς ὅλος ἐν τῷ ἑλληνισμῷ διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἔδραψε τὴν δάφνην τῶν ποιητῶν καὶ διεφιλονεῖκησε τὴν

(1) Κατὰ τὸν συγγραφεὰ τοῦτον [ἂν πρέπη συγγραφία νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν] Σέργιος ὁ τοῦ Φωτίου πατὴρ εἰς μαθήματα αὐτὸν ἐνδοῦς, μᾶλλον πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἐκείνος φιλοτιμότερον διέκειτο ἢ τὰ ἐκκλησιαστικά. Διὸ καὶ Ἑβραῖω τινὶ μάγῳ συντετυχῶς « τί μοι, ἔφη, δῶς, νεανία, καὶ ποιήσω σε πᾶσαν γραφὴν ἑλληνικὴν ἐπὶ στόματος ἄγειν, καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ παρευδοκίμειν ; » ὁ δὲ « οὐ χρήζω χρήματα, ἀλλ' οὐδὲ τὸν πατέρα σου γνῶναι τὸ δράμα· ἀλλ' ελθέ μετ' ἐμοῦ εἰς τὸνδε τὸν τόπον, καὶ ἄρνησαι τὸν τύπον, ἐν ᾧ Ἰησοῦν προσηλώσαμεν, καὶ δώσω σοι παράδοξον φυλακτόν, καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου πᾶσα ἐν εὐημερίᾳ καὶ πολλῇ σοφίᾳ καὶ χαρᾷ. » Τὸν δὲ Φώτιον προθύμως ἀκούσαντα καὶ πάντα πρὸς τὴν τοῦ γόητος ἀρέσκειαν τετελεκότα, καὶ ἔκτοτε τοῖς ἀπηγορευμένοις βιβλίοις τῆς μακτικῆς καὶ ἀστρολογίας καὶ τερατείας, οὐκ ἀποσχόμενον τὸν νοῦν (Συμεῶν ὁ Μάγιστρος ἐν Χρονογρ. μετὰ Θεοφάνην σελ. 668—700. Ἔκδ. Βόννης).

Ἐρυθρίωμεν ἀναγινώσκοντες τὰς παραδοξολογίας ταύτας ! Ἀλλ' ὁ πολλῆς καὶ ἀηθοῦς τερατολογίας μεστὸς οὗτος μῦθος μαρτυρεῖ εἰς ὅποιαν εὐρίσκατο ἄγνοιαν καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ περὶ τῆς ἐκπαιδύσεως τοῦ Φωτίου· ἵνα δώσωσι λόγον ἐνδὸς ἱστορικῶν γεγονότος, τῆς ἀδιαφιλονεικίτου δηλονότι σοφίας τοῦ ἐκτάκτου τούτου ἀνδρός, κατέφευγαν εἰς τοιαύτας ἐρεσχελίας.

(2) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

δόξαν τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μ' ὄλην δὲ τὴν ἐπικρατούσαν ἀμάθειαν κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκείνον, μ' ὄλην τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρώπων, τῶν πραγμάτων καὶ τῶν καιρῶν, ὁ γεωμέτρης Ψελλός (1), ἐν μιᾷ ἑλληνικῇ νήσῳ (τῇ Ἄνδρῳ) καὶ Λέων ὁ ἐπικληθεὶς Σοφός, ἐν τινι ἀσήμῳ γωνίᾳ τοῦ Βυζαντίου (2), διετήρησαν ἄσβεστον τὴν δᾶδα τῶν ἐπιστημῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ φαινόμενον δὲν παρουσιάζεται τάχα καθ' ὄλην τὴν μετὰ ταῦτα ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους; Ἐφυγον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τὰς ἀνατολικὰς ταύτας χώρας καὶ σοφοὶ καὶ μᾶθησις! Παντέρημος ἔμεινεν ἡ Ἑλλάς, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸ Βυζάντιον πεπαιδευμένων καὶ πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως! Καὶ ὅμως πόσους δὲν εἶδομεν ἔκτοτε ἄνδρας πηδαλιουχοῦντας τὸ Γένος καὶ διαλάμποντας διὰ φωτὸς ἰσροῦ τὰ ἐρείπια τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Φωτίου λοιπὸν δὲν εἶναι ποσῶς μυσηριον. Μὴ ζητήσητε δὲ νὰ μάθητε τίνες ἦσαν οἱ διδάσκαλοι του, καὶ αἱ σοφαὶ ἀκαδημίαι, ἐν αἷς ἐξεπαιδεύθη. Διδάσκαλοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν οἱ ἔνδοξοι πρόγονοι ἡμῶν καὶ οἱ θεῖοι Πατέρες τοῦ χριστιανισμοῦ πανεπιστήμιον δ' εὐρύτατον δι' αὐτὸν ἦν ἡ ἱστορία τοῦ ἔθνους του καὶ τῆς ἐκκλησίας του (3). Τίνος δὲ μόνον εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως ἀναπτυχθῇ ὁ γόνιμος αὐτοῦ νοῦς; Εἶχεν ἀνάγκην τῶν προσόντων ἐκείνων, περὶ ὧν ἄριστα μνημονεύει εἰς τῶν ἀδυσωπήτων ἐπικριτῶν καὶ ἀμειλίχων ἐχθρῶν του· « Πάντα συνέτρεχεν « ἐπ' αὐτῷ (γράφει Νικητῆς Δαβὶδ ὁ Παφλαγῶν), ἡ ἐπιτηδειότης τῆς φύσεως, ἡ σπουδὴ, ὁ πλοῦτος, δι' ὃ καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὴν ἔρρει πᾶσα πλεον » δὲ πάντων ὁ τῆς δόξης ἔρωσ, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες ἄϋπνοι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακότι (4) κτλ. »

Ἡ ἐπιτηδειότης τῶνόντι τῆς φύσεως, ἡ σπουδὴ, ἡ μελέτη, αἱ νύκτες, ἃς διήρχετο ἄϋπνος περὶ τὴν ἐμμελῆ τῶν συγγραφέων ἀνάγνωσιν, καὶ πρὸ

(1) Ψελλός ὁ Πρεσβύτερος, ἄλλος παρὰ τὸν Ψελλὸν τὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα. Ἴδε Κεδρηνὸν Τόμ. Β' σελ. 550 ἐκδ. Βόννης.

(2) Ὁ μετὰ ταῦτα Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος μαθητεύσας παρὰ τῷ Ψελλῷ. Ἴδε Κεδρ. ἐν σελ. 466—473. καὶ Le beau, Hist. du Bas-Empire τόμ. ΙΓ' σελ. 400. καὶ Δέοντα τὸν Γραμματικόν σελ. 25. 254.

(3) Ὁ Δοσίθεος ἀπακαλεῖ αὐτοδίδακτον τὸν Φώτιον (Τόμ. Χαρᾶς σελ. δ') ὁ δὲ Σβαλοῦς ἀναφέρει, ὅτι διὰ τῆς ἰδιαιτέρας μελέτης ἐπέδωκεν ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμασι, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱατρικῆς Schwalbe De discidio ecclesiae christianae (Τόμ. 2. σελ. 52).

(4) Νικητῆς ὁ Παφλαγῶν εἰς βίον Ἰγνατίου. Ἴδε πρακτ. Συνόδων. Τόμ. Ε'. σελ. 9 44 ἐκδ. Πηρισιῶν 1714.

πάντων ὁ τῆς δόξης, οὐχὶ τῆς ματαίας καὶ ἀμφιβόλου, ἣν ἔννοεὶ ὁ Νικήτας, ἀλλὰ τῆς ἀληθοῦς δόξης ὁ ἔρωσ συνεκρότησαν οὕτω καλῶς τὸν μέγαν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἔτι μείζονα μετὰ ταῦτα ἀναδειχθέντα Φώτιον. Εἰς ὅλας δὲ ταῦτα θαυμασίως συνέτρεχε καὶ αὐτὴ ἡ εὐγενὴς καταγωγή του (1).

Δὲν εἴμεθα, ἄπαγε! τῆς σχολῆς ἐκείνων, οἵτινες, ἵνα ἐξυμνήσωσιν ἑκτακτόν τινα θνητόν, ἀναβιδάζουσι τὴν καταγωγήν αὐτοῦ εἰς ἠρωϊκὴν ἢ πατριρχικὴν τινα οἰκογένειαν· ὅχι· τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἢ γέννησις δὲν συνδέεται ποσῶς πρὸς τὰ ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἀποκλειστικὰ προνόμια τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν. Ἡ μεγαλόνοια εἰς μόνην τὴν παντοδύναμον τοῦ Ἰψίστου χεῖρα ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν της· ἀλλ', ἵνα ἀναφανῆ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὁ δαιμόνιος νοῦς, ἔχει ἀνάγκην ἀφεύκτως τῶν εὐτυχῶν ἐκείνων περιστάσεων, ἄνευ τῶν ὁποίων πολλοὶ μεγάλοι νόες ἔρχονται εἰς τὴν γῆν καὶ παρέρχονται, χωρὶς ἢ ἀνθρωπότης νὰ τοὺς γνωρίσῃ. Ἡ δύνατο ὁ Φώτιος νὰ γεννηθῆ προικισμένος, ὡς ἦτο, μὲ ὅλα τὰ ἐξαισία αὐτοῦ προτερήματα, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πενεστέρας καὶ πλέον ἀσῆμου οἰκογενείας, ἐν τῇ ἀφανεστέρᾳ συνοικίᾳ τοῦ Βυζαντίου· ἀλλ' ἦτο δύσκολον βέβαια ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ εὐτυχῆ αὐτοῦ προτερήματα, καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ φανῶσιν εἰς τὴν μεγάλην κοινωσίαν, ἐὰν ἡ ἀπαλὴ αὐτοῦ νεότης δὲν ἐλάμβανεν ἐξ ἀρχῆς διακεκριμένην ἀνατροφήν, ἐὰν δὲν εἶχεν ἐκ τῆς γεννήσεως, ὡς τόσα τρόποις ἐνώπιον αὐτοῦ, τὰ περιφανῆ παραδείγματα τῶν διασῆμων συγγενῶν του (2), καὶ ἂν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ οὔτε μία βιβλιοθήκη, ἢ ἀπόκτησις δὲ μιᾶς μόνης βίβλου ἀπῆται μεγάλην δαπάνην, δὲν παρεδέχετο ἄφθονα παρὰ τοῦ πατρὸς του τὰ μέσα πρὸς κατάρτισιν τῆς πλουσίας ἐκείνης τῶν συγγραμμάτων συλλογῆς, ἧς κατέλιπεν ἡμῖν μνημεῖον πολυτιμώτατον.

Δὲν συνέτρεχε δὲ ἡ καταγωγή του εἰς μόνην τὴν ἐκλεκτὴν ἀνατροφήν, εἰς τὴν ἐκ παιδῶν προγύμνασιν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ, εἰς τὴν ζωηρὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ παράστασιν τῶν οἰκογενειακῶν παραδειγμάτων, ἀλλ' ἐνεφύσησεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὴν εὐγενῆ ἐκείνην μεγαλοφροσύνην, ἣτις ἔθετεν αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ ταπεινοῦ πνεύματος τῶν συγχρόνων του.

(1) « Οὐ τῶν ἀγενῶν καὶ ἀνωνύμων (γράφει ὁ αὐτὸς Νικήτας περὶ Φωτίου) ἀλλὰ τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα καὶ περιφανῶν. »

(2) Ταράσιος ὁ ἱερός Πατριάρχης, ὁ προεδρεύσας τὴν Ζ'. Οἰκουμηνικὴν Σύνοδον, ἦν πατρίθιος τοῦ Φωτίου. Ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ Εἰρήνῃ κατήγετο ἐκ τῶν περιφανεστέρων οἰ-

Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἠτένισεν ὁ Φώτιος πρὸς τὰ ὑψηλὰ τῆς ἀριστοκρατίας στρώματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων κατήγετο, οὔτε διελογίσθη ποτὲ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰ δημόσια, παρουσιάζων ὡς συστατήριον τὴν εὐγενῆ γενετὴν ἢ τὰς ὑψηλὰς συγγενείας του. Μὲ τοιαῦτα εἰσιτήρια εἰσέρχονται τοὺς πύλωνας τῆς κοινωνίας μόνον οἱ χαμαΐζηλοι χαρακτῆρες, οἱ οὐδὲν ἔχοντε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς τὸν κόσμον ἀτομικὸν προσόν. Τῶν πατέρων ἡ δόξα ἔπεται, ἀλλ' οὐδέποτε προπορεύεται τῶν ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐχόντων ἴδια πλεονεκτήματα καὶ προσωπικὰς ἀρετάς.

Ἄντι λοιπὸν ν' ἀναβῆ ἀμέσως ἐπὶ τῆς μεγάλης σκηνῆς τοῦ βίου, ἔνδες θυμένος τὴν ἀριστοκρατικὴν τήβεννον, κατεκλείσθη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, οὐδένα ἄλλον προσπελάζων εἰμὴ τοὺς ἀθανάτους νεκροὺς μετὰ τῶν ὁποίων συνανεστρέφετο. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Φωτίου ὑπῆρξεν ἀφετηρία τοῦ εὐρυτάτου σταδίου του. Ἀπὸ τοῦ ἀφανοῦς αὐτοῦ θεωρείου ἔβλεπε τὰς πληγὰς τῆς κοινωνίας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἔζη, ἠκροῶτο τοὺς βαρεῖς τῶν καταδυναστευομένων στεναγμοὺς, ἔβλεπεν, ἤκουεν, ἐθρῆνει, καὶ ἐμελέτα. Αὐτοῦ διῆλθεν ἐν μελέτῃ καὶ θεωρίᾳ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν νεότητα, ἀποφασίσας δὲ καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ν' ἀφιέρωσιν εἰς τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων τὴν ἔρευναν, θυμίσμα λατρείας προσέφερε διαρκῶς ἐνώπιον τῆς θρησκείας καὶ τῆς σοφίας. Αἱ ὑπὲρ τούτων διηνεκεῖς ἀσκήσεις αὐτοῦ, αἱ παννύχιοι μελέται, καὶ τὰ εὐσεβῆ προγυμνάσματα, ἀνεβίβασαν τὸν ἀξιάγαγον αὐτοῦ ἄνδρα, μ' ὅλην τὴν δυσμένειν τῶν καιρῶν, μ' ὅλον τὸν μαρασμὸν ἀπασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, εἰς τὴν ὑψίστην τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας περιωπὴν.

Κατακλεισθεὶς ἐν τῇ αὐτοῦ βιβλιοθήκῃ ὁ Φώτιος δὲν ὁμοίαζε τοὺς ἰδιοτρόπους ἐκείνους, οἵτινες ἀπομονοῦνται, ἀποσυρόμενοι εἰς τὰ ἴδια ἢ εἰς τὰς ἐρημίας, ἵνα μὴ ἐξέλθωσι ποτε εἰς τὸν κόσμον καὶ κατατρίβουσιν ὀλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀμεθόδοις μελέταις, χωρὶς ἢ κοινωνία ἢ ἡ πατρίς νὰ ὠφελῆθῃ ποτε ἐξ αὐτῶν. Ὁ Φώτιος, ἐναποταμιεύων ὀσημέραι ἄπειρον ἐκ τῆς μελέτης πλοῦτον ποικίλων γνώσεων, ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ τὸν διασκορπίζῃ πανταχοῦ, μερίζων δὲ τὸν καιρὸν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν συγγραφὴν, ἔσπευδεν, ὡς ὁ πιστὸς τοῦ Εὐαγγελίου δοῦλος, νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ ἔλκντον, μεταδίδων εἰς τοὺς δύο του ἀδελφούς, εἰς τοὺς

κων, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Σέργιος, κατέχων τὸ τοῦ σπαθαρίου ἀξίωμα ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ, ἦν γόνος ἐκλεκτὸς τῶν εὐγενῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, τῶν διασθεσιῶν ἐκ τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς εἰκονομαχίας κλύδωνος.

οικείους, εἰς τοὺς φίλους, ὅ,τι ἐγίνωσκεν ἢ ὅ,τι ἐκ τῆς μελέτης συνέ-
λεγεν (1).

Ἦτο νεώτατος ἀκόμη, «τὴν τῶν μεираκίων ἡλικίαν πρραλλάτων» (ὡς γράφει ὁ ἴδιος) (2) ὅτε συνέγραψε τὸ Λεξικόν του «*Λέξων Συναγωγῆ*» ἡ συγγραφὴ αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον φιλολογικὸν δοκίμιον τοῦ Φωτίου, εἶναι τὸ προοίμιον, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἐμβριθῶν συγγραφῶν, αἵτινες ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς σοφῆς αὐτοῦ χειρὸς.

Κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν συνέγραψε, φαίνεται, τὸ περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων καὶ τὰ κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ Λεοντίου συγγράμματα, ἐκλε-
λοιπότητα καὶ ἀφρασιθέντα ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἀλλ' ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ μόνον διασωθεῖσαι βεβαιούσιν ἡμᾶς περὶ τῆς ἐξαιρέτου κλίσεως, ἣν εἶχεν ἐκ νεό-
τητος περὶ τὰ ἰσρὰ πράγματα. Τὴν κλίσιν δὲ ταύτην βλέπομεν παρακολου-
θοῦσαν τὸν ἄνδρα καθ' ὅλον τὸν βίον του. Διὰ τοῦτο, ἀναγινώσκων τις τὰς πλείστας τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, ἤθελεν εἰπεῖ, ὅτι ὡς Πατριάρχης ἔγραψεν, ὅσα ἔγραψεν, ὅτι ποτὲ δὲν ὑπῆρξεν ἄρχων πολιτικός, καὶ ὅτι ἐγεννήθη μό-
νον ἵνα διδάσκη ἀπὸ τοῦ θρόνου ἢ τῆς θεολογικῆς ἔδρας του.

Τοιαύτη ἦτον ἡ τάσις τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Τὰ θρησκευτικὰ συγ-
γράμματα ἦσαν ἡ βᾶσις τῆς ἀνατροφῆς· τὸ περὶ τὰ δόγματα δὲ πολυ-
πράγμον ἦτον ἡ τρυφή καὶ ἡ ἀμιλλα καὶ τῶν νέων καὶ τῶν γερόντων. Οἱ
Βυζαντινοὶ ἐφιλοσόφουν αἰωνίως, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφοῦντες ἐθεολόγουν. Ὁ
Φώτιος εἶναι ἀναντιρρήτως μίξ ἐξείσεις τοῦ γενικοῦ τούτου συμπτώμα-
τος τῆς ἐποχῆς του, ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν διέφερε τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν
πρὸ αὐτοῦ, φέρουσι μ' ὅλα ταῦτα αἱ πλείσται τῶν συγγραφῶν του τὸν εἰ-
δικὸν τοῦτον τύπον τῶν βυζαντινῶν χρόνων (3).

Δὲν ἦτο δὲ τῆς ἀνατροφῆς του μόνον ἡ τάσις πρὸς τὸ θεολογεῖν, ἦτον
ἀνάγκη ἰδιάζουσα τοῦ αἰώνος του, ἦτο παρκαλούθημα τῶν συμβάντων,
ἅτινα προηγήθησαν καὶ συνώδευσαν ὅλον τὸν βίον του. Ἡ Ἐκκλησία ἐξήρ-

(1) Μία ἀπὸ τὰς γελοίας κατηγορίας τῶν ἐχθρῶν τοῦ Φωτίου ἦτο καὶ αὕτη, ὅτι εἰδί-
σκεν ἐξ ἡλικίας ἀνήθου· «τὸ καλεῖσθαι βάρβι παρ' ἡλικίαν παντὶ σθένει πραγμα-
τεύόμενος ἰδιογράφοις καὶ χειρογράφοις τοὺς κορυφοτέρους συνδέων εἰς ἑαυτὸν!» (Ἐγ-
κύκλιος τῆς Συνόδου τῆς συζητηθείσης κατὰ Φωτίου. Ἰδε Πρακτ. Συνόδων ἐνθα ἄνωθι.)

(2) Ἰδε Ἀμφιλοχ. ζητημ. ΚΑ'. ἐν τῆσει τοῦ § 4.

(3) Ποικίλαι εἰσὶν αἱ θεολογικαὶ συγγραφαὶ τοῦ Φωτίου. Αἱ ἀξιολογώτεραι δέ, μετὰ τὰ
Ἀμφιλόχεια, εἰσὶ· α) Αἱ Ἐγκύκλιοι Ἐπιστολαὶ του πρὸς τοὺς ἀρχιερατικούς

χετο μόλις τότε από τὸν πεισματώδη πόλεμον, ὃν συνήψε κατὰ τῶν εἰκονομάχων. Αἰὼν ὀλόκληρος, δαπανηθεὶς περὶ τὴν συζήτησιν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴν ἀφήσῃ ἴχνη τῆς πάλης ἐκείνης τῆς συνοδευθείσης μὲ τόσας ἀτιμίας, τόσα μαρτύρια. Ἡ κοινωμία ἔβλεπε πανταχοῦ τὴν αἵρεσιν· καίτοι δὲ ἐκλελοιπότεων τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ προμάχων αὐτῆς, διετηρεῖτο ὅμως κρυπτομένη πολλάκις ἐν τοῖς σπηλαίοις τινῶν μοναστῶν, κάποτε ὑπὸ τὴν βασιλικὴν χλαμύδα, καὶ ἐνίοτε ὑπὸ τὸν μανδύαν τὸν πατριαρχικόν. Ὁ Φώτιος ἀνετράφη ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας, διότι ἐγεννήθη τῆς αἵρέσεως ἀκμαζούσης, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, ἤκουσε νεανίσκος ἔτι ὡν τὰς οἰμωγὰς τῶν βασανιζομένων εὐσεβῶν, καὶ εἶδε, μόλις ἀφίνων τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, τὸν θρίαμβον κατὰ τῆς αἵρέσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις, περὶ ἧς τόσα ἔγραψε (1), καὶ αἱ ἐπελθοῦσι μετὰ ταῦτα περιπλοκαὶ μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης (2) πάντα ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἀρκούντως τὸν λόγον, δι' ὃν γέμουσι θεολογικῶν συζητήσεων τὰ ἔργα τὰ ἐξεληθόντα ἀπὸ τοῦ δέξυτάτου αὐτοῦ καλάμου.

Ὁ θεολογῶν καὶ φιλολογῶν Φώτιος ἀόκνως καὶ ἐπιμόνως ἐνησχολεῖτο εἰς

θρόνους τῆς Ἀνατολῆς, περὶ δογματικῶν τινῶν διαφορῶν μεταξὺ ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ἡ πρώτη.

6) Αἱ πρὸς λύσιν θρησκευτικῶν τινῶν ἀποριῶν γραφεῖσαι Ἐπιστολαὶ τοῦ πρὸς φίλους ἢ συλλειτουργοῦς (ἴδε κυρίως τὰς ἐπιστολάς Α', ΔΓ', ΔΔ', ΔΕ', καὶ ΔΗ').

γ) Περί τῆς τοῦ Ἀγ. Πνεύματος Μυσταγωγίας.

δ. Συναγωγαὶ καὶ Ἀποδείξεις.

ε) Κρίσεις καὶ Ἐπιλύσεις πρὸς Λέοντα τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καλαβρίας).

ς) Σειρὰ εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (σύγγραμμα ἀνέκδοτον σωζόμενον ἐν τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βιβλιοθήκῃ).

ζ) Περί τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (ἀνέκδοτον ἐπίσης, σωζόμενον ἐν τῇ τῆς Βασιλείας Βιβλιοθήκῃ).

η) Ὁμιλίαι δεκατέσσαρες, ἀνέκδοτοι, ἐξ ὧν τινες εἶδομεν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου τοῦ ἁγίου Τάφου.

(1) Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως, λόγος τέσσαρς, ἐξ ὧν τὸ τέταρτον ἐπιτελεῖ πρὸς Ἀρσένιον τὸν Μοναχὸν (ἴδε Φωτίου Τόμ. Β'. ἐκδ. Migne).

(2) Αἱ Ἐγκύκλιοι Ἐπιστολαὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀρχιερατικούς θρόνους ἐγγράφησαν κατὰ τὰς περιπλοκάς ταύτας. Εἰς τὸν Φώτιον ἀποδίδονται καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων Ἀἰτιήματα, ἀλλὰ ταῦτά εἰσι ψευδῆ ἐπιγράφα.

επιστημονικᾶς ἄλλας μελέτας, προσφιλέσταται δὲ αὐτῷ ἦσαν ἡ φιλοσοφία (1), ἡ ἱατρικὴ (2) καὶ ἡ ἐπιστῆμη τῶν νόμων (3).

Αἱ θεωρητικαὶ αὗται γνώσεις καὶ ἰδίως ἡ περὶ τοὺς νόμους πολυμαθεῖα δὲν ἔμειναν ἐπὶ πολὺ στεῖραι καὶ ἄνευ ἐφαρμογῆς· διότι λίαν πρωίμως ἠνεώχθη εἰς τὸν εὐγενῆ νέον ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἄρκετὰ διακεκριμένης θέσεως προσδιορισθείσης αὐτῷ. Περιβληθεὶς δὲ τῷ ὑψηλῷ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξιώματι, καὶ συνδεθεὶς διὰ συγγενικῶν δεσμῶν μετὰ τῆς αὐλῆς (4), ἐπέμθη τῇ ἐπιταγῇ τοῦ βασιλέως καὶ τῇ ψήφῳ τῆς Συγκλήτου πρέσβους εἰς Ἀσσυρίους.

Περὶ τῆς πρεσβείας ταύτης οὐδεὶς τῶν ἱστορικῶν ἀφήκεν ἡμῖν διήγησιν ὁπωσοῦν ἀκριβῆ, δυναμένην νὰ διαλευκάνῃ τὸ σκοτεινὸν τοῦτο μέρος τῆς ζωῆς τοῦ κλεινοῦ ἀνδρός. Διόλου δὲ παράδοξον νὰ ἔμενεν ἄγνωστον εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονός, ἐὰν δὲν διεσώζετο ἡ τοῦ Φωτίου ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ταράσιον (5). Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πληροφοροῦμεθα ἐν πρώτοις, ὅτι ἐστάλη πρέσβυς, «πρεσβεύειν ἡμᾶς ἐπ' Ἀσσυρίους αἰρεθέντας»· ἐπ' Ἀσσυρίους δὲ γράφων οὐδὲν ἄλλο ἔννοεῖ ἀναντιρρήτως εἰμὴ τὸν Καλίφην τῶν Σαρακηνῶν. Ἐὰν δὲ ἀναμετρήσωμεν τὴν μεγάλην φιλολογικὴν ἐργασίαν, ἣν φιλοπονήσας ἐν τῇ ξενιτείᾳ ἔπεμψε τῷ ἀδελφῷ Ταράσιῳ, συνάγομεν ἐξ αὐτῆς καὶ συμπεραίνομεν ἀναγκαιῶς, ὅτι ἡ διαμονὴ αὐτοῦ παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Καλίφου διήρκεσεν οὐκ ὀλίγον.

Ἀλλὰ κατὰ ποίαν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἐγένετο ἡ ἀποστολὴ αὕτη; διὰ ποίους

(1) Γέμουσι φιλοσοφίας ἅπασαι αἱ συγγραφαὶ του, ἀλλ' ἐν τοῖς Ἀμφιλοχίοις κυρίως ἀναπτύσσει ἅπασαν τὴν περὶ τὴν θείαν ταύτην ἐπιστῆμην καὶ ἰδίως τὴν λογικὴν διευσότητα αὐτοῦ (ἴδε Ἀμφιλόχ. ἰδίως τὰς ἐρωτήσεις Ος'· περὶ εἰδῶν καὶ γενῶν τοῦ Πλάτωνος, καὶ ΡΑΖ'· περὶ τῶν δέκα Κατηγοριῶν).

(2) Τῶν ἱατρικῶν τοῦ Φωτίου γνώσεων ἀναμφισβήτητον δεῖγμά εἰσιν αἱ ἐν γένει σφαῖ ἐπικρίσεις τῶν διαφόρων ἱατρικῶν συγγραμμάτων, ὧν ποιεῖ περιλήψεις ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ, εἰδικώτερον δὲ ἢ ἐν τοῖς Ἀμφιλοχίοις ΡΙΓ'. Ἰύσις περὶ ὀστέων, ἀρθρῶν, μῶν κλπ., περὶ νοσημάτων τοῦ ὀφθαλμοῦ, περὶ τοῦ πάθους τοῦ ὑδροκεφάλου καὶ περὶ σφυγμῶν. Ἴδε καὶ ἐπιστολ. ΣΚΓ'· περὶ φλεβοτομίας.

(3) Ἴδε περὶ τῶν νομικῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου, Μέρους Β' τῆς παρούσης πραγματείας.

(4) Σέργιος ὁ τοῦ Φωτίου ἀδελφὸς ἐνυμφεῖθη Εἰρήνην τὴν ἀδελφὴν τῆς αυτοκρατορί-
ρας Θεοδώρας (Κεδρηνὸς Τόμ. Β' σελ. 161.). Ἱστορικοὶ ἄλλοι ἀναφέρουσι, ὅτι τὴν Εἰρήνην ἐνυμφεῖθη οὐχὶ ὁ τοῦ Φωτίου ἀδελφὸς ἀλλ' εἰς τῶν ἀδελφῶν τῆς μητρὸς του. Ἡ γνώμη ὁμοῦς τοῦ Κεδρηνοῦ φαίνεται ἀκριβεστέρα.

(5) Αἱ παλαιαὶ τῆς Μυριοβίβλου ἐκδόσεις φέρουσι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐν τῇ τέλει, καὶ δὲ νεώτεροι ἐν τῇ ἀρχῇ ὡς ἐν προοίμῳ.

Ἄλλ' ἂν σκοτεινὸν καὶ ἄδηλον διακείμεν ἡ πολιτικὸν μέρος τῆς προσεβείας ἐκείνης, ἔμεινεν ὅμως ἐξ αὐτῆς ἀνεξάλειπτον μνημεῖον ἡ *Μυριόβιβλος*, ὅπερ θέλει διασώζεσθαι ἐνόσω ὑπάρχει ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ γλῶσσα.

Ἡ *Βιβλιοθήκη* ἡ *Μυριόβιβλος* ἐγράφη μακρὰν τῆς πατρίδος, πρὸς παρχμυθίαν ἀδελφοῦ προσφιλεστάτου (1), τοῦ ὁποίου ἔσπευσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν διάπτρον πόθον καὶ τὴν θερμὴν αἰτήσιν (2), ἴσως δέ, (ὡς λέγει ὁ Gibbon), καὶ ἵνα μετριάξῃ τὰς ὥρας τῆς ἐξορίας ἢ τῆς μοναξίας του (3). Ἄλλὰ πῶς ἐν χώρα βαρβάρῳ καὶ ξένη, οὐδενὸς ὑπάρχοντος βοήθηματος, ἠδυνήθη νὰ συγγράψῃ ὁ Φώτιος τὸ ἐξαιρέτον τοῦτο καὶ ὅλως πρωτότυπον τῆς κριτικῆς καὶ βιβλιογραφίας σύγγραμμα; Θὰ ὑπετίθετο ἴσως, ὅτι ἔφερε καὶ ἐν Βαγδατίῳ μεθ' ἐαυτοῦ τὴν βιβλιοθήκην του, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν ἔλυε τὴν περὶ τοῦτου ἀπορίαν. «Τυχόντες (γράφει πρὸς τὸν Ταράσιον) ὑπογραψέως, ὅσας αὐτῶν ἡ μνήμη διέσωζεν ἐκδεδώκαμεν» καὶ παρακατιῶν «Εἰ δὲ σοὶ ποτε κατ' αὐτὰ γενομένῳ τὰ τεύχη καὶ φιλοπονουμένῳ τινὰ ὑποθέσεων ἑλλιπῶς ἢ οὐκ εἰς τὸ ἀκριβὲς δόξουσιν ἀπομνημονοεῖσθαι, μηδὲν θαυμάσῃς· μίαν γὰρ ἐκάστην βίβλον ἀναλεγόμενῳ τὴν ὑπόθεσιν συλλαβεῖν καὶ μνήμη καὶ γραφῇ παραδοῦναι ἀξιόλογον ἔργον ἐστὶ τῷ βουλομένῳ· ὁμοῦ δὲ πλειόνων, καὶ τότε χρόνου μεταξὺ διαρρέυοντος, εἰς ἀνάμνησιν μετὰ τοῦ ἀκριβοῦς ἀφικέσθαι, οὐκ οἶμαι ῥᾶδιον εἶναι». Πῶς ὅμως ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ βιβλιοθήκην δλόκληρον; Τοῦ προβλήματος τούτου οὐδεμίαν ἄλλην πιθανὴν λύσιν εὐρίσκω, εἰ μὴ ὅτι ἡ

(1) «Τῆς διαξέυξεως, ἣν βαρέως φέρει, παρχμυθίον (Ἐπιστ. πρὸς Ταράσιον)».

(2) «Τοῦ σοῦ διαπτύρου πόθου καὶ τῆς θερμῆς αἰτήσεως»· ἐν δὲ τῷ ἐπιλόγῳ τῆς *Βιβλιοθήκης* γράφει «φιλίας τε ἅμα καὶ παρχμυθίας ὑπόθεσιν.»

(3) *Γίββων*, ὁ διάσημος τῆς Ἀγγλίας ἱστορικός, ὁ σπανίως μὲν καταδεχθεὶς νὰ εἰρήσῃ συμπαθεῖ βλεῖμμα ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, φειδωλότατος δὲ περὶ τοῦ ἐγκωμιάζειν, ἀφιερῶν σελίδας ὁλοκλήρους ὑπὲρ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου. Οὐδεμίαν τέχνην (λέγει) ἢ ἐπιστήμην ἤτο ξένη εἰς τὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν αὐτὸν ἄνδρα· βαθεῖς ὦν εἰς τὰς ἰδέας, ἀκάματος εἰς τὰς μελέτας, εὐγλωττος εἰς τὸ ὕφος, ἦν πρωτοσπαθάριος, ἦτοι ἀξιωματικὸς τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὸν πλησίον τοῦ Καλίου τοῦ Βαγδατίου. Ἴνα μετριάξῃ δὲ τὰς ὥρας τῆς ἐξορίας, ἴσως δὲ καὶ τῆς μοναξίας του, συνέθεσε ταχέως τὴν *Μυριόβιβλον*, μνημεῖον πολυμαθείας καὶ κριτικῆς. Ἐπιθεωρεῖ ἄνευ μεθόδου διακοσίους ὀγδοῦκοντα συγγραφεῖς, ἱστορικούς, ῥήτορας, φιλοσόφους καὶ θεολόγους, παρουσιάζει συνοπτικῶς τὰ διηγήματα ἢ τὰς δοξασίας των, ἐκτιμᾷ τὸ ὕφος καὶ τὸν χαρακτῆρά των, κρίνει δὲ ἀκόμη ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας με.

ἐξαισία τοῦ Φωτίου μνήμη ὑπεβोधεῖτο διὰ σημειωμάτων, τὰ ὅποια συλλέξας ἐκ τῶν μακρῶν ἐν τῇ νεότητι ἀνχνωσμάτων ἔφερε πιθανῶς μεθ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Συρίαν.

Ὅ,τι δὲ καὶ ἂν ὑποτεύῃ, ἡ *Μυριόβιβλος* εἶναι ἔργον τεράστιον, καὶ ἂν οὔτε ἔγνος ἐσώζετο μέχρις ἡμῶν τῆς ἄλλης τοῦ Φωτίου διανοητικῆς ἐργασίας, ἤρκει αὐτὸ μόνον νὰ διαιωίσῃ τὴν δόξαν του (1).

Ἡ ἀνάλυσις τῆς πρωτοτύπου ταύτης συγγραφῆς ἤθελεν ἀπαρρόφῃσαι ὀλόκληρον τὴν συνεδρίασιν ταύτην. Ἐντὶ δὲ τούτου, ἐπιτρέψατε νὰ εἰσέλθω μεθ' ὑμῶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ σπουδαστηρίου τοῦ σοφοῦ πρεσβευτοῦ, καὶ ποδηγετούμενος ἐκ τῆς συγγραφῆς νὰ ρίψω κατὰ τὴν νοεράν ταύτην ἐπιθεώρησιν ἐπιπόλαιον βλέμμα ἐπὶ τῆς πλουσίης Βιβλιοθήκης του.

Ὅποιοι τῶνόντι ἐκεῖ θησαυροί! Ἄπασα ἡ σοφία ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἀλεξανδρινή, ὅλοι οἱ μεγάλοι ῥήτορες καὶ ἱστορικοὶ τῆς ἀρχαιότητος, ὅλοι οἱ ἱατροὶ καὶ οἱ ἐπιστήμονες μετὰ τῶν ἱερῶν τοῦ χριστιανισμοῦ συγγραφῶν ἐφυλάττοντο ὡς μαργαρίται πολύτιμοι ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ ἐκείνῳ. Ἄνοιξατε τὴν *Μυριόβιβλον* καὶ θέλετε ἰδεῖ ἀκριβεστάτην ἀπογραφὴν τῶν κειμηλίων αὐτῶν, συναριθμουμένων εἰς διακόσια ἐγδοήκοντα (2). Ὁ ἀριθμὸς οὗτος συγγραμμάτων ὕλης ποικιλιωτάτης εἶναι πλούτος μέγας, διὰ βιβλιοθήκην μάλιστα ἐνὸς ιδιώτου, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ ἐγκώδη ἐκ μεμβράνης χειρόγραφα ἀντελλάσσοντο δι' ἰσοτίμου βάρους χρυσοῦ. Ἄλλ' ἦσαν ἄρα γε ταῦτα μόνα τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Φωτίου; Εἶναι ἀ-

φρονιμὸν τινα ἐλευθερίαν καταδεικνύουσαν πολλάκις ἐγκαρσίως τὰς προλήψεις τοῦ αἰῶνος του. (Hist. de la Décadence et de la Chute de l'Empire Romain. Tom. I. σελ. 524 ἔκδ. Παρισ. 1819.)

(1) Ὁ Καῖσαρ Καντοῦ ἀναφέρει περὶ Φωτίου τὰ ἑξῆς: **Durant une ambassade, dont il fut chargé en Syrie, il lut un grand nombre de livres, dont il voulut faire partager le fruit a son frere** (Hist. Univ. Tom. 6. σελ. 445.). Ὁ ἱστορικὸς οὗτος συμπεραίνει τούτο, φαίνεται, ἐκ τοῦ τύπου, ὃν δίδει ὁ Φώτιος εἰς τὴν *Μυριόβιβλον*, δίδει ἀφορμὴν εἰς τοιοῦτον συμπέρασμα. Ἀλλὰ ποῦ καὶ πῶς τίσα ἀνέγνω ὁ πολυμαθὴς συγγραφεὺς, μὴ ὑπαρχούσης βιβλιοθήκης ἐν Βαγδατίῳ;

(2) « Ἀπογραφὴ καὶ συναριθμῆσις τῶν ἀνεγνωσμένων ἡμῶν βιβλίων, ὧν εἰς κεφαλαῖα διαγινώσκονται ὁ ἡγαπημένος ἡμῶν ἀδελφὸς Ταράσιος ἐξητήσατο· ἔστι δὲ ταῦτα « εἴκοσι θέντων ἐφ' ἐνὶ τριακόσια ». Ταῦτα ὡς ἐν κεφαλίδι ἔθεσεν ὁ Φώτιος ἐπὶ τῆς *Μυριόβιβλου* του· ἐπιλέγων δὲ γράφει τῷ ἀδελφῷ « εἰς τοσοῦτον, αἶμαι, συναγεται πλήθος « (τῶν ἀνεγνωσμένων) τριακοσιοστῆ καὶ πεντεκαδεκάτῳ μέρει, προελθῆν ἄξι τῶν τριακοσίων κωλύμενον» (ἴδε ἐν τῷ τέλει τῆς *Μυριόβιβλου*).

δάτιον Σαραίω τοῦ Καλῖφου, ἀλλ' ἐν τῇ μητροπόλει τῆς αὐτοκρατορίας, ἐν αὐτῇ τῇ βασιλείῳ αὐτῇ, προτοκσηκρήτην καὶ συγκλητικὸν προβιβασθέντα (1). Ἐδῶ ἄρχεται τὸ εὐρὸν καὶ διάσημον αὐτοῦ στάδιον, οἱ μεγάλοι αὐτοῦ ὑπὲρ πάντων ἀγῶνες, ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ὑπὲρ τῶν νόμων, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ μέγα πρὸ πάντων εὐεργέτημα διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας ὑπῆρξεν ἡ στενοτάτη σχέσις, ἣν συνέδεσε μετὰ τοῦ Βάρδα, θείου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀδελφοῦ τῆς Θεοδώρας.

Ἄτελής θὰ ἦτον ἡ βιογραφικὴ αὕτη πραγματεία, ἐὰν παρέλειπον τὸ ἀξιόλογον τοῦτο μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Φωτίου, καὶ δὲν ἔθετον ὑπὸ τοὺς δφθαλμοὺς ὑμῶν, φίλοι ἀκροαταί, τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιήλθεν ἡ παιδεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, περὶ ἧς λαλοῦμεν. Ὅποια ὑπῆρξεν τῶντι ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ταπεινώσις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους! ὁ Μέσος ὄλος Αἰὼν, μ' ὄλην αὐτοῦ τὴν ἀσχημίαν, δὲν παρουσιάζει ἐποχὴν φρικωδέστεραν, ἔνεκα τοῦ ἐξευτελισμοῦ τῶν γραμμάτων, ἢ τὴν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (714 Μ. Χ.) μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Ὁ εἰκονομάχος, ἵνα ἀναβιδιάσῃ τὴν λατρείαν εἰς τὴν ἰδανικὴν αὐτῆς τελειότητα, ἔπρεπε νὰ περιφέρῃ πῦρ καὶ μάχιραν ἐπὶ ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας! ἵνα καταστρέψῃ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἐνόμιζεν, ὅτι δὲν ἔβλαπτε νὰ καταστρέψῃ τὰ πάντα! Ἡ καταστροφὴ ἤρξατο καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο πλήρης. Ὁ διώκτης τῶν εἰκόνων δὲν ἐσεβάσθη τίποτε, οὔτε αὐτὰς τὰς Μούσας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, αἵτινες ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων του ἔμειναν σιωπηλαὶ καὶ ἀναυδοὶ. Ἴνα ἐξαφανίσῃ δὲ καὶ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῶν προσκυνητῶν τῶν εἰκόνων κατέστρεφεν ὅ,τι πρὸ ποδῶν εὔρισκεν. Αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ φιλολογία, αἱ ὠραῖαι τέχναι, οἱ σοφοί, τὰ λύκεια, αἱ βιβλιοθήκαι . . . τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ ὑποκύψωσιν ἀπέναντι τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκεν. Ἐδίδασκον καὶ διέτριβον ἐν τῇ λεγομένῃ Οἴκουμενικῇ Σχολῇ δώδεκα πολυμαθεῖς καὶ εὐπαιδευτοὶ καθηγηταί, ἀλλ' οἱ σοφοὶ οὐτοὺ δὲν ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς αἰρέσεως! Ἴνα ἀπολέσῃ λοιπὸν αὐτοὺς ὁ Ἰσαυρος, διέταξε νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς φλόγας ἡ διάσημος ἐκείνη Σχολή. Τὸ ἀσεβὲς πρῶταγμα τοῦ τυράννου ἐξετελέσθη, καὶ ἔκτοτε ἠφανίσθη τὸ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς αὐτοκρατορίας τελευταῖον τῆς φιλοσοφίας ἴδρυμα, συναπολεσθείσης συνάμα τῆς ἐν αὐτῷ ἐκ τριάκοντα ἑξ̄ χιλιάδων τόμων βιβλιοθήκης, πολυτίμου διὰ τὰ σπάνια χειρόγραφα καὶ τὰ διασωθέντα τῶν Ἀλεξανδρι-

(1) « Τῆς συγκλήτου βουλῆς τὰ πρωτεία φερόμενος » (Ἰωάννης ὁ Διάκονος εἰς βίον Ἰωάννου τοῦ Ὑμνογράφου).

νῶν συγγράμματα (1). Βαθμηδὸν δὲ ἅπασαι αἱ τῆς νομικῆς σχολαί, αἱ ἐπὶ Ἰουστιανοῦ καὶ Ἡρακλείου ἀκμάσασαι, ἐκλείσθησαν ἢ κατεστράφησαν, καὶ οὕτως ἐσθέσθη ὀλοτελῶς ἢ ἕως τότε ἀμυδρῶς διαλάμπουσα λυχνία τῶν ἐπιστημῶν. Ἐκτοτε οἱ αὐτοκράτορες ἀπὸ ἡγεμόνων τοῦ λαοῦ μετεβλήθησαν εἰς αἰρесиάρχας· οἱ ὀπωσοῦν πεπαιδευμένοι, ἀντὶ νὰ συγγράψωσι, νὰ μελετῶσιν, ἢ νὰ διδάσκωσι, παρεδίδοντο εἰς ματαιὰς θεολογικὰς συζητήσεις, ἢ εἰς γελοίας μεταφυσικὰς ἐρεῦνας, τὸ πνεῦμα δὲ τῶν Ἑλλήνων (ἵνα κάμω χρῆσιν τῆς αὐστηρᾶς γλώσσης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Βρετανίας (2), τοῦ στιγματίσαντος τοὺς χρόνους ἐκείνους) τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου ἐδεσμεύετο ὑπὸ ταπεινῆς δεισιδαιμονίας, ἢ εἰς τὰς ὀπτασίας καὶ τὰς γοητείας πίσις τοῖς ἀφήρησε τὰς ἀρχὰς πάσης ἠθικῆς ἐνεργείας, τὰ συναξάρια δὲ, αἱ ὀμιλίαι, ἢ διδαχαὶ καὶ μελέται τινὲς κακὸζῆλοι, κεναὶ εὐφυΐας καὶ γέμουσαι κομπορρημοσύνης, ἦσαν αἱ βίβλοι διὰ τῶν ὀποίων ἀνετρέφετο ἡ νεότης !

Διερχόμενοι διὰ τῆς διανοίας τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους ἀσπαζόμεθα μετ' εὐλαθείας τὴν χεῖρα, ἥτις ἔθεσε τέρμα εἰς τοιαύτας ἀτιμώσεις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἡ χεῖρ δὲ αὕτη δὲν εἶναι οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος, οὔτε τῆς Θεοδώρας, οὔτε τοῦ Βάρδα· ἀλλ' εἶναι ἡ χεῖρ τοῦ Φωτίου.

Ὁ τῶν διαμαρτυρομένων σοφὸς Θεολόγος Λαυρέντιος Mosheïm, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, καθὼς καὶ ὁ γνωστὸς Schoell (Histoire de la literature gregue) συμμαρτυροῦσιν ἡμῖν, ὅτι ἡ τῆς παιδείας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου αἰῶνος προαγωγή, ἢ προστασία ἦν εὖρον παρὰ τῷ Βάρδα τὰ γράμματα, ἢ μεγάλη ὤθησις ἥτις ἐδόθη τότε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ὀφείλονται ἰδίως εἰς τὸν Φώτιον. Δὲν θέλομεν ἄπαγε! νὰ ἐλαττώσωμεν κατὰ τοῦτο τοῦ Βάρδα τὴν δόξαν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, μ' ὅσα καὶ ἂν εἶπον κατ' αὐτοῦ, ἀπέκτησε δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Ἄνευ αὐτοῦ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων σχέδια τοῦ Φωτίου ἤθελον πάντως ματαιωθῆ (3), διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡ ἰσχυρὰ χεῖρ, ἥτις ἔπρεπε νὰ θέσῃ αὐτὰ εἰς ἐνέργειαν. Ἄνευ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ παραδείγματος, ὅπερ ὁ ἴδιος ἔδιδε πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν

(1) Gibbon αὐτ. Τόμ. Γ'. Σελ. 22. καὶ Mortreuil, Hist. du Droit Byzantin, Τόμ. Α'. σελ. 273.

(2) Gibbon Τόμ. Γ'. σελ. 529.

(3) Ὁ Gibbon λέγει περὶ τοῦ Βάρδα, ὅτι ὁ τίτλος τοῦ Προστάτου τῶν γραμμάτων εἶναι ὁ μόνος ὅστις ἐχρησίευσεν νὰ σώσῃ τὴν μνήμην του καὶ νὰ συγχωρήσῃ τῇ φιλοδοξίᾳ του (Τόμ. Γ'. σελ. 523.)

Μουσών (1), ὁ Φώτιος θὰ ἔμενεν, ἴσως, διὰ πολὺν ἀκόμη καιρόν, κεκλεισμένος εἰς τὴν βιβλιοθήκην του, καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν θὰ εὑρίσκε τὴν ἐλαχίστην ἠχώ οὔτε παρὰ τῆ αὐλῆ, οὔτε παρὰ τῆ ἀριστοκρατία, οὔτε παρὰ τῷ κλήρῳ.

Οὕτω λοιπόν, κατὰ μοῖραν ἀγαθὴν, δύο ἀντίθετοι χαρακτῆρες, ὑπὸ διαφόρων ἴσως κατὰ τὰ ἄλλα ἐμπνεόμενοι αἰσθημάτων καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐλατηρίων ἐλαυνόμενοι, συνηνοῦντο καὶ συνησπίζοντο ὅπως ἐγείρωσι τὰ πεπτωκότα γράμματα καὶ ἀνασύρωσι πάλιν τὰς ἐπιστήμας ἐκ τοῦ βόθρου, εἰς ὃν ἔρριψαν αὐτὰς αἰῶνες ἄθλιοι καθ' ὅλα καὶ ἄμουσοι. Ἐν ὥρᾳ δὲ καλῇ συνεδέετο ἡ φιλία αὕτη τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Φωτίου. Ὁ Θεόφιλος πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀπῆλθε δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ τὰ πάντα ἀποξηράνασα αἵρεσις. Ἡνοίγοντο τότε αἱ πύλαι τοῦ Βυζαντίου εἰς τοὺς ὑπερορίους ἄνδρας, εἴτε σοφοὺς εἴτε ὀσίους, καὶ ἐστολίζετο πάλιν ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τοὺς κεκλεισμένους ἐν τοῖς τάφοις ἢ κεκρυμμένους εἰς τὰ σπήλαια λογίους τοῦ ἔθνους. Ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἡ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας ἀνέκτησε τὴν ὡραίαν ὄψιν, ἣν ἀπώλεσε πρὸ πολλοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἡ βασιλομήτωρ, μεθ' ἀπάσης τῆς χορείας τῶν εὐσεβῶν, ἐπανηγύριζον ἀκόμη τῆς ὀρθοδοξίας τὸν θρίαμβον, ἐν ᾧ καὶ λαὸς καὶ κληρὸς καὶ ἀριστοκρατικαὶ τάξεις ἔμενον ἀκόμη ἐκθαμβοὶ διὰ τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀρχαίας λατρείας, ὁ Φώτιος διεύθυνε τὰ βήματά του πρὸς τὸ βασιλικὸν μέγαρον τῆς Μαγναύρας, ὅπου μόλις περὶ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Θεοφίλου εἰς γέρον καθηγητῆς, ὃν πρὸ πολλοῦ κεκρυμμένος ἐν τινι συνοικίᾳ ἀγνώστῳ, ἐκλήθη νὰ διδάξῃ ταπεινῇ τῇ φωνῇ τὰς ὑψηλὰς θεωρίας τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀλγέβρας. Ὁ ἀφανὴς καὶ ταπεινὸς οὗτος διδάσκαλος ἦν ὁ μέγας καὶ πολὺς Λέων, ὁ διὰ τὴν πολυμάθειαν ἐπικληθεὶς Σοφός (2). Τὸν γέροντα τοῦτον σοφὸν διεδέχθη καθηγητῆς αὐτόκλητος, ὁ σοφώτερος αὐτοῦ Φώτιος, ὅστις ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις ῥηταῖς, ἀφίνων τὰς ἄλλας ὑψηλὰς αὐτοῦ ἀσχολίας ἐν τε τῇ Συγκλήτῳ, ἐν τῷ Ἀσηκητηρίῳ καὶ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ, ἤρχετο διὰ τῆς διδασκαλίας νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν βυζαντινὴν νεολαίαν ποτὲ μὲν διδάσκων τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὰ τοῦ Ἀρι-

BIBLIΟΘΗΚΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

(1) Ὅπως ἐρρήθισεν τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτα τῆς νεολαίας, ἤρχετο ὁ ἴδιος καὶ ἐκάθητο εἰς τὰ θρανία τῶν σχολείων Mortreuil, (Τόμ. Α' σελ. 273.)

(2) Ὁ Καῖσαρ Καντοῦ (Hist. Univ. Τόμ. Θ' σελ. 445) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Θεόφιλος ἀνέσυρεν ἐκ τῆς δυστυχίας τὸν Λέοντα, τὸν ἔθεσεν εἰς τὸ παλάτιον τῆς Μαγναύρας, ἐμπιστευθεὶς αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τῆς ἀριστοκρατίας.

στοτέλους Τοπικά (1), άλλοτε άλλα ἀναπτύσσων τῆς φιλοσοφίας μαθήματα, καὶ κάποτε διευκρινίζων θεολογικά τινὰ ζητήματα (2).

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρξατο ἡ τῶν γραμμάτων πραγματικὴ ἀνάστασις, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἡ φιλοσοφία ἠγέρθησαν, ἥτο δὲ πεπρωμένον νὰ μὴ πέσωσι μηδὲ ὅτε ἡ Αὐτοκρατορία ἔπεσε, καθ' ὃ περισθεῖσαι, διὰ χειρῶν πάλιν ἑλληνικῶν ἐν τῇ φιλοξένῳ χώρᾳ τῆς Ἰταλίας.

Ὅτε ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ Βάρδας ἦτο μάγιστρος τῶν σχολῶν. Ὅτε δὲ μετ' ὕλιγον εἰς ἀνωτέραν ἀνέβη περιωπὴν, ὅτε δὲν ἐδεσμεύετο πλέον ἐκ τῶν ἐνοχλήσεων τῆς αὐτοκρατορίσεως καὶ ἐκ τῶν ἐμποδίων ἅτινα ἀπῆντα ἴσως καὶ πρὸ αὐτῆ ἀκόμη τῇ ἐκκλησίᾳ, περιορίζουσα ἕως τότε τὰ πάντα εἰς προσευχὰς καὶ γονυκλισίας· ὅτε τέλος πάντων ὁ Βάρδας ἦτο Καίσαρ, ὁ δὲ Φώτιος ἡ δεξιὰ τῆς Αὐτοκρατορίας χεῖρ, τῶν διδασκάλων αἱ θύραι ἔτι εὐρύτερον ἠνεώχθησαν, καὶ αἱ στοαὶ τῆς Μαγναύρας ἀθρόως ὑπεδέχοντο τοὺς σοφοὺς ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων σημείων τῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν ἡμέραι παλλιγενεσίας πραγματικῆς τῶν γραμμάτων ἡ Κωνσταντινούπολις δ' ἐπὶ Φωτίου καὶ Βάρδα ἠδύνατο νὰ παρομοιωθῇ τῇ ἐπὶ τῶν Μεδίκων Μουσοφίλῳ πόλει τῆς Φλωρεντίας.

Ὁ Φώτιος δὲ ἦτον ὁ μοχλὸς ἀπάσης ταύτης τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως. Ἡ πολυμαθεῖα αὐτοῦ καὶ ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀπαράμιλλος αὐταπάρνησις, τὸ ἐνεργητικὸν μέρος ὕπερ ἐλάμβανε διδάσκων ὁ ἴδιος ἐν τῷ κατὰ τὴν Μαγναύραν πανεπιστημίῳ, οἱ σοφοὶ σύλλογοι, οὓς αὐτὸς ἐσχημάτιζε, τὰ συγγράμματα, τὰ ὅποια συνέγραφε καὶ διὰ τῶν ἀντιγραφῶν διέδιδε, πρὸς ταῦτα δὲ ἡ νευρώδης ἐκείνη εὐγλωττία καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἐπιτηδειότης, ἣν εἶχε, τοῦ προσκτᾶσθαι φίλους, ἔθετον αὐτὸν ὑπεράνω πάντων, ἐγίνετο κέντρον ἰσχυρὸν καὶ ἀκράδαντον, πέριξ τοῦ ὁποίου συνήρχετο ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις, ἅπανα ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Βυζαντίου νεότης, ὅλοι ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅσοι ἠθέλον ν' ἀκούσωσιν ἢ νὰ μάθωσι λόγον σοφόν, ἢ νὰ λύσωσιν ἀπορίαν. Ἡ οἰκία αὐτοῦ ἦτον ἀκαδημία αὐτόχροημα, ἦτο σύλλογος τῶν πεπαιδευμένων, ὧν ὁ Φώτιος ἦτον ὁ κορυφαῖος καὶ ὕπατος, « Ἠγαπώμην γράφει ὁ « ἴδιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολῇ) ἠγαπώμην τοῖς φίλοις ὑπὲρ τοὺς « συγγενεῖς, ἄμφω δὲ ἐλογιζόμεν καὶ τῶν συγγενῶν ὁ φίλτατος. Ἡ δὲ « περὶ ἐμὲ τοῦ πλησίον φήμη τῆς σπουδῆς, καὶ τοὺς ἀγνώστους εἶλκεν εἰς

(1) « Καὶ γὰρ πάλαι ποτέ, κατὰ τὰς διαλεκτικὰς προγυμνασίας, τὰς τοπικὰς μεθόδους ἀναπτύσσοντός μου τοῖς ἀκρωμένοις κτλ. » (Ἀμφιλοχ. Ζητήμ. ΟΖ §.δ').

(2) Ἴδε Ἀμφιλοχ. Ζητήμ. ΚΔ'. ἐν τῷ τέλει τοῦ §. θ'.

« ἔρωτα θεῖον καὶ φιλίας δεσμόν. Οἴκοι μὲν γὰρ μένοντι ἡ χάριςσα τῶν
 « ἡδονῶν περιεπλέκετο τέρψις, τῶν μακθανόντων ὁρῶντι τὸν πόνον, τὴν
 « σπουδὴν τῶν ἐπερωτώντων, τὴν τριβὴν τῶν προσδιαλεγομένων, δι' ὧν ἡ
 « πρὸς τὰ ῥῆστα παράγεσθαι καταρτίζεται γνώμη, τῶν ταῖς μαθητικαῖς
 « σχολαῖς λεπτυνομένων τὴν διάνοιαν, τῶν ταῖς λογικαῖς μεθόδοις ἰχνευ-
 « ὄντων τὸ ἀληθές, τῶν τοῖς θείοις λόγοις ἰθυνομένων τὸν νοῦν πρὸς εὐσέ-
 « θειαν τοιοῦτος γὰρ χορὸς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἦν ὁ χορὸς ἐξιόντων δὲ πάλιν
 « πρὸς τὴν βασιλείον πολλάκις αὐλήν, αἱ προπεμπτήριοι τῶν εὐχῶν, καὶ
 « τοῦ μὴ βραδύνειν ἢ προτροπή· ἐπανιόντι δὲ πάλιν πρὸ πυλῶν ἰστάμενος
 « ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ὑπῆντα χορὸς, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀνεκάλουν τὴν βραδύτητα, ^{τιοί}
 « δὲ καὶ προσσιπεῖν ἔρκει, ἄλλοι δὲ καὶ τὸ δεῖξαι μόνον ὅτι μεμενήκα-
 « σιν. » Ἡ ὁμολογία αὕτη καὶ μόνη τοῦ Φωτίου, λαλοῦντος περὶ ἑαυτοῦ,
 εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα μαρτυρία τῆς ἐξόχου θέσεως, ἣν εἶχεν ἐν τῇ κοινω-
 νίᾳ, καὶ τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης πρὸς τὰς ἐπιστήμας ὠθήσεως, ἧς αὐτὸς
 μόνος ἦν τὸ ἰσχυρὸν ἔλατῆριον.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν καλῶν τούτων ἀγώνων, τῶν ἠθικῶν τέρψεων καὶ τῶν
 ἀκαμάτων ὑπὲρ τῆς πατρώας παιδείας προσπαθειῶν, ἐγείρεται δυστυχῶς
 ἡ σφοδρὰ ἐκείνη θύελλα κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ὁ Πλάτων δὲ τοῦ
 ἐνάτου αἰῶνος ἦτο προωρισμένος νὰ λάβῃ μέρος ἐπισημότατον εἰς τὴν
 πεισματώδη πάλην, ἣτις διεχώρισεν ἕκτοτε τὰς δύο μεγάλας Ἐκκλησίας
 τοῦ Χριστιανισμοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (842 Μ. Χ.) μέχρι τῆς ἐποχῆς; ἀφ' ἧς ἄρχονται τὰ συμβάντα, ἅτινα προτιθέμεθα διὰ βραχέων νὰ ἐξιστορήσωμεν (859), δύο ἦσαν ἰσχυρὰ καὶ διακεκριμένα ἐν Κωνσταντινουπόλει κόμματα, τὸ τῆς βασιλομήτορος Θεοδώρας καὶ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Καίσαρος Βάρδα. Ἡ Θεοδώρα γυνὴ εὐσεβῆς καὶ ὅλως ἀφοσιωμένη εἰς τὰ θεῖα, οὐδόλως ὅμως παραιτηθεῖσα τῆς φιλοδοξίας, ἣν ἔχουσι συνήθως αἱ ἡγεμονίδες αἱ ἀνατραφεῖσαι ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς, οὔτε ἤθελεν, οὔτε ἀνεγνώριζέ τινα ἰσότιμον αὐτῆς. Ἡξευρε καὶ ἠσθάνετο ἡ αὐτοκράτειρα, ὅτι καθ' ὃ μῆτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ, ἦτον ὁ νόμιμος καὶ φυσικὸς κηδεμὼν καὶ τῆς ἐπικρατείας καὶ τοῦ υἱοῦ της. Ἀναδεχθεῖσα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Θεοφίλου, τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν εἰκονομάχων, θριαμβεύσασα κατ' αὐτῶν καὶ λαβοῦσα μόνη τὴν δόξαν τῆς τῶνεϊκόνων ἀνασπληώσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἦτον ἐπιτετραμμένον εἰς ἄλλον, ἔστω καὶ ἀδελφόν της, νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις ἴσας ἐξουσίας ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἢ ὅτι ἡ γνώμη ἐνὸς ὑπηκόου ἠδύνατο πρὸς στιγμὴν ν' ἀντισταθμίσῃ τὴν ἐαυτῆς.

Ὁ Βάρδας ἐξ ἄλλου ἀνὴρ εὐφυσέστατος, ἐπιτηδειότατος καὶ πολῦπειρος, ἀλλὰ φίλαρχος καὶ φιλόδοξος, ἤθελε μόνος ν' ἄρχῃ κρατῶν ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς του. Μετὰ τὴν βδελυρὰν δὲ δολοφονίαν τοῦ Θεοκτίστου εἶδος τι δικτατορίας ἐξήσκει, κυβερνῶν ἐν ὀνόματι τοῦ ἀμφιταλαντευομένου ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, οὐδένα ἀνεχόμενος ἔλεγχον ἐπὶ τῶν ἰδίων του πράξεων ἐκ μέρους τῆς αὐτοκρατορίσσης.

Ἰγνάτιος, ὁ ἱερός πατριάρχης, ἐκράτει τότε τῆς Ἐκκλησίας τοὺς οἶακας, πρὸ ἐνδεκαετίας πατριαρχεύσας, τῇ βουλήσει τῆς Θεοδώρας, καὶ ἀνήκων ἐπομένως ὅλως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κόμμα αὐτῆς.

Υἱὸς ἀτυχῆς ἀτυχεστάτου αὐτοκράτορος ὁ Ἰγνάτιος (1), ἐνδυθεὶς μετὰ

(1) Ὁ Ἰγνάτιος, ὡς εἶναι γνωστὸν, εἶχε πατέρα τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαήλ τὸν Κουροπαλάτην, τὸν ἐπιλεγόμενον Ῥαγκαβῆν, μητέρα δὲ Προκοπίαν, τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ὅτε δὲ Λέων ὁ Ἀρμένιος εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, καὶ διὰ τῆς λόγχης ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας, τὴν λεγομένην τοῦ Φάρου, περιμένουσα ἐκεῖ τὴν τύχην της. Ἡ μάχαιρα τοῦ δημίου δὴν εἰσῆλθεν ἐν τῷ ἡσυχαστηρίῳ ἐκείνῳ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Ἀλλ' ὁ Λέων, παραλαβὼν ἐκεῖθεν αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοκράτειραν, ταύτην μὲν ἐκλείσει μετὰ τῶν δύο της θυγατέρων εἰς μονὴν τινα, ἥτις ἔφερε τὸ ὄνομά της

τὰ δυστυχήματα τῆς οἰκογενείας του ἀντὶ τῆς χλαμίδος τὸ μοναχικὸν τριβῶνα, ἦτον ὁ ἀσκητικώτερος τοῦ κλήρου ἀνὴρ χαίρων παρὰ πᾶσι φήμην ὀσίου καὶ ἐναρέτου ἀνδρός, ἀλλὰ δὲν ἦτον ὁ ἀνθρωπος τῆς ἐποχῆς, καὶ ἔνεκα τῆς ἡλικίας του καὶ διότι ἐστερεῖτο τῶν προσόντων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀναποφεύκτως εἰς πατριάρχης.

Ὁ πατριάρχης, καὶ τότε καὶ πάντοτε, δὲν ἐθεωρεῖτο ἀπλῶς ἀρχηγὸς τοῦ ναοῦ, δὲν ἦτο μόνον ὁ φύλαξ τῆς πίστεως, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Συνόδων, ἀλλ' ἦτο μεγάλη τις ἐξουσία, οὐσιώδη ἐξασκοῦσα ἐπιβρῶν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς· ὁ πατριάρχης ἦτον οὕτως εἰπεῖν ὁ πνευματικὸς στρατηγὸς τῆς ἐπικρατείας, ὁ συνδέων τὴν κυβέρνησιν μετὰ τοῦ λαοῦ, ὁ ἐπενεργῶν εἰς τὰ πλήρη διὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας του καὶ ὁ περιστέλλων τὰς ἀκράτους τάσεις τῶν κυβερνώντων διὰ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεώς του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐψιθυρίσθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Βάρδα, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος δὲν εἶναι τὸ κατάλληλον πρόσωπον διὰ τὴν πατριαρχικὴν ἔδραν, οὔτε τὸ διὰ τὰς περιστάσεις ἀρμόδιον. Ἀλλ' ὁ γέρον, ὅσω ἤκουε τὰ ψιθυρίσματα ταῦτα, τοσούτω μᾶλλον συνεσφίγγετο πρὸς τὸ μέρος τῆς Βασιλομήτορος, ἧς ἦτο κεκηρυγμένος ὁπαδός. Ἦτο δὲ ὁ Ἰγνάτιος, καὶ ἐκ τοῦ ἤθους καὶ ἐκ τοῦ προβεβηκότος τῆς ἡλικίας καὶ ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν συμφορῶν, τραχὺς καὶ βαρὺς καὶ ἔστιν ὅτε ἀπότομος· διὸ καὶ προὐκάλεσε πολλάκις τὴν ἀγανάκτησιν τινῶν καὶ μάλιστα τοῦ μητροπολίτου Συρακουσῶν, ἰδίως δὲ καὶ πρὸ πάντων τοῦ Βάρδα. Ὁ Συρακουσῶν Γρηγόριος καὶ ἀδίκους ὑπέστη ἐπιτιμήσεις καὶ ἀπεπέμφθη τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Ἰγνάτιος προεχειρίζετο πατριάρχης (1). Κατὰ δὲ τοῦ Βάρδα οὐ μόνον οὗτος ἐξέφραζεν ἀντιπαθείας σφοδράς, συμμεριζόμενος μετὰ τινος ἐπιδειξέως τὴν διακωδωνίζομένην φήμην, ὅτι διετέλει δῆθεν εἰς ἀθεμίτους

ἐκεῖνον δὲ μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, Εὐσταθίου καὶ Νικίτα, ἔστειλεν εἰς μονὴν ἄλλην ἐν μιᾷ τῶν νήσων τῆς Προποντίδος (πιθανῶς τῇ Πλάτῃ) ὅπου, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀθανασίου Μοναχοῦ, ἐμέλλε νὰ διακονῇ τὸν βίον του. Οἱ δύο ἀσχεῖς υἱοί, κατὰ τὰς ἀγρίας ἐξεις τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐνουχίσθησαν. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Νικίτας διεῖγε τὸ ἴδ' ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε συνέβησαν τὰ δυστυχήματα ταῦτα. Ἐξῆσε δὲ ἔκτοτε μακρὰν τῶν ἐγχοσμίων ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰγνατίου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐγένετο μετὰ ταῦτα διάσημος (Ἴδε τὰ μετὰ Θεοφάνην σελ. 16 καὶ Lebeau τόμ. 1Β' σελ. 276 καὶ ἐφεξῆς.)

(1) Κατὰ τὸν Νικίταν ὁ Ἰγνάτιος πατριαρχεύσας ἠμφεισμένον τῆς Ἐκκλησίας ἐξήλασε τὸν Γρηγόριον ἵνα μὴ παρῇ κατὰ τὴν αὐτοῦ χειροτονίαν μετὰ ταῦτα δὲ (834) ἄκριτον καθήρτισεν καὶ τὴν καθύρτισεν ἐκκοινοποίησεν εἰς Ρώμην.

σχέσεις μετά τῆς νύμφης του Εὐδοκίας (1), ἀλλά και προσελθόντος αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἐπισήμου (τῆς τῶν Θεοφανεῶν) ὅπως κοινωνήσῃ τῶν θείων μυστηρίων, ὁ πατριάρχης ἔκλεισε βιαίως τὴν πύλην τοῦ θυσιαστηρίου, ἀποστερήσας τὸν Καίσαρα, ὡς ἀνάξιον, τῶν θείων δώρων! Ἦν τοῦτο βεβαίως σκληρὸν και ἀπότομον, ἀλλὰ καταδεικνύει τῶν καιρῶν ἐκείνων τὰ ἴθνη, και τὴν ὑψίστην κυριαρχικὴν δύναμιν, ἣν εἶχεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἰπῆρξαν και ἄλλα προηγούμενα τῆς τοιαύτης εὐτολμίας τῶν ἡμετέρων ἱεραρχῶν, ἀποστερησάντων και αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς βασιλεῖς τῆς θείας μυσταγωγίας, ὅσον δὲ και ἂν ὦσι σκληρὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα, μαρτυροῦσι τὴν εὐστάθειαν και τὰς ἰσχυρὰς πεποιθήσεις τῶν πατέρων ἡμῶν, και δίδουσι εἰς τοὺς χαμαιζήλους τούτους τῆς ἀσταθείας καιροῦς διδακτικώτατον μάθημα!

Ὁ Βάρδας ἐν τούτοις, καιτοὶ μέγας και δυνατὸς και πολὺς, ἔκλινε γόνου ἐνώπιον τοῦ Ἰγνατίου, ζητήσας ἐν ταπεινώσει συγγνώμην (2), και αὐτὸς δὲ ὁ νέος αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ θερμῶς παρὰ τῷ πατριάρχῃ ἐμεσίτευσεν, ὅπως τύχῃ συγχωρήσεως ὁ θεὸς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος ἔμενεν ἀκαμπτος (3).

Διὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης τοῦ Βάρδα ἀποκηρύξεως, διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς εὐαγγελικῆς συγγνώμης ἐτιμῶρει ἄρᾳ γε ἐλευθέρας και ἀνεπηρέαστως ὁ πατριάρχης τὸν πταίσαντα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἣ ἐγένετο ὄργανον ἐκδικήσεως τῆς Βασιλείσης; Ὅσον εὐνοικῶς και ἂν ἐξηγηθῇ ἡ αὐστηρότης αὕτη τοῦ Ἰγνατίου, εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Βάρδα ἔφερεν ἀπαίσιον χαρακτῆρα. Ἐκτοτε, ὡς ἦτον ἐπόμενον, τὸ μῖσος και ἡ ἐκδίκησις κατεκυρίευσαν τὴν καρδίαν τοῦ Καίσαρος, και ἔπρεπε λοιπὸν ἢ νὰ ὑποστῇ ἀγογγύστως τὰς πνευματικὰς ποινὰς, διατελῶν τεταπεινωμένος ἀπέναντι τοῦ λαοῦ και οἶον τῆς Ἐκκλησίας ἀπόβλητος, ἢ νὰ ἐκδικηθῇ κατὰ τῆς ἰδίας του ἀδελφῆς και τοῦ πατριάρχου.

(1) « Προῦπῆρχον (γράφει ὁ ἴδιος Ἰγνάτιος πρὸς τὸν Πάπαν) ἐν πάλῃ και μάχῃ πρὸς τὸν τοῦ βασιλεῦς θείου Βάρδα, και παίων τοῖς τοῦ πνεύματος λόγοις οὐκ ἐπαύθη, ἀντετυπώθη δὲ ταῖς ἀπαιαῖς και ἐπιβουλαῖς. Ἡ δ' αἰτία, ὅτι ἤλεγχον τούτου διὰ τὴν ἡρωδικὴν χαμαιτυπίαν » (Ἰγνάτιος ἐν τῷ πρὸς τὸν Πάπαν διὰ τοῦ Θεογνώστου γενομένῳ λιβέλλῳ. Ἰδὲ Πρακτ. Συν. αὐτ.).

(2) « Ὁν (Ἰγνατίου) πολλὰ λιτανεῶν και δυσωπῶν ὁ Βάρδας συγχωρήσεως ἀξιωθῆναι οὐκ ἔδυνάθη » (Ὁρα Κ ε δ ρ η ν ο ν, Β. σελ. 551).

(3) « Ὁ κρατῶν (ὁ βασιλεὺς δηλονότι) ποτὲ μὲν ἐδυσώπει με, ποτὲ δὲ ἠπείλει τὰ θεινά, εἰ μὴ πεισθίην δέξασθαι τὸν θεῖον αὐτοῦ » (Ἰδὲ Ἰγνατίου Λιβέλλου ἐν Πρακτ. Συν. αὐτ.).

Ἔτος σχεδὸν περῆλθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν συμβάντων τούτων, καὶ ὅμως ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔμενον ἀνενόηλοι. Ἴδου δὲ τί ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συμβαίνει θαυμασίως ὑπερηστήσαν τὴν φοβερὰν τοῦ Βάρδα μνησικακίαν.

Ἦλθεν ἐκ Δυρράχίου εἰς Βυζάντιον τότε μοναχὸς τις ὑποκριτής, Γήβων καλούμενος, ὅστις αὐτὸς μὲν ὠνόμαζεν ἀναφανδὸν ἑαυτὸν υἱὸν τῆς αὐτοκρατορίσεως, ὡς ἐξ ἄλλου δῆθεν ἀνδρὸς γεννηθέντα, ὑποκώφως δὲ πῶς διεθρυλλεῖτο εἰς τὰ πλήθη ὅτι ὁ Γήβων ἀντιποιεῖται τὸ στέμμα (1), καὶ ὅτι διὰ τῆς ὑποτιθεμένης αὐτοῦ μητρὸς θέλουσι περιέλθει εἰς χεῖράς του τῆς βασιλείας τὰ σκῆπτρα. Ὁ μοναχὸς συλλαμβάνεται καὶ ἀποθνήσκει ὑπὸ τὰ βασιανιστήρια (2), ἀλλὰ τὰ ἀφορώντα αὐτὸν οὐδόλως ἐξηκριβώθησαν. Ἐκ τοῦ μυστηρίου δὲ τοῦ περιστοιχιζόντος τὸν ἄγνωστον τοῦτον ἐρημίτην, ἐκ τῶν ἀποδιδόμενων αὐτῷ τολμηρῶν ἀξιώσεων καὶ ἐκ τῆς συμπαιδείας ἣν ἔδειξε, φαίνεται, πρὸς αὐτὸν ὁ πατριάρχης, ὠφελεῖται ἐπιτηδεῖως ὁ Βάρδας καὶ περὶ αὐτὸν εἰς τὸν αὐτοκράτορα (ἐνήλικα πλέον τότε) κατεπείγουσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπομονώσεως μὲν τῆς βασιλομήτορος ἐν τινι μονυδρίῳ, τῆς καταβιβάσεως δὲ τοῦ Ἰγνατίου ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐὰν ἤθελε, τυχόν, ἀντιτείνει εἰς τὴν κουρὰν τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῆς θυγατέρων. Τὰ πάντα ἤρχοντο κατὰ ρῶν καὶ ὅπως προεμελέτῃ αὐτὰ ὁ φιλέκδικος Καῖσαρ. Ὁ Ἰγνάτιος ἀρνείται νὰ κείρῃ τὴν βασιλίσσαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἦτον ἤδη ἐτοίμη! Ἡ Θεοδώρα καὶ αἱ ἡγεμονίδες ἐγκλείονται παρχρῆμα εἰς τὰ λεγόμενα τοῦ Καριανοῦ Παλάτι (3),

(1) « Ἦν δὲ Γήβων οὗτος ἐπιληπτός ἄνθρωπος καὶ τὰς φρένας αὐτῶν καθεστηκώς, ὃς πρὸ ὀλίγων ἐκείνων ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ Δυρράχίου παρεγένετο, σχῆμα μὲν περικείμενος κληρικῶς, παῖδα δὲ ἑαυτὸν τῆς βασιλείσεως ἐξ ἀνδρὸς ἐτέρου ληρῶν, ᾧ οἱ πολλοὶ τοῦ δήμου ὡς βασιλεύειν μέλλοντι προσεῖχον » (Νικητάς εἰς βίον Ἰγνατίου).

(2) Ὁ Νικητάς μεταβάλλει τὰς χρονολογίας ἀναφέρον, ὅτι, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Ἰγνάτιος ὑπερωρίετο εἰς Τερέβινθον, ὁ αὐτοκράτωρ τὸν Γήβωνα ἀπὸ τῆς Ὀξείας εἰς Πρίγκιπον μετανεγκὼν τὰ τε σκῆπη καὶ τοὺς βραχιόνας ἐξέκοψε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύξας ἀπέκτεινεν αὐτὸν (Νικητάς εἰς βίον Ἰγνατίου).

(3) Συμεῶν ὁ Μάγιστρος (σελ. 658) καὶ ἄλλοι Βυζαντινοί, οἷον Λέων ὁ Γραμματικὸς (σελ. 237), ἱστοροῦσιν, ὅτι τὰς μὲν τρεῖς ἀδελφὰς τοῦ αὐτοκράτορος Θέκλαν, Ἀναστασίαν καὶ Ἄνναν εἰς τὰ Καριανοῦ μεθίστα, Πουλχερίαν δὲ, ὡς ἡγαπημένην τῆ μητρὸς, ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον ἐνώσας πάσας ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων ἀπέκτεινεν.

ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἐξορίζεται εἰς τὴν παρὰ τὴν Πρίγκιπον μικρὰν νῆσον Τερέβινθον (1).

Ἐπὶ τέσσαρας ἑβδομάδας ἔμεινεν ἐν χηρείᾳ ὁ θρόνος (ἀπὸ τῆς 23 Νοεμβρίου (2) μέχρι τῆς 25 Δεκεμβρίου). Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐπανειλημμένως ἐστάλησαν εἰς Τερέβινθον πρεσβεῖαι, ὅπως πείσωσι τὸν ἐξόριστον πατριάρχηνα νὰ δώσῃ τὴν κανονικὴν ἐκ τοῦ θρόνου παραίτησιν· ἀλλ' οὗτος οὐδόλως ἐπέθετο (3).

Ἡ Ἐκκλησία ἐν τούτοις κατεκυμαίνεται, ὁ κλῆρος διεπληκτίζεται εἰς δύο διαιρούμενος κόμματα, ἡ Αὐλή δὲ καὶ ἡ Σύγκλητος ἔβλεπον τὴν ἀνάγκην νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην κατάστασιν διὰ τῆς ἀναγορεύσεως πατριάρχου.

Πάντες ἔστρεψαν τότε βλέμματα πρὸς τὸν σοφὸν τοῦ Βυζαντίου ἄνδρα, τὸν πρωτοεσσηκρήτην Φώτιον. Ὅλη ἡ τοῦ λαοῦ πλῆθὺς ὡς εἰς καὶ μόνος ἠγέρθη ἄνθρωπος, ἀναζητοῦσα τὸν ἄνδρα, τὸν μόνον δόκιμον καὶ κατάλληλον νὰ καθέξῃ τὸν κενωθέντα θρόνον, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν αἰθρίαν, μετὰ τοιαύτην τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων θύελλαν. Ὁ θρόνος τοῦ Χρυσοστόμου προσφέρεται εἰς τὸν Φώτιον· ἀλλ' οὗτος ἀποβάλλει τὴν προσφερομένην αὐτῷ τιμὴν. Κατὰ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ ἀντιτάσσεται ἐπιμονὴ καὶ βία· καὶ ὅμως ὁ Φώτιος μένει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἄκαμπτος, ἀμετάπιστος. Πῶς νὰ ἀφήσῃ τὰς ὥραϊας αὐτοῦ μελέτας; πῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς φίλους, τοὺς μαθητὰς, τὴν διδασκαλίαν, τὸ στάδιον ἐν γένει τῶν φιλοσοφικῶν γυμνασμάτων, καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸ πολυτάραχον καὶ πολυμέριμον τῆς πατριαρχικῆς ἑδρας; Ἀφόρητον ὀνομάζει διὰ τοῦτο τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένην βίαν (4), κλαίων δὲ καὶ ἰκετεύων ἀποτινάσσει τὴν ποιμαντορικὴν βικτηρίαν. Ἀλλὰ κραταιῶς ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν τὸ ἄθροισμα, ἀφιλανθρώπως καὶ

(1) Ἡλίος ὁ Μηνιὰ τ ης ἀναφέρει, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Βάρδας, πρὸ τῆς βίαιας καταβιβάσεως τοῦ Ἰγνατίου, ἐστειλαν δις καὶ τρεῖς ἐπισκόπους καὶ πατριεῖους, ἵνα παρακινήσωσιν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ (Ἴδε Πέτρων Σκανδάλου σελ. 7).

(2) Τινὲς φρονοῦσιν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου.

(3) Εἰσὶ τινες τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἔδωκε τὴν παραίτησιν ἀλλ' ὅμως βεβιασμένην, διότι ἐκ τῆς ἐξορίας ἔδωκεν αὐτήν. Στηρίζουσι δὲ τὴν γνώμην ταύτην εἰς Πρακτικὸν τι τῆς κατὰ Φωτίου συγκαλεσθείσης Συνόδου, ἐν ᾧ φαίνεται Ἡλίος ὁ τοῦ Ἱεροσολύμων Τοποτηρητῆς λέγων· « τὸ κατὰ τὴν ἐξορίαν γεγονός τῆς παραιτήσεως ἔγγραφον, ἀντὶ μηδὲ γεγονότος ἐστίν, εἰ καὶ γέγονεν, ὡς τυραννικῶς γεγονός. » (Πρακτ. Συν. αὐτ.).

(4) Ἴδε ἐπιστολὴν τ. Φωτίου πρὸς Βάρδα (Φωτίου Ἐπιστολαί, ἐκδ. Λονδίνου 1654).

φοβερῶς ἐξανίσταται κατὰ τῆς ἀρνήσεως ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός (1)· ἐπὶ τέλους ρίπτεται εἰς εἰρκτὴν ὁ Φώτιος κ' ἐκεῖθεν ἄκων εἰς τὸν θρόνον ἀναβιδάζεται (2). « Συνεσχέθημεν ἄκοντες (γράφει ἐν τῇ ἀπολογητικῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολῇ), κκκούργοις ἴσα καθείρθημεν· ἐτηρούμεθα φυλασσόμενοι, ἐψηφίσθημεν ἀνανεύοντες, ἐχειροτονήθημεν κλαίοντες, ὀδυρόμενοι, κοπτόμενοι! »

Παραχαράττουσιν ἀσεβῶς οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου τὴν ἱστορίαν καὶ νοθεύουσι τὰ γεγονότα, ἀποδίδοντες αὐτῷ τὴν ληστρικὴν ἀρπαγὴν τῶν πατριαρχικῶν σκήπτρων· ὑπέικων τῇ βίᾳ καὶ ὑποτασσόμενος τῇ ἀνάγκῃ ἀνέβη τὸν θρόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναβάς, ζυγὸν βαρύτερον καὶ δυσβάστακτον ἀπεκάλει τὴν ποιμαντορίαν, κατεχόμενος δὲ ὑπὸ θλίψεως καὶ ὀδύνης ἔγραφεν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἑδρας του, ὅτι « ἐξέπεσεν εἰρηνικῆς ζωῆς ἐξέπεσε τῆς φίλης ἡσυχίας, ἐξέπεσε δὲ καὶ δόξης » (3).

Τὸν Φώτιον λοιπὸν, ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσιν οἱ κατῆγοροι, βία καὶ παρὰ θέλησιν ψηφίζουσι Πατριάρχην ὁ Βασιλεὺς, ὁ Λαός, ὁ Κλῆρος, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ φίλοι τοῦ Ἰγνατίου (4), ἀπὸ λαϊκοῦ δὲ ἐν ἡμέραις ἐξ χειροτονεῖται Ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης ὑπὸ τοῦ Συρακουσῶν Γρηγορίου, τὴν εἰκοστὴν πέμπτην τοῦ Δεκεμβρίου (857 μ. Χ.) παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπευφημοῦντος τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἰγνάτιος διέτριβεν εἰς Τερέβινθον, περιμένων καὶ προσευχόμενος, ἀλλ' ἀδημονῶν δι' ἣν ὑπέστη ἀδικίαν, καὶ ἀποκαλῶν τὸν Φώτιον ἀκοινώνητον!

Ἐνῷ δὲ τὰ πάντα ἡσύχως ἔκειντο κ' ἐπὶ τὰ βελτίω διεβύθημιζοντο, αἴφνης οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, καὶ τοὶ πρὸ ὀλίγων ἐβδομαδῶν ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ψηφίσαντες, συνταράσσουσι τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας, διὰ πράξεως ἐπιβληθείσης βεβιαίως ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ φατριασμοῦ· συνέρχονται λοιπὸν οὗτοι αὐτογνωμόνως ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καὶ ἐν τῇ παρασυναγωγῇ τυχύτῃ καθαιροῦσι τὸν νόμιμον Πατριάρχην.

(1) Ἰδε ἐνθροιστικὴν πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολήν.

(2) « Φύλαξι παραδοθείς (λέγει ὁ ἴδιος Φώτιος ἐνώπιον τῆς Συνόδου τῆς συγκροτηθείσης κατὰ τὸ 879), ἐτηρούμεν, καὶ οὕτως ἐκεῖθεν ἄκων καὶ ἀποδουρόμετος εἰς τὸν θρόνον ἀνεβιδάσθη » (ἴδε Π ρ α κ τ. Σ υ ν. Τόμ. 5. σελ. 253).

(3) Ἰδε τὴν πρὸς τὸν Πάπαν ἀπολογητικὴν ἐπιστολήν τοῦ Φωτίου.

(4) Πέντε μόνον τῶν Ἰγνατιανῶν δὲν ἐψήφισαν ὑπὲρ Φωτίου, ἦτοι ὁ Σκύριος Μητροπολίτης, ὁ Νεοκαισαρείας Στυλιανός, ὁ Ναξιανοῦ Εὐσέβιος, ὁ Κομάνου Ἰωάννης,

Τὸ μέγα τοῦτο σκάνδαλον, καταστρέφον τὴν πειθαρχίαν δι' ἧς συνέχεται τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας, προῦξένησεν ἐντύπωσιν θλιθεράν ἐν ἀπάσῃ τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἐθεωρήθη δέ, ὡς ἦτον ἐπόμενον, αὐτόχρημα στάσις κατὰ τῆς πολιτείας.

Ὁ καθ' ὅλα ὄσιος καὶ ἐνάρετος Ἰγνάτιος εἶναι πιθανὸν ἄρα γε τὴν τοιαύτην νὰ ὑπεκίνησεν ἐπανάστασιν; Οἱ ἱστορικοὶ διαφωνοῦσι καὶ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἦτο δύσκολον νὰ μὴ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν τὸ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ πικρῶς συγκάλεσθον Συνέδριον. Φέρεται διὰ τοῦτο ἀπὸ Τερέβινθον εἰς τὴν Πρωτεύουσαν ὁ πρῶτος Πατριάρχης, ἀνακρίνεται, δεσμεύεται, καὶ κατὰ τὰς ἀγρίας ἐξίς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὑποφέρει τὰ πάνδεινα.

Ὁ Φώτιος δυσθυμῶν ἐπὶ τὰ γενόμενα ἠγανάκτει, ὅτι εἰς τοιοῦτους εὐρέθη καιρούς. « Εἶθε (ἔγραφε πρὸς τὸν Βάρδαν) θάνατός με προανήρ-
« πασεν! οὐ γὰρ ἂν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων κακῶν κύματα τὴν ἐμὴν
« ἐβάπτιζον ἐπικλύζοντα ψυχήν. » Ἄλλ' ὁ πλήρης φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης ἀνὴρ, εἰ καὶ ἐγκαρδίως θλιβόμενος διὰ τὰ ἐπισυμβαίνοντα κακά, δὲν ἦτον εὐκολον ν' ἀποφύγῃ ὅ,τι ὡς Πατριάρχης ὄφειλεν ἢ κατὰ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ πνευματικὴ ποινὴ δὲν ἦτον ἀπλῶς μέτρον ἀνάγκης, ἀλλ' ἦτο καθήκον ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἧς ὁ Φώτιος ἦτον ἀρχηγός, τὴν πνευματικὴν δὲ ποινήν ἔπρεπεν ἀναποδράστως νὰ ὑποστῇ ὁ Ἰγνάτιος ὑπὸ πάντας τοὺς τύπους τῆς αὐστηρότητος· συνεκαλέσθη ἄρα τοπικὴ Σύνοδος ἐν τῷ Ναῶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἧτις καθήρεσε τὸν Ἰγνάτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ ἔστειλεν αὐτὸν εἰς Λέσβον ἐξόριστον (1).

καὶ ὁ Λεοντοπόλεως Ἰωάννης (ἴδε Στυλιανοῦ ἐπιστ. πρὸς Πάπαν Στέφανον. Πρακτ. Συν. τόμ. Ε'. σελ. 1121). Κατὰ δέ, τὸν Γενέσιον (εἰς Δ'. Βασιλείων) εἰς μόνος τῶν Ἰγνατιῶν ἠρνήθη ψῆφον, Κωνσταντίνος ὁ ἐξ Ἀρμενίων.

(1) Ὁ Σμύρνης Μητροφάνης γράφων πρὸς Μανουὴλ τὸν Πατριτικὸν ἀναφέρει τὰ ἐξῆς· « ληστρικὴν καὶ παρανομωτάτην καθαιρέσειν πεπόνθαμεν, καὶ ἔμφροροι ἐν τοῖς Νομείοις γεγόναμεν ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις, ἔτι γε μὴν καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος σιδηροδέσμιος σὺν ἡμῖν ἐφρουρεῖτο, καὶ ἄλλοι ἐν τῇ τοῦ Πραιτωρίου φυλακῇ εἴτα ἐξενεχθέντες ἐξωρίσθησαν, ὁ μὲν Πατριάρχης εἰς Μιτυλήνην, οἱ δὲ λοιποὶ ἀλλαχοῦ (ἴδε Πρακτικά Συνόδ. αὐτ.) Τινὲς δὲ θέλουσιν ὅτι ἢ εἰς Λέσβον ἐξορία τοῦ Ἰγνατίου ἐγένετο πρὸ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐπανάφερεν, αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν δέσμιον καὶ μετὰ ταῦτα ἐξώρισαν εἰς Λέσβον τὸ δεύτερον. Εἶναι δὲ ἀναντιρρήτου ὅτι πολλοὶ παρῆλθον μῆνες μετὰ τὰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ διαδραματισθέντα μέχρι τῆς ἐξορίας τοῦ Ἰγνατίου λαβούσης χώραν περὶ τὴν Αὐγύρην τοῦ 858.

« ἀληθῶς βασιλεῖς καὶ πρίγκηπες, καὶ ἂν κυβερνῶσι καλῶς ἑαυτοὺς καὶ « τὸν λαόν· ἄνευ τούτου, ἀντὶ νὰ ὑποτασσώμεθα πρέπει νὰ ἐγερθῶμεν « κατ' αὐτῶν ». (1)

Ἐνώπιον τοιοῦτου Ποντίφηκος παρίστανται μετὰ ὀδοιπορίαν μακρὰν οἱ πρέσβεις τοῦ Βασιλέως· ὁ Νικόλαος ἐνδίδει εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων (λεγάτων), ὅπως λάβωσι μέρος ἐν ὀνόματι τῆς ἀγιότητός του εἰς τὴν συγκροτηθεῖσα οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἀλλ' ἀντὶ νὰ δώσῃ εἰς τὰ γράμματα τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πατριάρχου τὴν ἀδελφικὴν ἐκείνην ἀπάντησιν, τὴν τυπικῶς διδομένην πάντοτε ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἐπιλαμβανόμενος ἐπιτηδείως τῆς εὐκαιρίας ἀναμινγύεται ἀνευδρότως εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις Ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτου καὶ οὐδέποτε εἰς τὴν Ῥώμην ὑποτελοῦς. Τοιουτοτρόπως, πρὸς μὲν τὸν Φώτιον γράφων ἐπαινεὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ ἀποδέχεται τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἀλλὰ κατακρίνει Αὐτὸν ὅτι « ἐκ λαϊκοῦ εἰς τὸ τῆς Πατριαρχείας προήχθη « ὕψος! » (2) ἀπαντῶν δὲ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἀρνεῖται τὴν τοῦ Πατριάρχου ἀναγνώρισιν « μέχρις οὗ πληροφορηθῆ παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρέξαντα! « ἢ τοῦ λαοῦ πληθὺς « (ἔγραφεν ὁ Πάπας) ἐκ τοῦ τῶν λαϊκῶν σχήματος τὸν ταύτης προστη- « σόμενον ἐξελέξατο, καὶ τοῦτο ἄνευ τῆς συναϊρέσεως τῆς τῶν Ῥωμαίων « *Καθέδρας*. Τούτων οὕτως ἐχόντων εἰς τὴν τοῦ Φωτίου χειροτονίαν « συναινέσαι οὐ δυνάμεθα μέχρις ἂν διὰ τῶν ἡμετέρων ἀποκρισαρίων « (*Legatis*), οὐς πρὸς ὑμᾶς ἀποστέλλομεν, ἅπαντα τὰ ἐν Κωνσταντι- « νουπόλει περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πραχθέντα καὶ πρατ- « τόμενα μάθωμεν, ὧ ἐπιεικέστατε Αὐγουστε· ὅπως ὁ Ἰγνάτιος ἔλθῃ « ἐνώπιον τῶν ἡμετέρων ἀποκρισαρίων καὶ παντὸς τοῦ Συνεδρίου, καὶ « ζητηθῆ τὰ κατ' αὐτόν, καὶ οὕτω τῇ ἡμετέρᾳ προεδρείᾳ διαγνωσθῆ ὅ,τι « ἂν περὶ αὐτοῦ πραχθῆναι μέλλῃ » (3).

Τὰ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν Πατριάρχην γράμματα ἔφερον χρονολογίαν 25 Σεπτεμβρίου 860. Ἐκόμιζον δὲ αὐτὰ ὅτε Ἐπίσκοπος τοῦ Πόρτου Ῥοδοάλδος, καὶ Ζαχαρίας ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγνανίς, ἄνδρες (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου)(4) συνέσει τε καὶ ἀρετῇ καὶ πολυπειρίᾳ διαπρέπον-

(1) Cesar Cantu Hist. univers. tom. 9. p. 273.

(2) Ἰδε Πρακτικά τῆς ὁγδοῆς κατὰ Λατίνους Συνόδου.

(3) Ἰδε Πρακτ. Συνόδων τόμ. Ε' σελ. 4044.

(4) Ἰδε δευτέραν ἐπιστολὴν Φωτίου πρὸς Πάπαν.

τες· εἰς αὐτοὺς δὲ ἐδόθη συνάμα ἡ ἐντολή ν' ἀντιπροσωπεύσωσι τὸν Πάπαν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

Ἦλπιζεν οὕτω ὁ Πάπας Νικόλαος νὰ θέσῃ τὴν ἱεράν αὐτοῦ χεῖρα εἰς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τὰς ὑποθέσεις, καὶ ἐγκαθιστάμενος, διὰ τῶν Τοποτηρητῶν αὐτοῦ, δικαστῆς μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου, νὰ διαρρυθμίσῃ, κατὰ θέλησιν, τὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐδρας. Ἄλλ' ὁ Νικόλαος ἠπατήθη. Οἱ Τοποτηρηταὶ αὐτοῦ ἔρχονται εἰς Κωνσταντινούπολιν, λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν ἐκ 318 Πατέρων συγκροτηθεῖσαν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ψηφίζουσι μετὰ τῶν ἡμετέρων τὰ πρῶτα γενόμενα, καταδικάζουσι τὸν ἐκ τῆς ἐξουρίας προσκληθέντα Ἰγνάτιον, ἀναγνωρίζουσι Πατριάρχην νόμιμον τὸν Φώτιον, καὶ συντελοῦσι φρονίμως εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Σύνοδος ἐτελείωσε τὸ ἔργον τῆς· τὰ πρακτικὰ αὐτῆς στέλλονται εἰς Ρώμην, καὶ συνοδεύονται δι' αὐτοκρατορικοῦ Γράμματος. Γράφει δὲ καὶ ὁ Φώτιος τότε τὴν δευτέραν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πάπαν Ἐπιστολήν, ἣν ἀπολογία ὠνόμασαν οἱ μεταγενέστεροι.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς καθ' ἡμᾶς εὐγλωττίας· πολλαχοῦ διαλάμπει ἡ γλαφυρότης, ἡ τοῦ λόγου μεγαλοπρέπεια, πρὸ πάντων δὲ ἡ Εὐαγγελικὴ μετριοφροσύνη καὶ εὐλικρίνεια. Ἐπιστῶ δὲ ἐνταῦθα, φίλοι ἀκροαταί, τὴν προσοχὴν ὑμῶν πρὸς ἀπόδειξιν ἱστορικῆς ἀληθείας, ἣν ἐστρέβλωσαν καὶ παρεμόρφωσαν οἱ Κατήγοροι. Καταγγέλλουσι οὗτοι τὸν Φώτιον ὡς προκαλέσαντα τὰς θρησκευτικὰς ἐκείνας ἔριδας, ἀποδίδοντες εἰς τὸν ἐγωισμόν αὐτοῦ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν του συμβάντα! ἄλλ' ἡ διασθεῖσα πρὸς τὸν Πάπαν Ἐπιστολὴ εἶναι μαρτυρία ἀλάνθαστος, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν συκοφαντίαν καταδεικνύουσα. Ἐὰν ὁ Πατριάρχης ἐπέδωκε τῶντι τὴν διάρρηξιν τοῦ ἀδελφικοῦ δεσμοῦ, τοῦ συνδέσαντος ἐπὶ τόσους αἰῶνας τὰς δύο Ἀρχαίας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἤθελεν ὑψώσει φωνήν, ὅπως προσκαλέσῃ ἀμέσως εἰς τὸ καθῆκόν του τὸν ἄκρον τῆς Ρώμης Ἀρχιερέα· δὲν διαμαρτύρεται ὅμως ὁ Φώτιος, ἀλλ' ἀπολογεῖται! δὲν ὑψοῦται ἐκεῖ ὅπου εἶχε δικαίωμα νὰ ὑψωθῇ, ὡς ἴσος πρὸς ἴσον γράφων, ἀλλὰ ταπεινοῦται Εὐαγγελικῶς ἵνα συνδιαλλάξῃ τὰ διεσῶτα! καὶ ταπεινούμενος ὅμως ἐπικαλεῖται τῆς Ἐκκλησίας του τὰ προνόμια, τὰ ἔθη, τοὺς κανόνας, τὰς παραδόσεις· ἐξαίσιος δὲ καὶ ἀμίμητος εἶναι ἀπολογούμενος κατὰ τῆς καταγγελίας ἐκείνης, ὅτι « κατὰ παραβίασιν τῶν κανόνων ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης προῆλθεν ἀζήμιμα! » καὶ αὐτοῦ ἀντιπαραβάλλει τοὺς ἐπικρατοῦντας θεσμοὺς καὶ τὰς συνηθείας τῶν δύο

ἐκκλησιῶν, καταδεικνύων μὲν ἐναργῶς τὰς ὑπαρχούσας ἐν τοῖς ἐθίμοις διαφοράς, ἀποδεικνύων δὲ ἱστορικῶς ὅτι, οὐδέποτε ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐθεώρησεν ἢ παρεδέχθη ὡς Κανόνα τὸ μὴ ἀπὸ λαϊκοῦ Ἀρχιερατεῦεν ἀπολογούμενος δὲ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν Πατριαρχῶν Νικηφόρου καὶ Ταρρασίου, ὑπὲρ τοῦ Νεκταρίου καὶ Θαλασσίου καὶ τῶν ἄλλων, οἵτινες ἐκ λαϊκῶν εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἄκρον προέβησαν, θαυμασιῶς καταστρέφει καὶ τὸ σαθρὸν τοῦτο καὶ ἀδέξιον τῆς Ῥώμης ἐπιχείρημα. (1)

Ἄλλ' ἢ τοῦ ἡμετέρου Πατριάρχου εἰλικρινῆς γλῶσσα, ἡ ταπεινώσις καὶ μετριοπάθεια παρῶρμησαν ἄρα γε τὸν ἀγιώτατον Πάπαν εἰς ἴσην εἰλικρινεῖαν καὶ μετριοπάθειαν ;

Ἐταξίδευσον τὰ γράμματα καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου διὰ τῶν θαλασσῶν τῆς Ἰταλίας, κομιζόμενα ὑπὸ Λέοντος τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Πρέσβεως, ἐν ᾧ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐφέρετο εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ τινος Θεογνώστου, δὲ πρὸς τὸν Πάπαν τοῦ Ἰγνατίου Δίβελλος, οὗ τινος ἡ ταπεινὴ καὶ οἶον ὑποτελεῖς γλῶσσα συνδαυλίζει ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑδρας, καὶ ἐνθαρρύνει αὐτὴν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ διαχαραχθέντος σχεδίου. Ὁ Νικόλαος, συγχρόνως μὲ τὸν Δίβελλον, λαμβάνει τῆς Συνόδου τὰ Πρακτικὰ, πληροῦται δὲ τότε ἀγανακτήσεως καὶ ὀργῆς κατὰ τῶν Τοποτηρητῶν Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν τολμᾷ ν' ἀρνηθῆ διαρρήδην καὶ ἐσπευσμένως τὴν ἀναγνώρισιν Πράξεων Οἰκουμενικῆς Συνόδου, νομίμως καὶ κατὰ τύπους συγκροτηθείσης κρατεῖ διὰ τοῦτο εἰς Ῥώμην τὸν Λέοντα ὀλόκληρον τὸν χειμῶνα (861—862) καὶ μόλις περὶ τὸν Μάρτιον ἀπολύει τὸν Πρέσβυν, λύων συνάμα τὴν σιωπὴν καὶ πρὸς μὲν τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ γράφει μετὰ φιλοφροσύνης, ἀλλὰ τὰ πάντα ἀρνούμενος, δριμύς δὲ καὶ τραχύτατος ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ Φωτίου, ὅν, ἀποφεύγων πλέον νὰ ἐνομάσῃ Πατριάρχην, ἀποκαλεῖ ἀπλῶς « φρονημώτατον ἄνδρα, » (2) ἀρνεῖται ἀποτόμως νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ (3) καὶ διὰ πρώτην φοράν ὀνομάζει τὴν

(1) Ἐξ μὴ παραδράμωμεν τὸ ἐξῆς: ὅτι τελευτῶν τὴν πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολὴν ὁ Πατριάρχης εὐτόλμως συνιστᾷ τὸ μὴ ὡς ἔτυχε καὶ ἄνευ τῆς Πατριαρχικῆς ἀδείας ὑποδέχεσθαι τοὺς Κληρικούς τοὺς ἀπαιροῦντας πρὸς τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, «μηδὲ φιλοξενίας προσχῆματι μισοδελφίας παραχωρεῖν καταβάλλεσθαι σπέρματα!»

(2) Νικόλαος ἐπίσκοπος δαῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῷ φρονημώτατῳ ἀνδρὶ Φωτίῳ (Photio viro prudentissimo) ἴδε Πρακτ. Συν. Τόμ. Ε' σελ. 1045.

(3) Δι' ἀνθρωπίνην (λέγει!) δόξαν, καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ θαυμαστοῦ Ἰγνατίου, τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἤρπασας ληστρικῶς, δι' ὃ οὐδαμῶς τολμῶμεν συναίνεσαι τῇ τοιαύτῃ χειροτονίᾳ! (ἴδε Πρακτ. Συν. αὐτόθι)

Ῥωμαϊκὴν ἔδραν Κεφαλὴν τῶν Ἐκκλησιῶν! (1) οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν λόγων εἰς τὰ ἔργα προβαινὼν συγκαλεῖ Τοπικὴν Σύνοδον, καθαιρεῖ τὸν Πατριάρχην, διὰ γράμματος δὲ ἀσυνήθους καὶ ἀλλοκότου δηλοποιεῖ τοῦτο τοῖς Ἀνατολικοῖς, γράφων ἀμετακλήτως: « Καθαίρουμεν Φώτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, εἰ δὲ μὴ στέργουσιν ἡσύχως τῇ καθαιρέσει, καὶ ἀναθεματίζομεν. » (2)

Ἀπέναντι τῶν παρατόλμων τούτων μέτρων ἅπερ ἐν Ῥώμῃ ἀπεφασίζοντο, ὁ Κλήρως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, διὰ συνέσεως πρεπούσης εἰς ὑπρέτας τοῦ Θεοῦ, ὑπέμενε σιωπῶν καὶ ἀναμένων νὰ διορθῶσῃ ὁ χρόνος τὸ μέγα σκάνδαλον· ἀλλὰ σιωπῶσης τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτον εὐκολον νὰ σιωπήσῃ καὶ ἡ πολιτεία· γράφει λοιπὸν εἰς τὸν Πάπαν ὁ Αὐτοκράτωρ, γράφει δὲ οὐχὶ ἱκετεύων, ἀλλὰ παροτρύνων, συμβουλευῶν καὶ ἀπειλῶν (3).

Κατακείμενον εἰς τὴν κλίνην καὶ ἀγωνιῶντα ἀγωνίαν θανάτου εὔρε τὸν Πάπαν Νικόλαον ὁ κομιζὼν τὴν Βασιλικὴν ἐπιστολὴν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διακείμενος καταστάσει ὁ Μέγας Ποντίφηξ ἐπιμένει εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ, ἣ τέλος πάντων στέργει νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην ὅτε Φώτιος καὶ ὁ Ἰγνάτιος καὶ ἡ ἀγιότης του νὰ δικάσῃ ἐκεῖ τὰ μεταξὺ αὐτῶν! (4)

Αἱ δυσχέρειαι εἰς ἃς εὗρέθη ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν ἐν Μέττᾳ (Meitz) Σύνοδον (863) καὶ ἡ εἰς Κρήτην εἰσβολὴ τῶν Σαρακηνῶν, ἔστρεψαν ἀλλαχοῦ πρὸς καιρὸν τὴν προσοχὴν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ὁ δὲ Φώτιος, ἀπελπισθεὶς νὰ φέρῃ ταχέως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ καθήκοντος τὸ Βατικανόν, περιωρίσθη εἰς τὸ ἑαυτοῦ Ποίμνιον, ὀπλιζὼν πρὸς ἀντίστασιν κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως, καὶ καταλλήλως παρα-

(1) « Ἐπεὶ ἡ πᾶσα πληθὺς τῶν πιστῶν (οὗτοις ἤρχιζεν ἡ ἐπιστολὴ!) ἀπὸ ταύτης τῆς Ἁγίας τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, ἡ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐστί τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν διδαχὴν ἐκζητεῖ κτλ. » (ἴδε Συν. Πρακτικὰ αὐτόθι).

(2) « Νικόλαος (ἔγραψεν ἡ ἐπιστολὴ) ἐπίσκοπος τῆς Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, πᾶσι τοῖς τῆς ἀληθοῦς θρησκείας λειτουργοῖς, τοῖς ἀγιωτάτοις καὶ εὐλαβεστάτοις Πατριάρχεις καὶ Μητροπολίταις, τοῖς κατὰ Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην. Καθαίρουμεν Φώτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, εἰ δὲ μὴ στέργουσιν ἡσύχως τῇ καθαιρέσει, καὶ ἀναθεματίζομεν· ἀποκαθίσταμεν δὲ Ἰγνάτιον εἰς τὸν οἰκίον Θρόνον, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἐκβεβλημένους εἰς τοὺς οἰκίους εἰσάγομεν Θρόνους ». (ἴδε Πρακτ. Συνόδων Τόμ. Ε'. σελ. 4068 καὶ 4137, καὶ Μηνιάτ. Πέτρ. Σκανδ. σελ. 16—18).

(3) « Ἐὰν δὲν ἀνακαλέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Πατριάρχου ἀπόφασιν (ἔγραψεν ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸς τὸν Νικόλαον) θὰ ἔλθω ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ θελῶ σὲ διώξαι ἐκεῖθεν » (Jager σελ. 113).

(4) Πέτρα σκανδάλου σελ. 19, καὶ Jager σελ. 119.

σκευάζων αὐτὸ διὰ δημοσίων μαθημάτων, διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Ἄμβωνος διδασκαλίας, διὰ παραινήσεων, διὰ γραμμάτων καὶ ἐγκυκλίων, διὰ πάντων ἐν γένει τῶν μέσων, ἅπερ εἶχεν ἄφθονα εἰς τὰς ἐπιτηδεῖους αὐτοῦ χεῖρας (1).

Ἐν μέσῳ τῶν περισπασμῶν καὶ φροντίδων τούτων προσκαλεῖται ὁ θεῖος ἀνὴρ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ εἰς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίαν πολλοῦ λόγου ἀξίαν, διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, εἰς γειτονικὴν τινα φυλὴν, ἥτις ἕως τότε δὲν ἐγνώριζεν ἄλλον Θεὸν εἰμὴ τοὺς ἀγρίους Θεοὺς τῶν δασῶν.

Ἰπῆρχε πέραν τοῦ Αἴμου, ἀπὸ τοῦ 679 ἐκεῖ ἐγκατασταθεῖς, λαὸς τις ἐμπειροπόλεμος, ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἀνέκαθεν, γνωστὸς δὲ διὰ τὴν ἀνδρίαν του, τὸ ριψοκίνδυνον τοῦ χαρακτῆρός του, καὶ τὸ ἐπίμονον καὶ καρτερικὸν ἠθὸς του· ὁ λαὸς οὗτος εἶναι οἱ Βούλγαροι. Ἀπειλήσαντες οὗτοι πολλάκις τὴν Αὐτοκρατορίαν μέχρις αὐτῶν τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου, ἠττήθησαν ἐπανειλημμένως, μετὰ τὴν ἤτταν δὲ αὐτῶν ἔπρεπεν ἀπὸ πολεμίων νὰ γίνωσιν ἀγαθοὶ γείτονες, ἀλλ' ἵνα ἐπιτευχθῇ τοῦτο, ἔπρεπεν ἢ ἐκ τοῦ Βόλγα καταγομένη φυλὴ νὰ προετοιμασθῇ καταλλήλως διὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας, ἔπρεπεν ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ βαπτισθῇ εἰς τὴν καλυμβήθραν τοῦ χριστιανισμοῦ, νὰ ἐνδυσθῇ τὸν νέον ἀνθρωπὸν καὶ νὰ πολιτισθῇ δι' αὐτοῦ. Ὁ Φώτιος, καὶ πρὶν ἢ ἀναβῆ τὸν πατριαρχικὸν Θρόνον (ὅτε ἀκόμη ἡ Θεοδώρα διέθινε τὰς τύχας τῆς Αὐτοκρατορίας) ἐπελήφθη τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου, οὐδεὶς δὲ ἄλλος ἦτον ἐπιτηδεϊότερος αὐτοῦ ἵνα φέρῃ τοῦτο εἰς ἔκβασιν. (2) Κωνσταντῖνος

(1) Μετ' ἀθυμίας καὶ δυσανασχετῶν μνημονεύει ταῦτα ὁ Ἰαγῆρος (σελὶς 407).

Δὲν κρίνομεν δὲ περιττὸν καὶ ὄλως ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν τότε ἐπικρατούντων ἐν Κωνσταντινουπόλει σεισμῶν, συνεταιράττον τὰ πλήθη κηρύττοντες ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐκεῖνοι ἦσαν φοβερὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἶον ἐνδείξεις τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς! ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ ἀντιπαλαίῃ καὶ κατὰ τῆς τοιαύτης ραδιουργίας, καταστρέφων τοῦ λαοῦ τὰς προλήψεις· ἀναβὰς τὸ βῆμα λοιπὸν, δίδει λόγον ἐπιστημονικὸν διὰ τοὺς φοβιζόντας τὰ πλήθη σεισμούς, « οὐκ ἐκ πλήθους ἀμαρτιῶν οἱ σεισμοὶ (ἐφώναξεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁ ἀτρόμητος ρήτωρ) ἀλλ' ἐκ πλῆσμονῆς ὑδάτων. » Ὑπῆρξε δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῶν κεφαλαίων τῶν κατηγοριῶν ἃς ἐσχέδιασαν μετὰ ταῦτα οἱ ἐχθροὶ καὶ κατήγοροι τοῦ Πατριάρχου, εἰς τὸν Συμεῶνα δὲ τὸν Μάγιστρον ὑπῆρξε τοῦτο ψηλαφητὴ ἀπόδειξις τῆς τοῦ Φωτίου ἀθείας! !

(2) Ὅτι ὁ Φώτιος ἐπελήφθη τῆς τῶν Βουλγάρων καθήσεως, πρὸ τούτων δὲ καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀρμενίων εἰς τὰ τῆς ὀρθοδοξίας δόγματα, πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν μαρτυροῦσι. Κατὰ τὴν ὁρδὴν δὲ οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τῆς κατὰ τὸ 879 συγκροτηθείσης, Ζα-

Ταῦτα συνέβαινον κατὰ τὸ 864, ἀλλὰ καὶ οἱ εὐγενεῖς οὗτοι ἀγῶνες ἐσκανδάλισαν τὸν Πάπαν Νικόλαον· οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπρεπε νὰ υπάγωνται (ἔλεγεν ἡ Μακκαριότης Του) ὑπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' εἰς ἐκείνην τῆς Ρώμης! Ὅπως δὲ συμβαίνει, δυστυχῶς, σήμερον, οὕτω καὶ τότε προσεκλήθη ἐπιτηδείως ἔκφρασις δυσαρρεσιῶν κατὰ τοῦ νομίμου Πατριάρχου (1). Ἐπαρουσιάσθησαν καὶ τότε εἰς τὴν Ρώμην, ὡς παρρουσιάζονται σήμερον, αὐτοχειροτόνητοι πρέσβεις καὶ πληρεξούσιοι, ὡς στελλόμενοι δῆθεν ἐκ μέρους τοῦ ἀπλουστέρου λαοῦ! Ἡ πνευματικὴ ἔνωσις τῆς Βουλγαρίας μετὰ τῆς Ρώμης διεκωδωνίζετο καὶ τότε ἀπαρραλλάκτως ὡς διακωδωνίζεται κατὰ τοὺς ἡμετέρους καιροὺς, ἄνδρες δὲ μισθωτοὶ ἄνευ ἀρχῶν ἠθικῆς, καί, ἴσως ἴσως, ἄνευ θρησκείας, περιβαλλόμενοι τὸν μαχρὸν τοῦ πρεσβευτοῦ, ἔφερον ἐνώπιον τοῦ Βατικανοῦ τὴν ἀποσκίρτησιν ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, ἣτις ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πίστιν. Ἐπαίξετο, μὲ ἄλλας λέξεις, κατὰ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος αὐτὸ τὸ ἴδιον γελοῖον δρᾶμα τὸ ὅποιον παίζεται σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν· ἀπὸ τῶν τελευταίων δὲ τοῦ Αἵμου ἀκρωρειῶν καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μοισίαν πολλοὶ Ἀπόστολοι διεσπείροντο ὅπως διεγείρωσι τὰ πνεύματα καὶ ἀναστατώσωσι λαὸν εὐσεβῆ, κατηχηθέντα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων Πατέρων, καὶ ποτισθέντα διὰ χειρῶν Ἑλληνικῶν τὰ νάματα τῆς ὀρθοδόξου λατρείας (2).

Ἡρόνον, καὶ ἐπομένως πρὶν ἢ σταλῶσιν εἰς Βουλγαρίαν πρὸς κατὰχῆσιν τοῦ λαοῦ ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος. Τῆς γνώμης ταύτης, ὅτι δηλαδὴ ὁ Βόγορις ἐβαπτίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰ 853, εἶναι καὶ ὁ Lebeau (τομ. 13 σελ. 188) ὅ,τι δὲ καὶ ἂν ὑποτεθῆ, ὁ Φώτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον παραινετικῇ ἐπιστολῇ ἀνομάζει αὐτὸν « καλὸν ἄγαλμα τῶν αὐτοῦ πόνων, » καὶ « πνευματικὸν υἱόν » ἐκ τούτων ὄλων, καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων ἄπερ ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ—« μὴ δὲ τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἀγῶνας οὐς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Σῆς ἀναδεξάμεθα ματαίους ἐλέγξης » καταφαίνεται ὅτι ὁ Πατριάρχης παρισκεύασε τὸν Βόγοριν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ.

(1) Ἴδε Jager σελ. 132 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ἄς ἀκούσωμεν πῶς διηγείται ταῦτα ὁ Πατριάρχης Φώτιος « Οὕτω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους (τοῦ Βουλγαρικῶ) οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς τὴν ὀρθὴν τῶν χριστιανῶν τιμωντες θρησκείαν, ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι, ἄνδρες ἐκ σκότους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίου μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα)· οὗτοι πρὸς τὸ νεοπαγῆς εἰς εὐσεβίαν καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὡσπερ κεραυνός, ἢ σεισμὸς, ἢ χαλάζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκιοῦτερον εἰπεῖν, ὡσπερ ἄγριος μόνιος, ἐμπεδησάντες, τὸν ἀμπέλωνα Κυρίου, τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον, καὶ ποσὶ καὶ ὀδοῦσιν, ἦτοι τρίβοις αἰσχροῦς πολιτείας καὶ διαφθορᾶς δογμάτων,

Ἄλλ' ὡς σήμερον, οὕτω καὶ τότε ἡ Ῥώμη ἠπατάτο ἀπάσῃ φρικτῆν ὡς σήμερον, οὕτω καὶ τότε ἠγνόει ἡ σοφωτάτη Ἐκκλησία τῆς Δύσεως, ὅτι οἱ ἐλίγοι νεοσύλληκτοι τοὺς ὁποίους ἐστρατολόγει εἰς τὰς φάλαγγας αὐτῆς, δὲν ἦσαν στρατιῶται εἰλικρινεῖς καὶ τίμιοι, ἀλλὰ λειποτάκται τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος των!

Ὁ ἀγιώτατος Πάπας, ἀφορίζων καὶ καθαιρῶν, ἐπέμενεν ἐπεμβάσιων εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας' διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἣν ἔστειλε μετὰ δύο ἔτη (866) εἰς τὸν Κλήρον τῆς Ἀνατολῆς (1) ἐπαναλαμβάνει τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀξιώσεις, ἀνανεώνει τὰς ἐπιτιμήσεις αὐτοῦ κατὰ τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἀξιῶσι ἐπιμόνως ὅπως τεθῆ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ διοίκησιν. Τὰ αὐτὰ καὶ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἔγραψεν ὁ Νικόλαος, ἀγνοῶν δὲ τοῦ ἀτυχοῦς Βάρδα τὴν δολοφονίαν, κατεδέχθη ἡ ἀγιότης του νὰ πέμψῃ περὶ τούτου ἐπιστολὴν ἰδίαν καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα (2). Δὲν γράφει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνεργεῖ, στέλλων αὐθαιρέτως Λεγάτους καὶ Ἐπισκόπους εἰς Βουλγαρίαν, « Ἀποστασίας Προδρόμους » (ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Φώτιος) (3) πρὸς ἀποπλάνησιν τοῦ νεοσυστάτου ἐκείνου εἰς τὴν εὐσέβειαν ἔθρους. Τότε δέ, ἀλλὰ τότε καὶ μόνον, ἐξαντλήσας ὁ Πατριάρχης πᾶσαν ὑπομονήν, ἀναλαμβάνει τὴν ἀξιοπρεπῆ θέσιν, εἰς ἣν εἶχε δικαίωμα νὰ τεθῆ ὡς ἀρχηγὸς Ἐκκλησίας Αὐτονόμου· συγκαλεῖ λοιπὸν τοπικὴν Σύνοδον πρὸς κατάκρισιν ἄμεσον τῶν ἐκ μέρους τῆς Ῥώμης διαδραματιζομένων (4). Γράφει δὲ συγχρόνως τὰς θαυμαστάς ἐγκυκλίους του πρὸς τοὺς Ἀρχιερατικούς Θρόνους τῆς Ἀνατολῆς, προσκαλῶν εἰς οἰκουμενικὴν Σύνοδον πρὸς ἀντίληψιν τῶν πατρῶων προνομίων καὶ νόμων (5). Ἡ Σύ-

τό γε εἰς τὸ μὲν ἦσαν τῶν αὐτῶν, κατανεμησάμενοι ἐλυμάνοντο' ἀπὸ γὰρ τῶν ἁγίων καὶ καθαρῶν ὀσφύτων παραβείβησαν τοὺς καὶ ὑποσπᾶν κατεπανουργήσαντο». (Ἐγκύκλιος ἐπιστ. Φωτίου πρὸς τοὺς ἀρχιερ. Θρόνους τῆς Ἀνατολῆς §. δ.)

(1) Ἰδὲ Πέτρον Σκανδάλου σελ. 24 καὶ Jager σελ. 141.

(2) Jager σελ. 143.

(3) Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἀρχιερ. Θρόνους §. γζ.

(4) Τούτους τοὺς ἀπατεώνας καὶ θεομάχους Συνοδικῆ καὶ θείᾳ κατακρίναμεν ψήφῳ... καὶ ἐκκηρύχτους ἐποίησάμεθα (γράφει ὁ Φώτιος εἰς τὴν ἐγκύκλιόν του ἰδὲ ὡς ἄνωθι).

(5) Ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀρχιερατικούς Θρόνους Ἐγκυκλίῳ διαβιβασθῆναι ὁ Πατριάρχης, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν Συνοδικῆ τις ἐπιστολὴ, καὶ γράμματ' αἰδιόφωρον καὶ ἐκ διαφόρων, μυρίων γέμεντα θρήνων, ἐστάλησαν, οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκούντες κατὰ τοῦ οἴκειν παραπονούμενοι Ἐπισκόπου (τοῦ Πάπα), ἐπικαλούμενοι τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πιεζούσης αὐτοῦς βαρῆς τυραννίδος. (Ἰδὲ ἐγκύκλ. §. λζ'.

BIBLIOTHECA
AGGELOU N. PAPAΚΩΣΤΑ

νοδος συγκαλείται (867) ὑπὸ τοῦ Φωτίου τὴν προεδρείαν, ἡ Ἐκκλησία δὲ τῆς Ἀνατολῆς, ἀποδίδουσα τὰ ἴσα εἰς τὴν Ἐκκλησία τῆς Δύσεως, ἀφορίζει καὶ ἀναθεματίζει τὸν Πάπαν Νικόλαον.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἐλάνθανε πλέον τὸν Φώτιον, ὅτι μέγα χάσμα ἠνοίγετο μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἄλλὰ καὶ δὲν ἐλάνθανεν αὐτὸν ἐπίσης, ὅτι προησπίζετο τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅτι διέσωζε τὰ δικαιώματα αὐτῆς, καὶ ἄφινεν αὐτὴν τοῖς μεταγενεστέροις ἀγνήν, ἀναλλοίωτον καὶ ἐλευθέραν πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιβροίας.

Τὸ Σχίσμα ἐγένετο ! ἀλλὰ τίς ὁ προκαλέσας αὐτό ; Τίς ὁ πράγματι ἔνοχος τῆς μεγάλης ταύτης θρησκευτικῆς διχονοίας ;

Ἐδόθησαν τῶντι πρεσβεῖα τιμῆς ἄλλοτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο τῆς Αὐτοκρατορίας Μητρόπολις, οὐδέποτε ὅμως ἐδόθησαν αὐτῇ δικαιώματα πνευματικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Προῆδρουν ὁ Πάπας τῶν Συνόδων, καὶ τιμητικὴν κατεῖχε θέσιν μεταξύ τῶν ὁμοτίμων καὶ ἰσοτίμων αὐτῷ Πατριαρχῶν, ἀλλὰ παρὰ τὰς ἐξωτερικὰς ταύτας τιμὰς οὐδεμίαν ἄλλην εἶχεν ἀρχήν, οὔτε ἐθεωρήθη ποτὲ τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ, διότι ἡ Ἐκκλησία, καὶ μάλιστα ἡ τῆς Ἀνατολῆς, οὐδεμίαν ἀνεγνώρισέ ποτε ἐπὶ τῆς γῆς κεφαλὴν. Ἄλλ' ὁ Πάπας Νικόλαος, ἐπιδιώκων τὴν πραγματοποιήσιν σχεδίων, ἅπερ συνέλαθον οἱ προκατόχοί του μετὰ τοῦ Μεγάλου Καρόλου τὸν θάνατον, ἐζήτησε διαρρήδην « πρεσβεῖα κυριαρχίας », ἐν ᾧ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔδιδε μόνον « πρεσβεῖα τιμῆς », τὸ Σχίσμα λοιπὸν ἦτον ἀφευκτος τῶν πραγμάτων συνέπεια ἄλλως ἢ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ τὴν μεγάλην θυσίαν, ἣν προσεδόκα καὶ ἐπεδίωκεν ὁ Νικόλαος, νὰ μηδενισθῇ δηλαδὴ συγχωνευομένη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως ! (1).

(1) Τὸ ὀρίσαι τὰ καθ'αὐτὸ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων αἱ ἀρχαῖαι Ἐκκλησίαι περιώρουν τὰ εἰς τὴν Ῥώμην ἀποδιδόμενα Πρεσβεῖα, ἐξέρχεται ὅπως τοῦ σχεδίου μας ἴσοι μόνον ὅ,τι εἶναι ἱστορικῶς ἀλάνθαστον, ὅτι δηλαδὴ ὁ τῆς πρωτεύουσας τῆς Αὐτοκρατορίας Ἐπίσκοπος ἦτο φυσικώτατον νὰ θεωρῆται τιμητικῶς καὶ πρῶτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐδόθησαν λοιπὸν Πρεσβεῖα τιμῆς εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ἐφ' ὅσον ἡ Ῥώμη ἦτο Μητρόπολις, ἀπὸ δὲ ὁ θρόνος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, τότε ἡ ἀντίθι συγκροτηθεῖσα δευτέρα οἰκουμενικὴ Σύνοδος (384) ἐθέσπισε τὰδε « τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ Πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν Νέαν Ῥώμην. » ἡ δὲ τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ συγκροτηθεῖσα ἐν Χαλκηδόνι (451) τὸν Κανόνα τῆς δευτέρας Συνόδου ἐπικυροῦσα, ἐκανόνισε τὰδε : « Καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεὺς εἶναι τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εὐκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα, καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κι-

Τί δὲ ἦτον ἡ Ἐκκλησία αὕτη παρὰ τῆς ὁποίας τοιαύτη ἐζητειτο θυσία; Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἀντιπροσωπεύει ἀπλῶς ἐν δόγμα, δὲν εἶναι αὕτη ἱερατικὸν σωματεῖον, οὔτε ὀφείλεται ἡ ἴδρυσις αὐτῆς εἰς Λευιτικὸν τι σύστημα, τοῦ ὁποίου παρακολουθεῖ τὴν τύχην καὶ τὰς περιπετείας. Ὅχι! ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκπροσωπεῖ μεγάλην καὶ πανάρχαιον κοινωνίαν, ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι ἱστορία τῶν ἀκαμάτων ἀγώνων καὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην, Αἴγυπτον καὶ Ἀσίαν Ἑλλήνων πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἐν ἐνὶ λόγῳ (ἐπιτρέψατέ μοι τὴν ἔκφρασιν) εἶναι ἡ ἐναργεστέρη εἰκὼν καὶ παράστασις τοῦ χριστιανισμοῦ, περιβεβλημένου τὸν ἀφελῆ καὶ ἄσπιλον χιτῶνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κύπτομεν μετὰ σεβασμοῦ τὴν κεφαλήν ἐνώπιον τῶν ὑψηλῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης τῆς ἐξαισίας, ἥτις ἐν αὐτῷ διαλάμπει· ἀλλ' ἀνθρωπίνως σκεπτόμενοι σταματῶμεν κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν ἐξῆς συλλογισμόν: « τί θὰ ἐγίνοντο ἄρα γε (λέγομεν οἱ τολμηρότεροι μεταξὺ ἡμῶν), τί θὰ ἐγίνοντο αἱ ἱεραὶ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλαί, ἐὰν περιωρίζοντο ἐντὸς τῶν ἀκάρπων ἐρήμων τῆς Ἰουδαίας, ἢ ἐντὸς βαρβάρων ἐθνῶν ἢ φυλῶν, καὶ ἂν τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα δὲν ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ὑποδεχθῶσι, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλληνιζούσης Ἀνατολῆς; Ἄν ἦτο λοιπὸν βουλή τοῦ Ἰψίστου νὰ ἐξαγνισθῇ

« νοῦμενοι οἱ ρν' . θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὰ Ἰσα Πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς Νέας « Ῥώμης ἀγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίνοντες τὴν βασιλείαν καὶ συγκλήτην τιμηθεῖσαν « πόλιν, καὶ τῶν Ἰσω ἀπολαύουσιν Πρεσβεῖων τῇ Πρεσβυτέρῳ Ῥώμῃ, καὶ « ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι. » Τὸν κανόνα δὲ τοῦτον ἐπεκύρωσε καὶ ἡ Πολιτεία, δι' αὐτοκρατορικοῦ θεσπίσματος (Ἰδε Ἰουστιν. Νεαράν). Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου διαδοχὴ ἡ δοῦσα τὰ Πρεσβεῖα εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία, τούτέστιν αἱ Σύνοδοι καὶ ὁ Βασιλεὺς· διὰ τὴν δόξαν τῆς πόλεως ἀπέδωκαν μὲν εἰς τὸν Πάπαν τὴν δικαίαν καὶ πρέπουσαν τιμὴν, τὰ Ἰσα δὲ τῆς τιμῆς εἰς τὸν τῆς Νέας Ῥώμης ἀρχιεπίσκοπον. Ἄλλ' ἐὰν ἀντὶ τούτων αἱ Οἰκουμενικαὶ ἐκείναι Σύνοδοι ἐθέσιζαν ἀμέσως τότε « τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἔχειν τὰ Πρεσβεῖα τῆς τιμῆς », τὸ ζήτημα θὰ ἐλύετο ἔκτοτε, καὶ τὸ Σχίσμα ἴσως δὲν θὰ ἐπύρχετο. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἐκεῖνος ὅστις ἔφερε τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, ἠδύνατο νὰ φέρῃ καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν, καὶ ὁ Πάπας δὲν θὰ ἐτόλμα οὔτε ἐν νὰ προφέρῃ παράπουνον. ἀλλὰ τὸ σφάλμα ἐγένετο, καὶ κινῆς δὲν ἦτο πλέον νὰ ἐπανορθωθῇ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Φωτίου, ἄνευ σχίσματος, καθ' ὅσον μάλιστα, ἀντὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκάθητο εἰς τὸν θρόνον εἰς νεανίας ἀνίκανος νὰ ἐνοσησῇ καὶ ἔτι ἀνικαιότερος νὰ ἐκτελέσῃ μέγα τι σχέδιον.

μὲν ἡ ἀνθρωπότης, ἀδελφοποιηθῶσι δὲ οἱ λαοὶ καὶ προοδεύουσιν αἱ νέω-
τεραι κοινωνίαι διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐργάτης τῆς ὑψίστης ταύτης βου-
λήσεως, ἅς τὸ εἶπωμεν μετὰ θάρρους, οὔτε ἡ Παλαιστίνη, οὔτε ἡ Ρώμη
ὑπῆρξεν, ἀλλὰ ὁ Ἕλληνισμός.

Δαλῶν ἐνώπιον ὁμηγύρεως εὐσεβοῦς ἐννοῶ, ὅτι εἶναι βλασφημία νὰ διῆ-
χυρισθῶ, ὅτι ἄνευ τῆς Ἑλλάδος ἤθελον ματαιωθῆ διὰ παντὸς οἱ προαιώ-
νιοι σκοποὶ τῆς θείας προνοίας! ἀλλὰ δὲν βλασφημοῦμεν βεβαίως οὔτε
ἀσεβοῦμεν φρονούντες, ὅτι τὸ ἐξάισιον ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ, καθ' ὅσον
ἀφορᾷ τὴν ἐπὶ τῶν Κοινωνιῶν πρόοδον καὶ ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἤθελε, πι-
θανῶς, ἐπὶ αἰῶνας ἀναβληθῆ, ἐὰν τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν δὲν ὑπε-
δέχοντο ἀμέσως ἡ Ἑλλάς καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον πεπολιτι-
σμένα αὐτῆς ἀποικίαι· βραδέως δὲ ἤθελε προχωρήσει, ἴσως, ἡ βλάστησις
τοῦ ἱεροῦ σπόρου τοῦ ριφθέντος ἀπὸ τὰ βάρθη τῆς Γαλιλαίας, ἐὰν ὁ σπόρος
αὐτὸς δὲν ἐπιπτεν ἐπὶ γῆς Ἑλληνικῆς, ἐὰν δηλονότι ἡ Ἑλληνικὴ σοφία καὶ
εὐφυΐα δὲν προσεφέροντο προθύμως εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, καὶ ἂν οἱ Ἕλ-
ληνες τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν ἐνέδουον τὰς
εὐαγγελικὰς ἀληθείας μὲ τὸ ἐνδυμα τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ τῆς ὠραίας
γλώσσης των. Εἶχε καὶ ἡ Ρώμη πολιτισμόν, καὶ γλώσσαν, καὶ ἄνδρας
ικανοὺς πρὸς τὸ ἀγώνισμα τοῦτο· ἀλλ' ἡ φωνὴ τοῦ Παύλου, τοῦ με-
γάλου τούτου διδασκάλου τῶν ἐθνῶν, δυσκόλως ἤθελεν ἀκουσθῆ εἰς
τὰς ὄχθας τοῦ Τιβερίδος ἂν δὲν διήρχετο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, τὴν Κόριν-
θον καὶ τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις· ἐὰν δὲ οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος
καὶ τῆς ἑλληνιζούσης Ἀσίας, οἱ πρῶτοι δηλαδὴ Πατέρες τῆς Ὁρθοδό-
ξου Ἐκκλησίας, δὲν συνήρχοντο εἰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, δὲν ἐστε-
ρέουον τὸ δόγμα διὰ τῶν συγγραμμάτων, τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς
εὐγλωττίας των, τὸ δόγμα τοῦτο καὶ ἡ δι' αὐτοῦ ἐνσαρκωθείσα εἰς τὰ
πλήθη ἠθικὴ ματαίως ἤθελον διδάσκεσθαι ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ Καπιτωλίου,
οἱ ὑπατοὶ τῶν Ρωμαίων ἐπὶ πολλοὺς ἀκόμη αἰῶνας θὰ ἐθυσίαζον εἰς
τὸν Δία (α), καὶ οἱ διάδοχοι τῶν Καισάρων θὰ ἐνόμιζον ἐπὶ πολὺν ἔτι
χρόνον, ὅτι διὰ τῶν πολέμων καὶ τῶν κατακτήσεων προοδεύουσιν αἱ κοι-

(1) Εἶναι σημειώσεως ἄξιον ὅτι, ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἰδρύετο λαμπρὰ καὶ ἐνδοξος
ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἡ Ρώμη προσέφερεν ἔτι θυσίας εἰς τοὺς ἀρχαίους
Θεοὺς· καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἀκόμη καθ' ἣν οἰκουμενικαὶ συνεκαλοῦντο Σύνοδοι ἐν Νι-
καίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς Ρώμην κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους οἱ ὑπατοὶ,
πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὴν ὑπηρεσίαν των, ἀνέβαινον εἰς τὸ Καπιτώλιον ἵνα θυσιάσωσιν εἰς
τὸν Δία (ἴδε περὶ τούτου Beugnot destruct. du Paganisme tom. 4. p. 319.).

νωνίαι καὶ δι' αὐτῶν μόνον φθάνει εἰς τὸν προορισμὸν τῆς ἡ ἀνθρω-
πότης.

Ὁ διὰ μακρῶν λοιπὸν αἰῶνων καταρτισθεὶς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἡ
διὰ τῶν σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος τελειοποιηθεῖσα φιλολογία καὶ γλῶσσα,
ἡ ἑλληνικὴ ἐν ἐνὶ λόγῳ σοφία καὶ ἐπιστήμη προσεκλήθη νὰ ἐργασθῆ ὑπὲρ
τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ εἰργάσθη ἐπιτυχέστατα. Μία δὲ θρησκεία ὅλος
πνεῦμα καὶ νοῦς, συνενωθεῖσα, κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν, μετὰ τῆς ἑλληνικῆς
μεγαλονοίας, ἐσχέδιασαν, ὠκοδόμησαν καὶ ἐπαγίωσαν τὸ ἐδραῖον τοῦτο
οἰκοδόμημα, ὅπερ ὀνομάζομεν Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἠθέλησε νὰ διασεισῆ κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα ἡ
Πρεσβυτέρα Ῥώμη, ὑποτάσσουσα εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν αὐτῆς τὴν
Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐκείνην, ἣτις ἔθεσε τὸν ἀπρογωναῖον λίθον τοῦ
χριστιανισμοῦ, ἣτις διέσωσεν αὐτὸν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ἀνεβίβα-
σεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον διὰ τῆς χειρὸς Μεγάλου Βασιλέως (1), τὸν ὑπε-
στήριξε δὲ καὶ τὸν διετήρησε μέχρις ἡμῶν ἀκέραιον, ἀλώβητον καὶ ἀγνὸν
ἀνὰ μέσον μυρίων δοκιμασιῶν καὶ κινδύνων· ἀλλ' ἐναυάγησαν αἱ προσπά-
θειαι καὶ ἐματαιώθησαν ἅπασαι αἱ προσδοκίαι τῆς Ῥώμης, διότι εὖρον
ἐν Κωνσταντινουπόλει βράχον στερεὸν καὶ ἀκλόνητον, τὸν μέγαν καὶ σο-
φὸν Πατριάρχην, ὑποστηρίζαντα εὐτόλμως καὶ διασώσαντα τὰ δικαιώματά
τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους του.

Τὸ Σχίσμα ἐγένετο! ὑπάρχουσι δὲ ἴσως πολλοὶ μεταξὺ ἡμῶν, οἵτινες
θρηνοῦσι δι' αὐτό· ἀλλ' ἂν θεωρῆται λυπηρὰ ὅπωςδήποτε ἡ διάρρηξις τῶν
ἀδελφικῶν δεσμῶν τῆς νέας μετὰ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ἐθριάμβευσαν
ὅμως αἱ αἰτίδιοι ἀρχαὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐν δικαίωμα διεσώθη, ἡ ἡμετέρα
δὲ Ἐκκλησία ἔμεινεν αὐτοτελὴς καὶ αὐτόνομος (2).

Πολλοὶ ἐπὶ Φωτίου καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας κατεβλήθησαν
ἀγῶνες πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Συνεκροτήθησαν διὰ τοῦτο μεγάλοι
Σύνοδοι, ὑπῆρξαν καὶ Πάπαι καὶ Πατριάρχαι ὑπὸ εἰλικρινοῦς φλεγόμενοι
ζήλου, οἵτινες ἀνεζήτησαν τὰ πρόσφορα πρὸς ἔνωσιν μέσα· ἀλλ' αἱ Ἐκ-

(1) Ὀλόκληρος ἡ ἱστορία τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπιβεβαιῶναι τὸν λόγον ἡμῶν.

(2) Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τῇ αὐτοσχεδίῳ ταύτῃ μελέτῃ νὰ συμπεριλάβωμεν ἅπασαν τὴν
ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος, οὔτε νὰ διεξέλθωμεν ὅλας τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύ-
της διχονοίας· λαλοῦμεν μόνον περὶ δικαιοσύνης, διότι ἡ γενναία αὐτῶν ὑπεράσπι-
σις, κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, διασώσασα τὴν ἐκκλησιαστικὴν
ἡμῶν αὐτονομίαν, ἀναβιβάζει τοῦ Φωτίου τὴν δόξαν εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν πρέπει ἀληθῶς
νὰ τῆθῃ.

κλησίαι ἔμειναν μέχρι τῶν ἡμερῶν τούτων ὀρθοπεδικῶς διαχωρισμέναι καὶ ἀδιάλλακτοι.

Σήμερον νέα ἐφευρέθη πρὸς ἔνωσιν μέθοδος! δὲν συγχροτοῦνται πλέον Σύνοδοι, δὲν συνεννοοῦνται διὰ γραμμάτων, ὡς ἄλλοτε, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, δὲν συζητοῦσι πλέον οἱ θεολόγοι οὔτε διαπραγματεύονται οἱ πεπαιδευμένοι περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ σχηματίζονται ἑταιρίαι ἀπόκρυφοι, στέλλονται μυστικοὶ ἀπόστολοι καὶ κατηχηταί, οἰκοδομοῦνται ἐκπαιδευτήρια καὶ καταστήματα δῆθεν φιλανθρωπίαις, διὰ τοιαύτης δὲ ἐνεργείας προσπαθοῦσι νὰ κάμωσιν ἕνα προσήλυτον. Ναι, τοιαύτη μέθοδος σήμερον ἐφευρέθη! ἀλλ' ἐπιτρέψατε, φίλοι ἀκροαταί, νὰ μὴν ἐγγίσω περαιτέρω τὴν χορδὴν ταύτην, διότι ἐκ τοῦ ἤχου αὐτῆς θὰ ἐξέλθωσι φθόγγοι ἀπεχθεῖς καὶ δυσάρεστοι· ἄς ἀκούσωσιν ὑμῶς καὶ ἄς μάθωσιν οἱ ἀπόστολοι οὗτοι, οἰονδήποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρωσιν, ὅτι ἐρχόμενοι μεταξὺ ἡμῶν ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ ἐλέους, πράγματι δὲ ἕνα διαχωρίσωσι λαοὺς ἀδελφούς, οἰτινες, διὰ τῆς ὀρθοπεδικῆς καὶ τῶν κοινῶν παθημάτων, εἶχον λησμονήσει σχεδὸν τὰς διαφορὰς τῶν φυλῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας κατάγονται, δὲν ὑπηρετοῦσι φεῦ! τὸν θεὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης, δὲν ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, δὲν συντελοῦσιν εἰς τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν εἰρηνοποίησιν, ἀλλὰ ρίπτουσι τὸν σπόρον τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναρχίας εἰς τὰς ἀτυχεῖς ταύτας χώρας.

Ἡ μετὰ τὸ σχίσμα ἱστορία τοῦ Φωτίου, τῶν δύο πατριαρχειῶν καὶ τῶν δύο ἐξοριῶν αὐτοῦ ἐξέρχεται τῶν ὁρίων διατριβῆς προωρισμένης ἡ ἀναγνωσθῆ κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ταύτην ἡμέραν τῶν ἡμετέρων Συλλόγων, ἐνώπιον ἀκροατηρίου ἐκλεκτοῦ, ἐν ᾧ συγκαταλέγονται τόσαι εὐγενεῖς Κυρίαὶ καὶ ξένοι διάσημοι (1) Ἀλλὰ μίαν ἔτι στιγμὴν ἀναμείνατε, ἀκροαταί φίλτατοι, ἵνα διεξέλθω μεθ' ὑμῶν ἐν παρόδῳ καὶ οἷον ἐπιτροχάδην τὰ κυριώτερα συμβάντα ἅτινα παρεκλόουθησαν τὸν ἐνδοξὸν Πατριάρχην μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας τοῦ πολυκυμάντου βίου του.

Γεγονότα, τῶν ὁποίων τὰς λεπτομερεῖας διηγῆται μετὰ φρίκης ἡ ἱστορία, ἀνεστάτωσαν κατὰ τὸ 867 τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 Σεπτεμβρίου δολοφονεῖται ἐν τῇ βασιλικῇ αὐτοῦ κλινῇ ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, ἥτις πρὸ δεκαεπτὰ μηνῶν ἐδόλοφόνησε τὸν

(1) "Οἱοὶ ἐνθυμοῦνται ὅτι τὴν φιλολογικὴν τῶν Συλλόγων πανήγυριν σιμὰ τῶν ἄλλων ξένων, ἐτίμα διὰ τῆς παρουσίας του ὁ τῆς Ἀγγλίας πρεσβυτεῖς Σιρ Ἐδμόνδος Βούλβερ.

Καίσαρα Βάρδαν· ὁ Μακεδὼν Βασίλειος, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ εὐεργέτου του, ἀναβαίνει τὸν Αὐτοκρατορικὸν Θρόνον ! ὡς δὲ νὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ προσενεχθῆ καὶ ἕτερον θῦμα εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Μακεδόνο, καταβιβάζεται ἀναιτίως τοῦ Πατριρχικοῦ Θρόνου ὁ Φώτιος καὶ ἐξορίζεται ἐν τῇ Μονῇ τῇ καλουμένῃ τῆς Σκέπης. Αὐτοῦ φρουρεῖται ὁ Πατριάρχης στενώτατα, ἀποστερεῖται πάσης συναναστροφῆς ἀνθρωπίνης, καὶ παντοιοτρόπως βασανίζεται· « οὔτε φωνῆς φιλοῦντων, ἀλλ' οὐδὲ ἐχθρῶν συγχωροῦσιν ἐρωτίζεσθαι (ἔγραφε) (1). Πάντα καιρὰ καθ' ἡμῶν καὶ « τραγωδίας ἐπέκεινα ! αἰχμάλωτοι, ἔρημοι γίλων, ἔρημοι συγγενῶν, « ὑπηρετούντων, ψαλλόντων, ἀντὶ δὲ τούτων στρατιωτῶν κοστωδίας « καὶ στρατιωτικοῖς λόχοις ἐκδεδόμεθα ! » (2) Ἀλλὰ μία τῶν ἀφορήτων αὐτοῦ βασάνων ἦτον ἡ τῶν βιβλίων στέρησις, διότι εἰς ἄνθρωπον ὡς τὸν Φώτιον ἡ ἀνάγνωσις ἦτο μεγίστη παραμυθία καὶ ἀνακούφισις. Πικρῶς διὰ τοῦτο παραπονεῖται πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, καινὴν καὶ ἀνήκουστον ὀνομάζων τὴν τοιαύτην τιμωρίαν : — « Βίον βιοῦμεν θανάτου « πικρότερον (ἔγραφε πρὸς αὐτὸν), ἡχμαλωτισμεθα, πάντων ἐστερήθημεν, ἀλλ' ὅτι ἐστερήθημεν καὶ βιβλίων, καιρὸν τοῦτο καὶ παράδοξον καὶ ρέα καθ' ἡμῶν ἐπιτερομένην τιμωρία ! » — ἐπιλέγων δὲ ἔγραφε ταῦτα μετὰ φιλοσοφικῆς εὐτολμίας : — « οὐκ αἰτοῦμεν θρόνους, ὦ Βασιλεῦ, οὐ δόξαν, οὐκ εὐημερίαν, οὐκ εὐπάθειαν, ἀλλ' ἐκεῖνα αἰτοῦμεν, ἃ καὶ βάρβαροι τοῖς δεσμίους παρέχειν φιλαρθρωπέονται. » (3). Ἀλλ' ὁ Βασίλειος δὲν ἤσθάνετο τὰ παράπονα ταῦτα, κωφεύων δὲ εἰς ὅλα καὶ λησμονῶν τὴν ἀρχαίαν μετὰ τοῦ Φωτίου φιλίαν (4), συνεννοεῖται μετὰ τῆς Ῥώμης, καί, εἰς ἐπίμετρον τῶν κακῶν, Σύνοδος συγκαλεῖται μετὰ τινὰ χρόνον, ἣτις καθαιρεῖ, ἀναθεματίζει καὶ ἀφορίζει

(1) Ἴδε ἐπιστολὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους.

(2) Ἴδε ἐπιστολὴν πρὸς Βασιλεῖον τὸν Αὐτοκράτορα (σελ. 136. ἔκδ. Λονδ. τοῦ 1651.

(3) Ἴδε τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τὸ τέλος.

(4) Βυζαντινοὶ τινες ἀποδίδουσι τὴν δυσμενῆ ταύτην τοῦ Βασιλείου διαγωγὴν εἰς τὸ ὅτι ἐξήλεγξε δῆθεν αὐτὸν ὁ Πατριάρχης διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ, καὶ ὅτι μέλλοντα αὐτὸν κοινωεῖν, ληστὴν καὶ φονέα ἀνώμασεν· ἢ ἀπὸ τῆς ἐξορίας ὅμως πρὸς τὸν Βασιλεῖον ἐπιστολῇ τοῦ Φωτίου καταστρέφει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην (ἴδε — §. α. τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σελ. 136. ἔκδ. Λονδ. 1651.) ἀλλ' ἂν ὡς αὐτοκράτορα δὲν ἤλεγξεν ὁ Πατριάρχης αὐτὸν εἶναι ἀναντιρρόητον ὅτι τὸν ἤλεγξε πατρικίον ὄντα (ἴδε ἐπιστ. Βασιλείῳ Πατρικίῳ καὶ ἐπάροχῳ πόλεως). οὐδὲ τοῦτο ὅμως προὐκάλεσε τὴν δυσμένειαν ἐκείνην τὴν αἰφνῆδιαν καὶ τὰς ἐκ μέρου αὐτοῦ καινώσεις, ἀλλ' ἡ ἀκαταδάμαστος αὐτοῦ φιλοδοξία, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε κινδυνεύουσα εἰν δὲν ἐβλόπε τὴν Ῥώμην, ἐξηργιωμένην ἤδη καὶ φρουάτουσαν κατὰ Φωτίου.

τὸν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Σκέπτης φρουρούμενον καὶ βασιανίζόμενον Πατριάρχην. (1)

Ὁ Πάπας Νικόλαος δὲν ἐπέζησεν ἵνα ἴδῃ τὸν θρίαμβον τοῦτον, ἀλλ' ἡ ἱκανοποίησις, καίτοι ἐφήμερος, ἐδόθη πλήρης εἰς τὸν τῆς Ῥώμης θρόνον, κατεχόμενον τότε ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἀδριανοῦ, καὶ οὕτως ἀνεπτερώθησαν πάλιν καὶ ὅλως ἀπροσδοκῆτως αἱ ἐλπίδες τῆς Δύσεως.

Ὁ Φώτιος καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ προσφέρει νέας ὑπηρεσίας εἰς τὰς Μούσας καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· ἀπὸ τὰ βάρη τοῦ δεσμοτηρίου του ἔγραφεν ἐπιστολάς συγκινητικὰς, δι' ὧν ἐνεθάρρυνε τοὺς ὑπερορίους συλλειτουργοὺς καὶ φίλους, παραμυθῶν μὲν αὐτοὺς διὰ τὸ ἄδικον τῶν κακώσεων καὶ τοὺς καταδιωγμοὺς οὓς ὑφίσταντο, ἐλεεινολογῶν δὲ τοὺς διώκτας διὰ τὰ παράνομα αὐτῶν Συνέδρια καὶ τὰ φοβερὰ ἀναθέματα (2). Εἰς τὴν ὑπερορίαν δὲ ταύτην ὀφείλεται ἰδίως ἡ πολύτιμος τῶν Ἀμφιλοχίων συγγραφὴ, ἣτις ἐστὶ βιβλιοθήκη δλόκληρος ἅπασαν τὴν θεολογικὴν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην περιελκείουσα (3).

Ἡ Συγγραφὴ αὕτη εἶναι εἰκὼν ἐναργῆς τῆς περὶ τὴν Ἱερὰν φιλοσοφίαν

(1) Ἡ Σύνοδος αὐτὰ συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Πατριάρχου Ἰγνατίου καὶ Πάπα Ἀδριανοῦ κατὰ τὸ 869 εἶναι δὲ ἡ ὁγδόη κατὰ Δυτικούς· τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ποιούσιν αἴσχος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δι' ἧς ὑπέστη ὕβρις καὶ προσβολὰς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πατριάρχου, καθ' οὗ ἅπαν ἐξηγήθη τὸ παράνομον ἐκεῖνο Συνέδριον. (Ἰδε πρακτ. Συν. Τομ. Ε. σελ. 4023).

(2) Ἰδε ἰδίως τὰς θαυμαστάς αὐτοῦ ἐπιστολάς τὰς «ἀπὸ τῆς ὑπερορίας τοῖς συνδεδειωμένοις Ἐπισκόποις καὶ τὰς πρὸς τοὺς Μητροπολίτας Εὐσχήμονα καὶ Γεώργιον, Μητροφάνην τὸν Μοναχὸν καὶ Ἰγνατίου τὸν Μητροπολίτην Κλαυδιουπόλεως».

(3) "Ὅσα καὶ ἂν εἴπωμεν περὶ τοῦ Συντάγματος τούτου ἔσονται ὀλίγα καὶ ἀτελείστατα μετὰ τὴν ἀξιόλογον συγγραφὴν τοῦ κ. Σοφοκλέους Οἰκονόμου, τοῦ τῶν Ἀμφιλοχίων Ἐκδότου· ἀλλὰ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν ἐκείνων οὔτινες δὲν ἀνέγνωσαν τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Σοφοκλέους φιλοπονηθέντα, περαιτέομεν ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς.

Ἀμφιλόχιος ὁ Κυζίκου Μητροπολίτης ὑπέβαλε τῷ Φωτίῳ ζητήματα διάφορα ἐξαιτούμενος τὴν λύσιν· ὁ Πατριάρχης παραπονεῖται εἰς τὸν φίλον του Ἀμφιλόχιον διὰ τὸ πλῆθος τῶν ζητημάτων (εἰς 300 συγκεφαλαιούμενα τὸν ἀριθμὸν), ἀλλ' ἐπιλαμβάνεται προθύμως τοῦ ἀγῶνος, τὴν ὀρειότεραν εὐρίσκων ἐνασχόλησιν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ του· «ἔχεις ὅπως ἤτησας (γράφει πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον), λύων οὕτως ὅλας τὰς ἀπορίας. Τὸ σύνολον δὲ τῶν λύσεων τούτων εἶναι τὰ Ἀμφιλόχεια· ἐπιγράφει δὲ ταῦτα ὁ ἴδιος Φώτιος ὡς ἐφεξῆς: «Ἀμφιλόχεια ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι πρὸς Ἀμφιλόχιον τὸν ὀσιώτατον Μητροπολίτην Κιζύκου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν (ἦτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν καταδιωγμῶν αὐτοῦ)· ὁ Φώτιος ἔγραψε καὶ ταῦτα ἐκ μνήμης, διότι οἱ διώκται αὐτοῦ τῷ ἀπεστέρησαν καὶ τὰς βίβλους «ταῦτα μὲν σοι τῶν κατὰ μνήμην σωζομένων εἶμαι τὰ ἀξιολογώτερα ἔγραφα (ἐν τῷ τέλει τῆς 216 λύσεως)».

πολυμαθείας τοῦ ἀνδρός· ὅλας τοῦ Ἀμφιλοχίου τὰς ἀπορίας λύει ἀγγινοῦστατα καὶ ἔτοιμότατα· ὅλα τὰ ἀπόκρυφα καὶ μυστικώτερα τῶν Γραφῶν ἐρμηνεύει εὐστοχώτατα· ἅπασαν δὲ τὴν διαλεκτικὴν αὐτοῦ δεινότητα ἀναπτύσσει εἴς τε τὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἀποδείξεις τοῦ τίποτε ἄπορον καὶ σκοτεινὸν δὲν ἀφίνει· ἀναλύει, συνδέει, ἐρμηνεύει τὰ πάντα, μεταβάλλει ἀπὸ συλλογισμοῦ εἰς συλλογισμόν, καὶ κατανατᾷ ἐν θριάμβῳ εἰς συμπέρασμα λογικὸν καὶ εὐληπτον. Ἄν δὲ ἡ Μυριόβιβλος ἀναβιβάζῃ τὸν Φώτιον εἰς θέσιν περίοπτον, διὰ τὴν κριτικὴν αὐτοῦ βαθύνοιαν, τὰ Ἀμχιλόγια καταδεικνύουσι τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην καὶ τὴν διαλεκτικὴν λεπτότητα, ἀλλὰ μαρτυροῦσι συνάμα καὶ τὴν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ φιλοπονίαν τοῦ Πατριάρχου, καὶ τὴν περὶ τῶν κοινῶν μέριμναν αὐτοῦ, καὶ τοι ὑπὸ μυρίων στερήσεων καὶ παντοίων νοσημάτων βασανιζομένου· « ὅτε τὸ γράμμα ἦκεν (ἔγραφε πρὸς τὸν τῆς Κυζίκου Μητροπολίτην) νόσος ἐμάστιζέ με χαλεπὴ ! » ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπὸ τῆς νόσου κατατρυχόμενος, ἔγραφε τὰς πλήρεις χάριτος καὶ εὐγλωττίας ἀπαντήσεις ἐκεῖνας· καὶ

Τὰ Ἀμφιλίγια εἶναι, ὡς προείπαμεν, Ἰώσις τριακοσίων ἀποριῶν· τὸν ἀριθμὸν τοῦτου μᾶς δίδει ὁ ἴδιος Φώτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Κυζίκου Εἰσηγητικῇ ἐπιστολῇ· καὶ μὲν ὅλα ταῦτα αἱ περισωθεῖσαι μέχρις ἡμῶν λύσεις ὑπερβαίνουσι τὸν ὀρισθέντα ἀριθμὸν, εἰς 321 φθάνουσαι· αἱ πλεῖστα δὲ εἰσι θρησκευτικαί, περὶ διαφόρων θεολογικῶν καὶ δογματικῶν ἀντικειμένων διαλαμβάνουσαι· ἀλλ' ὑπάρχουσι μεταξύ αὐτῶν τινὲς περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ζητημάτων πραγματευόμεναι, καὶ τοιαῦτα εἰσὶν ἡ ρλζ' . περὶ τῶν δέκα Κατηγοριῶν, ἡ ος' . περὶ εἰδῶν καὶ γενῶν τοῦ Πλάτωνος — ἡ ρζ' . περὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος γεωγραφικωτάτη περιγραφή — ἡ ρν' . πόσαι Σιβύλλαι γέγονασιν—ἡ ρις—ριζ' . περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου—ἡ ρλα' . περὶ Μαγνήτιδος —ἡ ρληδ' . περὶ τοῦ πόσας ἀρχὰς δεῖ νοεῖν τοῦ ἐνιαυτοῦ—ἡ ρνδ' . περὶ τοῦ πόσαι ἐκδόσεις γέγονασιν τῆς Γραφῆς — ἡ σα' . περὶ τοῦ πῶς δεῖ κρίνειν τὰ κατὰ τὸν βίον συμβαίνοντα—ἡ ρς . περὶ τῆς τοῦ εἰ μὲ παρολκῆς, ἣν βλέπομεν καὶ εἰς τὴν πρὸς Λέοντα τὸν Σοφὸν ἐπιγραφομένην ἐπιστολὴν κτλ.

Δὲν εἶναι περιττὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι, τὴν περὶ δέκα Κατηγοριῶν Σύνοψιν ἔδωκεν ὁ Φώτιος τῷ Ἀμφιλοχίῳ κεχωρισμένην, καὶ οὐχὶ μετὰ τοῦ ἄλλου Συντάγματος. Ἰσως δὲ καὶ ἄλλας ἀπορίας ἔλυσε χωριστά, καὶ διεσώθησαν οὕτω πλεοῦνται τοῦ τριακοσιοστοῦ ἀριθμοῦ, ὃν ὁ συγγραφεὺς ὥρσειε. — Τοιαῦτα φαίνονται μοι παρ' ἡμῶν ἡ ρι' . καὶ ἰδίως ἡ ρια' . γραφεῖσα πρὸς ἐπιστόμισιν τῶν Εἰκονομάχων· καὶ ἡ ριβ' . καὶ μάλιστα ἡ ριε' . ἥτις βεβαίως ἐν ἄλλῃ ἐγγράφῳ χρόνῳ καὶ μετὰ μακρῶν διακοπῶν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Φωτίου καὶ ἀμφιλοχίου· ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἀμφιλοχίων φαίνεται ἐπίσης ὅτι τὰς γραπτὰς τοῦ Συντάγματος του διακοινώσεις δὲν ἔκαμε διὰ μιᾶς ὁ Φώτιος, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδόν, διότι βλέπομεν αὐτὸν καταπαύοντα τὸν λόγον εἰς πολλάς ἐξ αὐτῶν. Ἰδε, π. χάριν τὸ τέλος τῆς ρις. ριζ. ριβ. καὶ ρις' .

Θαυμάζει μὲν τὴν τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Ἀμφιλοχίου περὶ τὰ φιλοσοφικά θεωρήματα σπουδῆν, ἐπαινεῖ δὲ καὶ ἐμψυχώνει τὸν αὐτοῦ ζῆλον περὶ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν ψυχῶν, καὶ τὴν πρόνοιαν ἣν λαμβάνει εἰς πᾶν τὸ τῇ Πατρὶδι συνοῖσον, καὶ ἐπιφωνεῖ ἐπὶ τέλους τὰ ὠραία ταῦτα λόγια, διαχέοντα μέχρις ἡμῶν τὴν θλίψιν ἣν ἐν τῇ ὑπερορίᾳ ἤσθάνετο: « Μακκρίζω (λέγει!) τοὺς ὄρῳντας ἐπὶ σοὶ ταῦτα καὶ ἀκούοντας, καὶ τότε λαμβάνω συναίσθησιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπηρείας, καὶ οἴου με καλοῦ καὶ ἡδίστου θεάματος ὁ φθόνος ἐστέρησεν, ἐν πολιτείᾳ ὄρῳν φιλοσοφίαν χορεύουσιν. » (1).

Ἐπὶ τριετίαν ὄλην ἔμεινε καθειργμένος ὁ Πατριάρχης, τότε δὲ μόλις ὁ Βάσιλειος ἐπνέρχεται εἰς αἰσθήματα εὐγενέστερα καὶ φιλανθρωπότερα, καὶ ὁ ἐξόριστος μεταφέρεται ἀπὸ τοῦ ἐν Σκέπῃ δεσμοωτηρίου εἰς τὸ Παλάτιον τῆς Μαγναύρας.

Γελοῖον ἐπενόησαν μῦθον οἱ συκοφάνται ὅπως ἐξηγήσωσι, τὴν αἰφνιδίαν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Φωτίου (2) ἀλλ' ἡ τοῦ βασιλέως ἀπόφασις δὲν εἶναι παντελῶς δυσεξήγητος· ὁ Βασίλειος δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τῶν συμπαθειῶν τῆς Ῥώμης ἵνα στερεωθῇ εἰς τὸν Θρόνον Του· θωπεύσας αὐτὴν εἰς καιροὺς δυσχερεῖς, διὰ τῆς θυσίας τοῦ Πατριάρχου, οὐδὲν εἶχε τώρα πολιτικὸν συμφέρον νὰ διατηρῇ ἐξόριστον τὸν ἱερὸν ἄνδρα, διακωνίζων οὕτω μίαν ἀδικίαν. Ἐκτὸς τούτου ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγένωσκεν, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, ὑποίου ἀνδρὸς ἐστερήθη, καὶ ἤσθάνετο τὴν ἀνάγκην ν' ἀναθέσῃ εἰς τοῦ Φωτίου τὰς χεῖρας τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του καὶ τὴν ρύθμισιν καὶ κατάρτισιν τῶν Πολιτικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων. Ὁ Φώτιος ἀνεδέχθη ἀμφότερα τὰ σπουδαῖα ταῦτα ἔργα· ἡ τῶν βασιλοπαίδων ἀνατροφή καὶ μάλιστα τοῦ Λέοντος (3) ἐνεπιστεύθη αὐτῷ, τὰ λεγόμενα δὲ Βασιλικά καὶ τὸ Πρόχειρον (4) εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἐν Μαγναύρᾳ ὀκταετὴς ἀπομόνωσις τοῦ Φωτίου εἶναι, ἴσως, ἡ εὐτυχέστερα ἐποχὴ τοῦ βίου του· τῆς ἀπομονώσεως ταύτης ἔμειναν πολῦτιμα

(1) Ἴδε Ἀμφιλοχ. λύσειν ρεθ! περὶ τοῦ « Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε. »

(2) Περὶ τοῦ μύθου τούτου, ἥτοι τῆς συνθέσεως τῆς λέξεως Βε κ λ ἄ ς, ἴδε Γλυκᾶν σελ. 552—553. Λέοντα τὸν Γραμματικὸν σελ. 258, καὶ Κωνσταντῖνον Μανασσῖν (Σύνοψις χρονικὴ διὰ στίχων), καὶ Συμεῶνα τὸν Μάγιστρον, τὸν στρεβλώσαντα καὶ παραμορφώσαντα πάντα τὰ τὸν Φώτιον ἀφορῶντα (ὡς τὰ μετὰ Θεοφάνην σελ. 689).

(3) Εἰς τὸν σοφὸν διδάσκαλον ὀφείλει ὁ Λέων τὴν τοῦ σοφοῦ ἐπωνυμίαν, ἣν μετὰ ταῦτα ἔλαβεν· ἀλλ' ἄριστα ἀντήμειψεν αὐτὸν ὁ ἀγνώμων μαθητής, ἅμα ἀνέβη τὸν Αὐτοκρατορικὸν Θρόνον!

(4) Montr. hist. du droit Byzant. Tom. 11, p. 56.

ἔχνη, διότι αὐτοῦ παρεσκευάσεν ἀξιολογώτατα ἔργα, καὶ ἰδίως τὸ *Σύνταγμα* καὶ τὸν *Νομοκάνονα*, ἅτινά εἰσι μέχρι σήμερον ὁ Κώδῆξ, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου (1). Ἀλλὰ μίᾳ τῶν εὐτυχιστάτων στιγμῶν τοῦ ἐν Μαγναύρα εὐκλεοῦς μοναστοῦ εἶναι βεβαίως ἐκείνη, καθ' ἣν συνήντησεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν Ἀνακτόρων τὸν γηραιὸν Ἰγνάτιον, Πατριαρχεῦοντα τότε, καὶ συνεφιλιώθη μετ' αὐτοῦ. Μετ' ἄκρας ἀφελείας διηγείται ὁ Φώτιος τὴν συνάντησιν ταύτην, ἐνώπιον τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ τὸ 879 (2): « Προσέπεσε (λέγει) ὁ εἰς πρὸς τοὺς πόδας τοῦ ἄλλου, καὶ εἶτι ἐκατέρω πρὸς τὸν ἕτερον διημάρτηται τῆς συγγνώμης ἔτυχεν ἀφ' ἐκατέρου. » Συγγνώμης εἰλικρινοῦς καὶ ἀδελφικῆς τῶντι, διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος δὲν ἦσαν πλέον ἀντίπαλοι καὶ πρὸς ἀλλήλους διαμαχόμενοι, ἀλλ' ἦσαν ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ καὶ φίλοι ἀδιάσπαστοι (3), ἡ Ἐκκλησία δὲ καὶ τὸ ἔθνος ἦσαν τὰ ἀντικείμενα τῶν σκέψεων καὶ τῶν φροντίδων των. Ὁ Στυλιανὸς, καὶ οἱ ἄλλοι ὑπῆρέται τῶν σχεδίων τῆς Δύσεως, ἦσαν ἔτοιμοι καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πολυπαθοῦς βίου τοῦ Ἰγνατίου νὰ σφρηλατήσωσιν ἓνα ἔτι σιδηροῦν κρίκον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος κατέστρεψε τὴν πλεκτάνην ἣν δολίως διέπλεκον ἄλλοι ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ὁ Φώτιος ἦτον ἡδὴ ὁ ποδηγέτης καὶ σύμβουλός του· ὅτε δὲ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ὁ εὐσεβὴς γέρων ἀνεζήτησε τὸν Φώτιον, ἔδραμεν οὗτος παρ' αὐτῷ ὡς εὐπειθέστατον πνευματικὸν τέκνον καὶ πᾶσαν προσήνεγκεν αὐτῷ θεραπείαν καὶ ἐπαρκαλύθει καὶ ἐνοσήλευε (4). Δὲν μᾶς διέσωσεν ἡ ἱστορία λεπτομερείας τῆς ὑστάτης ἐκεί-

(1) Ὁ Φώτιος ἐν *Μαγναύρα* συνέγραψε τὸ *Σύνταγμα* παρεσκευάσας δὲ καὶ τὸν *Νομοκάνονα*, ὃν ἐξέδωκε κυρίως κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πατριαρχίαν τῷ 883 ἔτει, (ἴδε προλεγ. εἰς Ἀμφιλ. Σοφοκλ. Οἰκονόμου, σελ. νά.).

Περὶ τῶν δύο τούτων συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου ἀνάγνωθι τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Συντάγματος* τῶν ἁγίων Κανόνων ὑπὸ Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ (τομ. α.).

(2) ἴδε Πρακτικά Συνόδ. τόμος 5. σελ. 253.

(3) « Καὶ γὰρ μακαρίζομεν αὐτὸν (τὸν Ἰγνάτιον) ὅτι φίλιον πρὸς αὐτὸν ἔτι περιόντα τῷ βίῳ ἐπισκευάμεθα, καὶ οὐκ ἂν ἀρνηθῆμεν αὐτὴν ποτέ, μηδὲ γένοιτο. (ἐπιλία Φωτίου ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ.—ἴδε Πρακτ. Συν. ὡς ἄνωθι.).

(4) « Μετὰ τοῦτο (διηγείται ὁ Φώτιος ἐνώπιον τῆς Συνόδου) νόσῳ κατακλιθέντος (τοῦ Ἰγνατίου), καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπιζητήσαντος παρουσίαν, οὐχ ἅπαξ καὶ δις, ἀλλὰ πολ-
« λάκις ἐπισκευόμενος αὐτὸν παρεγγόμενον· καὶ ὅσα μὲν ἦν ἐμοὶ δυνατόν, ἐκείνου τοῦτο
« ἀξιοῦντος, καταστορέξειν τὴν νόσον συνειβαλόμενον, εἴ τι δὲ καὶ λόγος παραμυθίας ἐπά-
« γειν ἰσχὺν ἔχει, καὶ τὴν ἀπὸ τούτου προσῆγον αὐτῷ θεραπείαν· ὥστε καὶ πολλὴν αὐτὸν

νης συναντήσεως τῶν ἐξόχων τούτων Πατριαρχῶν, ἀλλ' ἡ διάνοιξ ἀναπληροῦσα τῆς ἱστορίας τὴν σιωπὴν, παρίσταται νοερῶς ἐν τῷ θαλάμῳ τοῦ Ἰγνατίου, βλέπει τὸν Φώτιον γονυκλιτῆ παρὰ τὴν κλινὴν τοῦ γέροντος, καὶ σπογγίζοντα μετὰ σεβασμοῦ τὸ ψυχρὸν δάκρυον τοῦ ἀποθνήσκοντος Ἱεράρχου καὶ βασιλόπαιδος ! . . .

Ὁ Ἰγνάτιος ἀποθνήσκει, καὶ ὁ Φώτιος ἀναβαίνει πάλιν τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον (877), οὐχὶ *θεορύβους ἀνακλιῶν*, οὔτε *βασιλικὰς ἐνοχλῶν ἀκοάς*, ἀλλὰ πανταχόθεν πιεζόμενος καὶ ὑπὸ πάντων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος καταναγκαζόμενος (1).

Ὅσον καὶ ἂν ἀπήρσεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ δευτέρα αὕτη εἰς τὸν Οἰκουμηνικὸν Θρόνον ἀνάβασις τοῦ Φωτίου, τὰ πράγματα ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ βραδύνη ἡ τῶν διεσώτων προσέγγισις, διὰ τῆς ἀμέσου ἀναγνωρίσεως τοῦ Πατριάρχου.

Ἰωάννης ὁ Ὀγδοὸς ἐκυβέρινα τότε τὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ 872 διαδεχθεὶς Ἀδριανὸν τὸν Δεύτερον. Ὁ Ἰωάννης ἦτον ἀνὴρ ἀγαθός, μετριοπαθὴς καὶ ἐπιεικέστατος, ἀνησυχῶν δὲ διὰ τὰ ἀπειλοῦντα τὴν Ῥώμην στίφη τῶν Σαρακηνῶν, καὶ ἀπελπισθεὶς νὰ λάβῃ παρ' ἄλλων βοήθειαν, ἔκρουσε τὰς θύρας τῶν Βυζαντινῶν Ἀνακτόρων ζητῶν συνδρομὴν πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν Ἀράβων· ὁ Βασίλειος ὑπεσχέθη τὴν ἀρωγὴν του, ἐδόθη δὲ ἐντεῦθεν εὐλογος ἀφορμὴ ὅπως συμβιβασθῶσι τὰ μεταξὺ Πατριάρχου καὶ

« τὰ τελευταῖα τὴν πρὸς ἡμᾶς πληροφορίαν δεξάμενον, τοὺς οἰκειότερους αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς ἡμετέρας παραθέσθαι χεῖρας· ὡς δὴ μετὰ τὴν ἐκδημίαν ἐκείνου προνοητὰς τε καὶ σωτῆρας γενέσθαι, ὁ καὶ θεῖα γέγονε χάριτι. (Ἱδὲ Πρακτικὰ Συνόδ. Τόμ. 5· σελ. 253).

(1) « Ἐν εὐχαριστίᾳ τοῦ θεοῦ διαταγῶν (ἔλεγεν, ἀγορεύων ὁ Πατριάρχης ἐνώπιον « τῆς Οἰκουμηνικῆς Συνόδου) ἔστεργόν τε καὶ ἐνεκαρτέρου, οὔτε θεορύβους ἀνακλιῶν, οὔτε « βασιλικὰς ἀκοάς ἐνοχλῶν, οὔτε ἔρωσις τις ἐπεφύετό μοι τοῦ θρόνου, οὔτε ἠνεσχόμην τοῦ « του ἀπολαβεῖν, καὶ τοι πολλῶν ὄντων τῶν εἰς τοῦτο οὐ μόνον προτραπομένων, ἀλλὰ « καὶ ἀνάγκην ἐπαγόντων Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἰγνάτιος τῶν ἀνθρωπίνων μετέστη, « αὐτίκα ὁ φιλόχριστος Βασιλεὺς πρῶτα μὲν διὰ τινων μυστικωτέρων τῆς ἐμῆς ἀπειριμάτο « γνώμης, εἶτα δὲ ἐν τῷ φανερῷ διὰ τῶν Αὐτοῦ Πατριαρχικῶν τὰ τῆς αὐτοῦ βουλῆς ἐθεδῆ « λου, ἐπιτιθεὶς ὡς νῦν μὲν οὐδεμία ἐστὶν ἀφορμὴ, οὐδὲ σκανδαλῶν τεχνῶν ὑπολογισμὸς, « οὐδ' ἀθέησις τῆς μεταξὺ ἀλλήλων εἰρήνης· ὁ τῶν ἐπισκόπων χορὸς ζητῆ τὴν σὴν ἄνοδον, « ἡ τῶν ὑπερορίων ἐλευθερία, οἱ ἀρχιερατικοὶ Θρόνοι σύμφηφοι, ἀνελθε εἰς τὸν Θρόνον Σου, « καὶ ποίμειν τὸ ποίμνιόν Σου Τὸ μὲν οὖν βασιλικὸν δῆλωμα ἐν τούτοις περιε « γράφητο, ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς παραγεγονότας ἠρνήθην. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἀποστολὴ τῶν Πατρι « κίων, οὐχ' ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δις γενομένη, ἀπεπέμπετο ἄπρακτος, ἀπὸς ἐκείνου ὁ ἀγαθός

Πάπα. Ὁ Φώτιος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀνταλλάσσουν φιλικὰ Γράμματα (1), καὶ ἐκ συμφώνου ἀποφασίζεται ἡ εἰρηνοποίησις τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ πρὸς τοῦτο συγκροτηθεῖσα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἦτο θρίαμβος μέγας διὰ τὸν Φώτιον, τὰ Πρακτικὰ δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ ἐπισημοτέρα καθιέρωσις καὶ ἀναγνώρισις τῶν δογμάτων καὶ προνομίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ὧν ὁ Πατριάρχης ἠγωνίσθη καὶ ἔπαθεν (2).

« ἡμῶν Βασιλεὺς πρὸς ἡμᾶς παραγεγονώς, πολλοῖς λόγοις τὴν ἀνάγκην ἐπήγαγεν. » (Ἰδε « Πρακτικὰ τῆς κατὰ τὸ 879 συγκροτηθείσης Συνόδου).

(1) ὁ Ἰωάννης πρὶν γράφῃ πρὸς τὸν Φώτιον διεθλοῦ τὴν γνώμην αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα γραμμάτων ἐπὶ πᾶσιν αἰτήσεσιν αὐτοῦ κατανεύειν ὑπὲρ σχνομένων (ἴδε ὁμλ. Φωτίου εἰς Πρακτικὰ Συνόδου, ὡς ἄνωθι). Πρὸς δὲ τὸν Φώτιον ἰδοῦ μεταξὺ τῶν ἄλλων τι ἔγραφεν: « Ἰωάννης ἐπίσκοπος, δούλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, « Φωτίω τῷ αἰδσίμῳ καὶ καθολικῷ ἀδελφῷ, Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, χάριν « ἄνωθεν πρὸς ἔργα σωτηριώδη. Οὐκ ἄγνωσιν συμβαίνει ἡμῖν, ὡς τινες τῶν ἀτόθι οὐκ « εἰρήνης ἄνθρωποι, περὶ τῆς ἐνταῦθα Ἐκκλησίας, καὶ αὐτοὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν ὁρῶντες « κακὰ τινα λέγουσι, καὶ τόσον, ὅτι καὶ τὴν Σὴν ἀδελφότητα μικροῦ δεῖν οὐκ ἀγαθὰς « ὑπολήψεις ἔχειν ὡς ἡμᾶς Τῇ Σὴ τοίνυν ἀδελφότητι ἀρμυζει μηδὲν τι ἔχειν « καθ' ἡμῶν σκάνδαλον, μηδὲ ἐκκόπτειν τοῦ λοιποῦ τῆς ἐκκλησίας σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον « συναγωνίζεσθαι ἡμῖν μετ' οἰκονομίας καὶ ἐπιεικείας, καὶ τοὺς λοιποὺς ὅσοι τῆς ἀληθείας « ἐξέκλιαν πρὸς αὐτὴν ἐπαναγάγειν. » (Πρακτικὰ Συνόδων τομ. ζ'. σελ. 344). (Ἰδε ἐπίσης ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ ἐν σελίδι 332 ἐπιστολὴν Ἰωάννου πρὸς Βασίλειον τὸν Αὐτοκράτορα—ἐν σελίδι 345 τὴν πρὸς τὸν Φώτιον δευτέραν τοῦ Πάπα ἐπιστολὴν, ἣν θεωρεῖ ἡ Ῥώμη ὡς ὑπὸ τοῦ Φωτίου δῆθεν νοθευθεῖσαν! καὶ ἐν σελίδι 277—284 τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Ἰωάννου πρὸς τὸν Κλήρον τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ἧ ποιεῖ λόγον περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς Βουλγαρίας.

(2) Ἡ Σύνοδος αὕτη συνεκαλέσθη κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 879, ἡ τελευταία δὲ αὐτῆς πρᾶξις ἐγένετο τὴν 13 Μαρτίου τοῦ 880. Τριακόσιοι ὀγδοήκοντα Πατέρες ἔλαβον μέρος, συνεκαθίσκοντο δὲ οἱ τοῦ Πάπα Λεγάτοι Πέτρος ὁ Καρδηνάλιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Παῦλος καὶ Εὐγένιος. Κατὰ τὴν πρώτην τῆς Συνόδου συνεδρίασιν προκαθεσθέντος τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ Μεγάλῳ Σεκρέτῳ, ἀπηγγέλθησαν ἐπισήμως οἱ τοῦ Πάπα τοποτηρηταί, οὓς εἰσελθόντας ὑπεδέξατο ἡ Σύνοδος κατὰ τὰ εἰθισμένα· ἀξία δὲ σημειώσεως εἶναι ἡ τοῦ Καρδηνάλιου Πέτρου πρὸς τὴν ἱεράν ἐκείνην ὁμήγυριν προσφώνησις, καὶ ἡ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας ἀπάντησις: « ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ (εἶπεν ὁ Καρδηνάλιος) πολλὰ προσκυνεῖ καὶ ἐπισκίπεται ὑμᾶς ὁ ἅγιος Πάπας, καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ φιλόστοργος Πατὴρ τὰ ἑαυτοῦ ἐπιζητεῖ τέκνα, ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀγαθὸς Ποιμὴν τὰ ἑαυτοῦ πρόβατα, οὕτω καὶ ὁ ἁγιοτάτος Πάπας Ἰωάννης ἀγαπᾷ ὑμᾶς οὐ παύεται, βουλόμενος πᾶσαν τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐνωθῆναι καὶ γενέσθαι μίαν Ποίμνην καὶ ἓνα Ποιμένα»— « Εὐχαῖς ἁγίαις αὐτοῦ (ἀντεφώνησε πᾶραυτὸ Ἰωάννης ὁ Ἡρακλείας) προσεγγέτεο υἱὰ Ποίμνη, καὶ ἔχομεν ἓνα ἀληθῆ Ποιμένα, ὅσιον καὶ ἄκακον,

Ἄλλ' ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἐπιδείξασα πρὸς στιγμήν, ἐπὶ Πάπα Ἰωάννου, αἰσθήματα εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ ἀδελφικῆς ὁμοιοῦς, ἐπιστρέφει αὖθις εἰς τὰς πρώτας αὐτῆς ἀξιώσεις ἐπὶ Μαρτίνου τοῦ Β'. τοῦ κατὰ τὰ 882 ἀναθεματίσαντος ἐκ νέου τὸν Φώτιον (1), καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Ἀδριανοῦ τοῦ Γ'. καὶ Στεφάνου τοῦ Ε'. (2) καὶ τὰ πράγματα πάλιν συγχέονται καὶ ταράττονται, διαμείναντα τεταραγμένα καὶ ἀσυμβίβαστα ἔκτοτε.

Ὁ Φώτιος ἦτο πεπρωμένον νὰ καταβιβασθῆ καὶ αὖθις τοῦ Θρόνου,

Φώτιον τὸν ἁγιώτατον καὶ οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. » Ἄλλὰ ἀξία λόγου ἐστὶ καὶ ἡ κατὰ τὴν πρώτην ταύτην συνεδρίασιν εὐγλωττος ἀγέρουσις Ζαχαρίου τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος, ὅστις τὸ ἐγκώμιον πλέξας τοῦ Πατριάρχου, ἐπιφέρει τὰ ἐξῆς μετὰ εἰλικρινοῦς παρήσιας, « ὑπὲρ ὑμῶν (λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀντιπρο- « σώπους τοῦ Πάπα), ὑπὲρ ὑμῶν ἐστὶν ἡ παρούσα Σύνοδος καὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλη- « σίας! ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας τιμῆς, ἵνα μὴ παρὰ τῶν σχισματικῶν λειψάνων διασῶρηθε « ὡς Ἀρχηγοὶ τῶν στάσεων καὶ τῶν ταραχῶν! . . . σπεύσατε τοῖνυν ἀγαπητοί, καὶ « ἀγωνίσασθε, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν ἀλλοκότου ἀπαλλάξαι δουλείας, καὶ τὴν « μέγχι τοῦ νῦν ἐπιτρεδομένην ὑμῖν ἀτιμίαν ἀποσκισμάσασθε! » ἡ ἀγέρουσις αὕτη ἐκφράζει ἐν συνόψει τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς Μεγάλης ἐκείνης Συνόδου, ἣν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία θεωρεῖ καὶ ὀνομάζει « ἰεράν οἰκουμενικὴν Σύνοδον, » οἱ δὲ Λατίνου ἀποκαλοῦσι « Φωτιανὴν Ψευδοσύνοδον (Pseudosynodus Photiana) » ἴδε τὰ περὶ αὐτῆς ἐν Πρακτ. Συνοδ. τόμ. Ε'. σελ. 1149, 1209 καὶ 1484 καὶ τόμ. ζ'. σελ. 213 — 337.

(1) Μαρῖνος ἢ Μαρτίνος ὁ Γ', εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν Ἀδριανὸς ὁ Β'. ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσῃ κατὰ τὸ 869 Συνόδῳ, διεδέχθη δὲ τὸν Πάπαν Ἰωάννην κατὰ τὸ 882.

(2) Στέφανος ὁ Ε'. ἔγραψεν εἰς Βασιλεῖον τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιστολὴν λίαν περιεργον διὰ τὸ ἀπότομον αὐτῆς ὕψος, ἀπαντῶν εἰς τὸ γράμμα δι' οὗ ὁ Αὐτοκράτωρ κατεφέρθη δεινῶς κατὰ τοῦ ἀφορίσαντος τὸν Φώτιον Μαρτίνου τοῦ Β'. : « ὁ κατὰ τοῦ ἁγιωτάτου Μαρ- « τίνου τὰς ἀκοάς σου καταμιάσας (ἔγραψεν ὁ Στέφανος πρὸς Βασιλεῖον) κατὰ τοῦ Κυρίου « ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημησαὶ ἐτόλμησεν! . . . εἰπέ τίς Σε ἠπάτησεν ἀρχιερέα οἰκου- « μενικὸν κωμωδηῆσαι, καὶ τὴν ἱεράν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κακοφημηῆσαι; ἢ μετὰ σε- « βασμιότητος ὀφείλεις ὑποτάσσεσθαι; ἢ οὐ γνώσκεις ὅτι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν αὕτη « κατάρχει; Τίς σε τῶν ἀρχιερέων Κριτὴν κατέστησε, παρ' ὧν εὐχαὶ περὶ σοῦ τῷ Θεῷ « ἀναφέρονται; » Ἀσημονῶν δὲ ὅσα ἀποτόμως γράφει τῷ Βασιλεῖ, τελευτᾷ ὁ Πάπας τὴν ἐπιστολὴν του, οὐχὶ ἀπειλῶν πλέον ἀλλ' ἰκετεύων αὐτὸν ὅπως ἀποστείλῃ διὰ θαλάσσης βοήθειαν. « Παρακαλῶ (λέγει) τὸ ἅγιον ὑμῶν κράτος χελάυδιον (Ἰωάννης) ἐξοπίσσει ἀπὸ μηνῶν Ἀπριλίου ἕως Σεπτεμβρίου, καὶ ἀποστελεῖται ὅπως φυλάττωσι τὰ πρὸς θάλασσαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν ἐκπορθήσεως, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν σιωπῶμεν, ἐπειὶ οὐδὲ ἔλαϊον πρὸς φωταγωγίαν ἔχομεν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν τοῦ Θεοῦ. » — Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δὲν ἐπέζησε νὰ λάβῃ ὁ Βασιλεὺς, ἀλλ' ἐδέξατο αὐτὴν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων. (Ἰδε Πρακτικὰ Συνοδ. τόμ. Ε'. σελ. 1116).

μετὰ τοῦ Βασιλείου τὸν θάνατον (κατὰ Αὐγουστον τοῦ 886 ἔτους), ἐξορισθεὶς διὰ προστάγματος τοῦ ἀγνώμονος αὐτοῦ μαθητοῦ, Λέοντος τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐν τῇ τῶν Ἀρμενιανῶν Μονῇ, τῇ ἐπιλεγομένῃ τοῦ Βόρδου (1).

Αὕτη ἦν ἡ τελευταία τοῦ Πατριάρχου ὑπερορία, καὶ τὸ τελευταῖον στάδιον τῶν ἀγῶνων του! . . . Ὁ Εὐκλεῆς ἐξόριστος καταβεβλημένος ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν πολλῶν παθημάτων, ἀποθνήσκει ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τῆς ἐξορίας του, κατὰ τὴν ἕκτην Φεβρουαρίου τοῦ 894 ἔτους· ἡ Μονὴ δὲ τῆς Ἐρημίας ἢ Ἡρεμίας, ἐν τῇ Μερδοσαγάρῃ, ἐδέχθη τὴν ἱεράν αὐτοῦ κόνιν, ἣν ἀδυσωπῆτως διαταράττουσιν ἐπὶ δέκα ὄλους αἰῶνας ἐχθροὶ ἀμειλικτοὶ καὶ ἄδικοι συκοφάνται!

Οὕτω λοιπὸν ζήσας ὁ τελευταῖος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας πατήρ, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας (ὡς ἔλεγεν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου) ἐν γῆρα καλῶ καταλύει τὸν βίον, προστεθεὶς τοῖς πατράσιν αὐτοῦ τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνισμένοις.

Ὁ Φώτιος ἐτελεύτησεν, ἀλλὰ μένουσι κατόπιν αὐτοῦ, μνημεῖα ἀνεξάλειπτα, αἱ ἐργασίαι τοῦ βίου του· ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ δόξα θέλει διαμένει ἐνὸσφ ὑπάρχει Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία· ὁ μέγας δὲ ἱεράρχης, ὁ λαμπρύνας, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος μετὰ τὸν Θεῖον Χρυσόστομον, τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, θέλει ἴσταται ἀκατάβλητος καὶ ἀείζωος, ὑπεράνω τοῦ φθόνου καὶ τοῦ φανατισμοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία, ὑπὲρ ἧς ἡγωνίσθη ἐν ὄλῳ τῷ βίῳ, ἀποδίδει αὐτῷ τιμὰς ὡς εἰς Θεοφόρον καὶ Ὁμολογητὴν (2)· τὸ ἡμέτερον δὲ ἔθνος μνημονεύει

(1) Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης τοῦ Πατριάρχου πτώσεως καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ συκοφαντιῶν, ἐνεκα τῶν ἀφορώντων τὸν Σανδαβαρνόν, ἴδε Κεδρηνὸν τομ. Β' σελ. 248—252, Γλυκᾶν σελ. 553, Ἰωήλ σελ. 55 καὶ Λέοντιον τὸν Γραμματικὸν σελ. 259—264. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνετίθασεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον (μετὰ τοῦ Φωτίου τὴν ἐξορίαν) τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. «Στέφανος δὲ (ἀναφέρει ὁ Ἰωήλ καὶ ὁ Κεδρηνός) ὁ τοῦ Βασιλέως ἀδελφὸς Κληρικὸς ὢν καὶ Σύγκελλος ἦν μετὰ Φωτίου Πατριάρχου, ἀνατρεφόμενος παρ' αὐτῷ καὶ παιδευόμενος . . . τοῦτον (ὁ Λέων) Πατριάρχην προβάλλεται.»

(2) Ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πρὸ πολλῶν αἰῶνων κατέταξε τὸν Φώτιον μετὰ τῶν Οἰκίων καὶ ἁγίων αὐτῆς ἀνδρῶν, πολλοὶ ὑπάρχουσιν αἱ μαρτυρίαι· ἐν δὲ τῷ ἐν μεμβράναις Κώδικι τοῦ Εὐαγγελίου (ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐνταῦθα Μετοχίου τοῦ ἁγίου τάφου, ὑπ' ἀριθ. 426) εὑρηται ῥητῶς καὶ καθαρῶς γεγραμμένον «τῇ ἕκτῃ Φεβρουαρίου Μηνῆ-μης Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως». Ὁ Κώδιξ οὗτος εἶναι τῆς ἐνδεκάτης ἢ δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν γραμμάτων, τῆς ἐλλείψεως τῆς ὑπογεγραμμένης, τοῦ ψιλοῦ καὶ διασέως πνεύματος καὶ τῶν προσημειωμένων ἐρυθρῶν σηματοδρόμων τοῦ μέλους, ὥστε ἀπὸ τοῦ ΙΑ' τοῦλάχιστον αἰῶνος καὶ πρὶν ἐδοξάζετο ὁ Φώτιος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἅγιος.

(54)

ὡς εὐεργέτην τὸν ἀθάνατον τοῦτον ἄνδρα, διότι ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἤθελε διατηρηθῆ ἑλευθέρα καὶ αὐτόνομος ἡ Ἐκκλησία Του, ἥτις ἐν ἡμέραις πένθους καὶ ταπεινώσεως ἐπαρამύθησεν αὐτὸ, καὶ διατηρηθήσεται εἰς τὸ μέλλον ὡς σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐνότητος.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ .

Πού κείται ἄρα γε ἡ τῶν Ἀρμενιανῶν Μονὴ ἔνθα ἐξωρίσθη ὁ Φώτιος καὶ ἀπέθανε; Πού δὲ ἡ Μονὴ τῆς Ἐρημίας, ἐν ἣ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτάφη;

Οἱ τῆς Ἱστορίας ἀναζητηταὶ δὲν μᾶς λύουσι τὴν ἀπορίαν· οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ἀπλῶς τὰ ἐνόματα τῶν δύο τούτων Μοναστηρίων, χωρὶς νὰ προσδιορίζωσι ποῦ ταῦτα ἔκειντο. Καὶ περὶ μὲν τῆς Μονῆς τῶν Ἀρμενιανῶν (ἢ Ἀρμενικῶν, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, καὶ κατ' ἄλλους Ἀρμονιανῶν) τῇ λεγομένῃ τοῦ Βόρδου ἢ Βόρδονος, Λέων ὁ Γραμματικὸς ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Τοῦτον (τὸν Φώτιον) τοῦ θρόνου κατήγαγον, καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἀρμενιανῶν τῇ λεγομένῃ τοῦ Βόρδου» (σελ. 263.) Συμεὼν δὲ ὁ Μάγιστρος (ὁ μέχρι τοῦ τάφου συκοφαντῶν καὶ ὑβρίζων τὸν Πατριάρχην) γράφει τὰ ἑξῆς: «Φώτιον δὲ Πατριάρχην ἐπίβουλον φροσθέντα τῆς Ἐκκλησίας ἐβιάλλει (ὁ Λέων) καὶ ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἀρμενικῶν τῇ λεγομένῃ τοῦ Βόρδου περιορίζει, ἔνθα καὶ τελευτᾷ» (σελ. 704). Περὶ δὲ τῆς Μονῆς τῆς Ἐρημίας ἢ Ἡρεμίας, ὁ αὐτὸς Λέων ὁ Γραμματικὸς ἰδοῦ τί ἱστορεῖ: «Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν ἐξορίᾳ τελευτήσαντος Φωτίου Πατριάρχου, ἀπετέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῇ Μονῇ τῇ λεγομένῃ τῆς Ἐρημίας ἐν τῇ Μερδοσαγάρῃ, οὗσης πρότερον Καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς δὲ Φώτιος ἐποίησεν αὐτὴν Μονὴν Γυναικείαν» (σελ. 258). Γεώργιος δὲ ὁ Μοναχὸς (ἐν σελ. 844) τὰ αὐτὰ ἱστορῶν ἀντὶ Ἐρημίας γράφει Ἱερεμίου Μονῆν. Ταῦτα οἱ Βυζαντινοὶ ὑπομνηματίζουν, τὰ τῶν Βυζαντινῶν δὲ ἀντέγραψαν οἱ νεώτεροι, ἐξ ὧν τινες (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ λεξικογράφος Buillet) ἐκ τῆς λέξεως ἀπατηθέντες, θέτουσι τοῦ Πατριάρχου τὸν τάφον, οὐχὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἀναντιρρήτως ἐτάφη, ἀλλ' ἐν Ἀρμενίᾳ!!

Ὀλίγον ἐνδιαφέρει τὴν Ἱστορίαν ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ τόπου ἔνθα ἐτάφη εἰς μέγας ἀνὴρ· ἀλλ' ἡμεῖς τὴν βιογραφίαν τοῦ Πατριάρχου ἐν Κωνσταντινουπόλει σκιαγραφήσαντες, ἐζητήσαμεν πανταχόθεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν εἰς ποίαν ἄρα γε τῆς πόλεως ταύτης γωνίαν ἀναπαύεται ἡ μακαρία αὐτοῦ κόνις, ἢ ποῦ τοῦλάχιστον κείται ὁ τελευταῖος τόπος τῆς ἐξορίας του· ἀλλ' ἡ ἀπορία ἡμῶν ἔμεινεν ἄλυτος!

Ἐν τινι συνοικίᾳ τοῦ Βυζαντίου, τῇ σήμερον καλουμένη *Τσιρτσιρ*, πρὸς τὸ Ἄτ-παζάρ, ὑφύεται τζαμίον μικρὸν, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ θόλος προδίδει ἀμέσως τὴν Βυζαντινὴν αὐτοῦ ἀρχαιότητα. Τὸ Τζαμίον τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχαία Μονὴ τοῦ *Λιβός*, καμμένη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὅν οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεκάλουν

Μαρσοδαγάρην ἢ Μερδοσαγάρην. Νὰ ἦναι ἄρά γε τὸ Τζαμίον τοῦτο ἡ τῆς Ἐρηνίας Μονή; καὶ, νὰ ἐγκρούπτωντα αὐτοῦ τάχα τὰ λείψανα τοῦ θείου Πατριάρχου; ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολυμαθὴς συγγραφεὺς, ὁ σεβαστὸς γέρον Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος (τομ. α΄ σελ. 376.) διαχέει ἀμυδρὸν φῶς ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ τούτου μέρους τῆς Ἰστορίας, εἰκάζων ἐκ τοῦ τόπου καὶ τοῦ ὀνόματος *Μαρδοσαγάρη* τῆς συνοικίας, ὡς οὐδόλως ἀπίθανον ἢ τῆς Ἐρηνίας Μονῆ νὰ ἦναι ἡ αὐτὴ ἢ τοῦ λιθὸς καλουμένη.

Ἴδου δὲ τι ἔγραφέ μοι πρὸ τινος χρόνου καὶ ὁ Καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκη Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ πολύτιμος ἡμῶν φίλος Ἡλίας ὁ Τανταλίδης, ἀποκρινόμενος εἰς ἐπιστολὴν ἣν ἀπηύθυνα αὐτῷ προκαλῶν τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ τόπου ἐνθα ὁ Φώτιος ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη. «Ἐχομεν (λέγει ὁ Κ. Τανταλίδης) δύο Μονὰς τὴν μὲν τῶν Ἀρμενιανῶν, εἰς ἣν ἐξωρίσθη καὶ ἐτελεύτησεν ὁ μακάριος ἡμῶν Πατριάρχης, καὶ τὴν τῆς Ἐρηνίας ἐν τῇ Μερδοσαγάρῃ ἐν ἣ ἀπετέθη τὸ ἱερόν αὐτοῦ λείψανον. Καὶ ὅτι μὲν ἡ πρώτη ἔκειτο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ οὐκ ἐν Ἀρμενίᾳ, δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς· πρῶτον Μονὴ κειμένη ἐν Ἀρμενίᾳ, πῶς ἠδύνατο ὀρισθῆναι τῷ ὀνόματι τῶν Ἀρμενιανῶν; δεύτερον, πολλαὶ τῶν Μονῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομάζοντο ἐξ ἀλλοδαπῶν ἢ ἀλλογενῶν, οἷς πρώτοις πρὸς ἐνάσκησιν κατὰ Βασιλικὴν ἢ Πατριαρχικὴν φιλοτιμίαν παρεχωρήθησαν· οὕτως ἦσαν πάλαι ἐν Κωνσταντινουπόλει Μοναὶ τῶν Μακεδωνιανῶν, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Κρητικῶν, τῶν Δαλματῶν, τῶν Ῥωμαίων κ.τ.λ. καὶ νῦν δὲ ἔχομεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν ἅγιον Νικόλαον τῶν Ὀχριδιανῶν, τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον τῆς Καραμανίας, τὴν Παναγίαν τοῦ Βελιγραδίου, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀγιωνύμφῃ Ὄρει τὴν Μονὴν τῶν Ἰβήρων καὶ τὸ Ῥωσσικόν. Τρίτον, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ Πατριαρχείᾳ ὁ Φώτιος ἱστορεῖται ἐπιστρέψαι πολλοὺς τῶν αἰρετικῶν Ἀρμενίων εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν (ἐξ ὧν φασὶ κατάγεσθαι τοὺς καθ' ἡμᾶς Χαίχουροῦμας) οἷς εἰκὸς παρεχωρήσαι τὸν Φώτιον καὶ Μονὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τὰς λατρείας εἰς τὴν πάτριαν αὐτῶν γλώσσαν, (ὡς ἔπραξε καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος τοῖς χριστιανίσασσι Γότθοις) καὶ τὴν Μονὴν ταύτην ὀνομασθῆναι τῶν Ἀρμενιανῶν. Τέταρτον, καὶ Δουκάγγιος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐντὸς καὶ περὶξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μοναστηρίων καταλέγει καὶ ταύτην τῶν Ἀρμενιανῶν (hist. Buzant. bibe 444 pab. 153). Πέμπτον, ἐν τῇ ἀνακρίσει τοῦ Σανταβαρηνοῦ, ὁ Φώτιος προσκληθεὶς ἐκ τῆς Μονῆς ταύτης εἰς τὰ τῆς πηγῆς ἀνάκτορα καὶ συνανακριθεὶς, αὐθις ἀπεπέμφθη εἰς αὐτήν· τοῦτο δὲ παραχρῆμα γενόμενον δηλοῖ, ὅτι ἡ Μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν ἢ τοῦ Βόρδονος οὐκ ἦν ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ Κράτους, ἀλλ' αὐτοῦ που ἐντὸς ἢ ἐγγυτάτῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ἕκτον, οὐδ' ἡ λέξις ἐξορία καὶ ὑπερορία κατανοεῖ πάντων μακρὰν ἀπόστασιν συχνοὶ γὰρ καὶ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Πατριαρχῶν μνημονεύονται ἐξορισθέντες εἰς τὰς νήσους τῶν Πριγκήπων. . . .

Ἄλλ' οὐδ' ἡ τῆς Ἐρηνίας Μονῆ ἔκειτο ἐν Ἀρμενίᾳ οὐδ' ἀλλαχοῦ μακρὰν

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ ἐντὸς ἡ πέριξ αὐτῆς. Καὶ δῆλον ἐντεῦθεν πρῶτον, τὴν Ἑκκλησίαν ταύτης καθολικὴν οὔσαν, (τουτέστι κοινὴν, ἐνοριακὴν) Μονὴν γυναικεῖαν ἐποίησεν αὐτὸς ὁ Φώτιος ἐπὶ τῆς Πατριορχείας του. Δεύτερον, τελευτήσαντος τοῦ Φωτίου ἐν τῇ τοῦ Βόρδονος, οὔση (καθ' ἃ εἶπομεν) ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐκ ἦν εἰκὸς ἐξορίσαι τὸ ἱερὸν αὐτοῦ σπήνους οὕτω μακρὰν ἐξορίαν· ἐν ἐξορίᾳ μὲν γὰρ ἡ ἐκδημία ἀποθανόντων, γινώσκωμεν κατενεχθῆναι τὰ λείψανα εἰς τὴν ἰδίαν Πατρίδα ἢ ἐπισκοπὴν ἄλλων τε καὶ μάλιστα τοῦ θείου Χρυσοστόμου· ἐν τῇ πατρίδι δὲ τελευτήσαντος οὐδεὶς ἤκουσε τὴν κόνιν ἐξορισθῆναι μᾶλλον ἢ ἐξαφανισθῆναι· ἄλλως τε, οὐδ' ἂν εἶασαν τὸ τοιοῦτο περὶ τοὺς νεκροὺς ἀσέβητα ἀνιστόρητον οἱ τὰ τότε γεγονότα χρονογραφῆσαντες. Τρίτον, Νικόδημος ὁ Ἁγιορίτης, ὁ τῶν Ἀθωνιάδων Βιβλιοθηκῶν μεμβρανοφάγος σημειοῖ ἐν τῷ Συναξαριστῇ, ἐν τῷ περὶ Φωτίου ὑπομνήματι τῆς 5'. Φεβρουαρίου, ὅτι «τελεῖται ἡ σῶσις τοῦ Ἁγίου Φωτίου ἐν τῷ σεπτῷ προφητείῳ, ἧτοι Ναῶ τοῦ τιμίου Προδρόμου τῷ ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῇ ἐπιλεγομένη τῆς Ἐρημίας ἢ Ἡρεμίας» ἀντέγραψε δὲ πάντως τὴν σημείωσιν, ὡς ἔθος αὐτῷ, ἐξ ἀρχαίων χειρογράφων ὑπομνημάτων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ περὶ τῶν Συναξερῶν ἐιδήσεις τῶν Συναξαριστῶν ἀναφέρουσι συνήθως Ναοὺς κειμένους ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ πέριξ αὐτῆς (ὡς λ. χάριν γίνεται μνεῖα συναξερῶν ἐν Ὁξείᾳ τῇ 13 Ἰανουαρίου, καὶ ἐν τῷ βαθεὶ Ρύακι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ), ἔπεται ὅτι, καὶ τὸ ἐν τῇ *Ἐρημίᾳ* προφητεῖον ἔκειτο ἐντὸς ἡ πέριξ τῆς πόλεως.

Τοσαῦτα περὶ τῶν εὐαγῶν Μονῶν, ἐν αἷς ἐκοιμήθη καὶ ἐτάφη ὁ ἱερὸς Πατριάρχης, ἀμφοτέροι ἦσαν πάντως ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὀρίζοντι· ἀλλ' ἐπιτρέψατέ μοι ἵνα προσθέσω ἐνταῦθα πρὸς ὑπέκκασμα τῆς κρίσεως ὑμῶν καὶ τὴν ἐξῆς εἰδήσιν. — Μεταξὺ Χάλκης καὶ τῶν τοῦ Βρύαντος (τοῦ νῦν Μάλ-Τεπέ) εὐρίσκεται μεγάλη τις καὶ εὐρύχωρος ὑφαλος, ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς ἴχνη εἴτου κρηπίδα ἀρχαίου οἰκοδομήματος, πυργίσου, τυχόν, ἢ ἀσκιταρίου· ἡ ὑφαλος αὕτη κατὰ περιεργὸν συγκυρίαν ἐνομαζέται ὑπὸ τῶν περιούκιων νησιωτῶν καὶ ἡπειρωτῶν « ἡ Βορδόνη »· ἔχει ἄρα γέ τινα σχέσιν τὸ πελάγιον τοῦτο ἀσκητήριον πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ Βόρδονος, μοναχοῦ τινος, τυχόν, ἐξ ἐκείνης ἐνθάδε παραγενομένου χάριν ἀσκήσεως; οὐ γὰρ ἂν τοιμήσαιμι εἰπεῖν, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑφάλου ταύτης ἔκειτο αὕτη ἡ τῶν Ἀρμενιανῶν Μονή, φειδοὶ τῆς γαληνιαιᾶς ἡσυχίας τοῦ εὐκλεοῦς ἐξορίστου. Ἐὰν ὁμοῦ ἐλάβανόν ποθεν μικρὰν νύξιν, ὅτι ὁ λόφος τῆς ἡμετέρας νήσου, ὁπόθεν ὑμῖν γράφω, καὶ ἐφ' οὗ ὑψοῦται ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἦν, κατὰ ἀρχαίαν παράδοσιν, αὐτὸς πρῶτος ἔκτισεν ὁ θεοῦτατος Φώτιος, ὅτι λέγω ὁ λόφος οὗτος ἔσχε ποτὲ ἐνομασίαν ὁπωσδήποτε παρεμπερῆ τῇ Μερδοσαγάρῃ, καὶ μεθ' ὅρκου ἤθελον διΰσχυρισθῆ, ὅτι ὁ Φώτιος ἐτελευτήσεν εἰς τοὺς Βορδόνους καὶ ἐτάφη ἐνταῦθα. Καὶ τοῦτο μὲν εἰρησῆθη παιδιᾶς χάριν· ἡδιστα δὲ σπεύδω διακονῶσαι ὑμῖν ὅτι ἀρτίως

ἔμαθον παρὰ τοῦ ἀξιοτίμου συναδέλφου μου Κ. Ἀνθοπούλου, Καθηγητοῦ τῶν Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως *Μερδοσαγάρης* κατ' αὐτὸν ἡ λέξις σύγκειται πάντως ἐκ τῆς Περσικῆς λέξεως *Μερδ-ι* (ἄνθρωπος) καὶ τῆς Ἀραβικῆς *Σαχρά* (ἐρημία), καὶ ἐν συνθέσει *Μερδισαχρά* (), ἦγουν ἄνθρωπος τῆς ἐρημίας ἢ ἐρημίτης. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν γνώμην Μονῆ τῆς Ἐρημίας (ἢ τῶν Ἐρημιτῶν) καὶ Μερδοσαγάρη εἰσι δύο λέξεις ταυτόσημοι. Πιστοῦται δὲ καὶ τὸ γνήσιον τῆς γραφῆς Ἐρημία, ὡς φέρεται καὶ παρὰ Λέοντι, παρ' ἣν γράφουσι τινες *ἡρεμίας* ἢ τοῦ *Ἱερεμίου*. Πάθην δὲ Περσο-αραβικὴ ὀνομασία Μονῆς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει; τοῦτο ἂν εἴη ἄλλης εἰκοτολογίας ὑπόθεσις, ἣν παραιτοῦμαι ἐπιχειρῆσαι, ἵνα μὴ πλέον μῆκύνω τὴν ἐπιστολὴν, ἱκανῶς ἤδη τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ἐνοχλήσασαν. Ἐπισφραγίζω δὲ αὐτὴν διὰ τῆς ἐξῆς περικοπῆς ἐκ τινος πανηγυρικοῦ λόγου εἰς τὸν Ἅγιον Φώτιον, ἐκφωνηθέντος ἐνταῦθα πρὸ χρόνων ὑπὸ τινος τῶν ἡμετέρων ἱεροσπουδαστῶν « Δεῦρο λοιπὸν Ἀπόστολε τῶν αἰωνίων Βουλῶν τοῦ Θεοῦ . . . καὶ ὡς ὁ πάλαι Μωϋσῆς « εἰς τὸ ὄρος ἀνάβηθι καὶ τελέυτα » . . . ἀναβαίνει λοιπὸν . . . καὶ ἐγκλείεται εἰς ἐν τῶν πολλῶν ὑπ' αὐτοῦ προκαθιδρυμένων ἡσυχαστηρίων τὴν Ἐρημικὴν καὶ Ἡρεμαίαν Μονήν. . . καὶ τὸ μὲν πνεῦμα αὐτοῦ ἀναχθὲν εἰς τὴν χώραν τοῦ αἰδίου φωτὸς καθαρῶς ἐποπτεύει τὴν Ἁγίαν Τριάδα . . . τὸ δὲ ἱερὸν αὐτοῦ σῶμα ἐν εἰρήνῃ ἐτάφη καλυπτόμενον ἄχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ἀγνοίας, ἐν σκέπη τοῦ Θεοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, ὅμοιον καὶ ἐν τῇ ταφῇ καθάπερ ἐν τῇ ἀποστολῇ πρὸς τὸ τοῦ Θεόπτου προφήτου, περὶ οὗ ἡ Γραφή λέγει « καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης ».

Ταῦτα ἔγραψεν ὁ πολυμαθὴς φίλος, ἅτινα παραδίδω, ὡς μοι ἐστάλησαν, εἰς τοὺς ἀναγνώστας, ὡς ἄξια λόγου καὶ μελέτης.

